

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

***Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* unutar kulturne,
političke i jezikoslovne problematike**

Diplomski rad

Marija Zubak

mentor: dr. sc. Ivica Šute

Zagreb, 2014.

SADRŽAJ

1. Uvod	6
2. Historiografija i izvori	8
2. 1. Historiografski osvrt	8
2. 2. Izvori i metodologija	9
3. Jezična pozadina <i>Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika</i>	11
3. 1. Povijest jezičnoga razvoja i standardni jezik	11
3. 2. Povijesni kontekst i jezična politika u drugoj Jugoslaviji do <i>Deklaracije</i>	14
4. Nastanak <i>Deklaracije</i>	18
4. 1. <i>Deklaracija i 1967. godina</i>	18
4. 2. Sastavljači <i>Deklaracije</i> kao ustavnoga amandmana	20
4. 3. Način nastanka teksta <i>Deklaracije</i>	22
4. 4. Prihvaćanje ili potpisivanje <i>Deklaracije</i>	24
5. Sadržaj <i>Deklaracije</i>	29
5. 1. <i>Deklaracija i nacionalizam</i>	35
6. <i>Deklaracija</i> u javnosti	39
6. 1. Pokušaj povlačenja <i>Deklaracije</i> iz tiska i objava u <i>Telegramu</i>	39
6. 2. Objavljivajne <i>Deklaracije</i> u drugim republikama Jugoslavije	42
6. 3. Savez komunista kao inicijator <i>Deklaracije</i> ?	43
7. Osuda i obrana <i>Deklaracije</i>	46
7. 1. Početak osude <i>Deklaracije</i> s Milošem Žankom	46
7. 2. Politička osuda <i>Deklaracije</i>	48
7. 3. Pokušaji obrane <i>Deklaracije</i>	55
7. 4. <i>Predlog za razmišljanje</i>	57
8. Posljedice <i>Deklaracije</i>	61
8. 1. Povlačenje potpisa i javno ograđivanje od <i>Deklaracije</i>	62
8. 2. Društvena i politička odgovornost autora i potpisnika <i>Deklaracije</i>	62
8. 3. Slučaj Miroslava Krleže	65
8. 4. Posljedice <i>Predloga za razmišljanje</i>	66
8. 5. Matica hrvatska nakon <i>Deklaracije</i> i hrvatsko proljeće iz jezično-kulturne perspektive	67
9. Zaključak	73

10. Bibliografija	77
10. 1. Izvori	77
10. 2. Literatura	79

Sažetak

Ovaj se diplomski rad bavi *Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (1967.) unutar kulturne, političke i jezikoslovne problematike. *Deklaracija* je nastala u Matici hrvatskoj, a prihvaćena u još 17 kulturnih i znanstvenih institucija, u atmosferi reformi i rasprava o nacionalnim odnosima krajem 1960-ih u Jugoslaviji. Unatoč unitarističkoj jezičnoj politici utemeljenoj na Novosadskome dogovoru (1954.) koja je službeno promovirala jedinstven srpskohrvatski jezik, praksa nametanja srpskoga jezika kao državnoga dovela je do *Deklaracijinih* potraživanja da hrvatski jezik, noseći vlastito ime, bude ravnopravan s ostalim jezicima u Jugoslaviji. Budući da Savez komunista tada još nije priznao zasebnost hrvatskoga i srpskoga jezika kao standardnih varijanti, *Deklaracijini* su zahtjevi postali sporni, izazvali osudu u javnosti, a ona je prozvana nacionalističkim dokumentom koji ruši koncepciju međunacionalne ravnopravnosti. Iako je za sobom povukla i političke posljedice, *Deklaracija* je ostavila neizbrisiv trag u kasnijim jezičnim, kao i kulturnim pitanjima tijekom hrvatskoga proljeća i 1970-ih.

Ključne riječi: *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, hrvatski jezik, jezična politika, Savez komunista Hrvatske, Matica hrvatska

Summary

This thesis deals with the *Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language* (1967) within the context of cultural, political and linguistic problematics. The *Declaration* was created in Matrix Croatica and accepted in 17 other cultural and scientific institutions while the atmosphere in Yugoslavia in the late 1960s was heating up because of many reforms and debates/discussions on national relations. Despite the efforts of unitary language policy based on Novi Sad Agreement (1954), which was advocating for unified Serbo-Croatian language, the practice of imposing Serbian as a state language led to *Declaration's* demands addressing the status of the Croatian language. The most important demand is that the Croatian language should bear its own name and should hold the equal position to other languages spoken in Yugoslavia. Since League of Communists had not recognised the Serbian and Croatian as separate standard variants at the time, *Declaration's* demands were considered controversial, they provoked condemnation of the public and the document itself was called a nationalist document that breaks the concept of interethnic

equality. Apart from political consequences that arose from the events related to *Declaration*, it had left an indelible mark on the later language questions, as well as on cultural issues during Croatian Spring and the 1970s.

Key words: *Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language*, the Croatian language, language policy, League of Communists of Croatia, Matrix Croatica

1. UVOD

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika zanimljiva je tema koja pripada kulturnoj, političkoj i jezikoslovnoj povijesti. Podigla je veliku prašinu kad je nastala, a i danas povremeno izaziva zanimanje pojedinaca ovisno o aktualnosti jezičnopovijesne tematike. Budući da je tema interdisciplinarna, važno je napomenuti da sam prije diplomskoga studija povijesti uspješno magistrirala hrvatski jezik i književnost na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Otuda i seže motivacija za rad sa željom povezivanja dvaju znanstvenih poziva. Unatoč zanimanju mnogih *Deklaracija* je ostala samo djelomično istražena jer je uvriježeno mišljenje da se o njoj manje-više sve zna. Dakako, ona nije misterij koji treba razriješiti niti boluje od nedostatka izvora da bi se moglo reći da se o njoj nešto ne zna, ali problem nastaje upravo u samo djelomičnoj istraženosti i djelomičnoj nedostupnosti izvora. Primjerice, Miroslav Brandt navodi da „dalekosežna povijest toga presudnoga događaja (donošenja Deklaracije – op. M.Z.) u novijoj povijesti hrvatskoga naroda još nije u cijelosti napisana“¹ te da „taj znanstveni posao čeka na angažman mlađih historiografskih snaga“.²

Jezična je strana *Deklaracije* dobro istražena kao i njezini odjeci u novinama, kronologija i kauzalnost zbivanja, značaj *Deklaracije* kao svojevrsne prekretnice u jezičnim pitanjima, političkim događanjima u okviru hrvatskoga proljeća itd. Izvorna građa u arhivima rjeđe je dotaknuta na što upozorava Marina Štambuk-Škalić u svome članku *Arhivsko gradivo o Matici hrvatskoj u fondovima Hrvatskog državnog arhiva* u časopisu *Kolo* (2009, 19/1-2). Također, nikada nije nastalo nijedno monografsko djelo na temu *Deklaracije* i ovaj rad ne pretendira to biti, ali kako su se dosadašnji članci³ bavili se samo određenim aspektom *Deklaracije*, ovim će se radom težište položiti na više problema jer će se *Deklaracija* pokušati sagledati kao isprepleteni kulturni, jezičnopolitički i povijesni fenomen. Upravo na tome tragu postavljeno je centralno istraživačko pitanje: Je li Deklaracija politički, kulturni i/ili jezikoslovni fenomen? Odgovor na to dosta široko pitanje prožet će cijeli rad uz potpitanja:

1. Zašto *Deklaracija* nastaje baš 1967. godine, a ne ranije ili kasnije?
2. Koji je razlog njezina nastanka? Što je potaknulo njezine sastavljače?
3. Što je u *Deklaraciji* sporno i zašto je naišla na osudu u javnosti?

---

¹ Brandt 1996: 77.

² *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* 1997: 158. Dalje u tekstu: *Deklaracija*.

³ O *Deklaraciji* dosad nije napisana nijedna knjiga preglednoga ili istraživačkoga karaktera. Bilo je samo radova koji su se bavili objavljivanjem dijela izvora i sjećanja suvremenika, radova zborničkoga tipa u obliku članaka, kao i pojedinačnih radova povjesničara i jezikoslovaca objavljenih u različitim znanstvenim časopisima.

4. Kakav je položaj hrvatskoga jezika naspram ostalih jezika naroda Jugoslavije? Kako se stavovi o jezičnome pitanju iz 1967. razlikuju između službenih političkih (Saveza komunista) i lingvističkih? Zašto je, u tome smislu, *Deklaracija* povijesni, a ne suvremeni problem?⁴

5. Može li se *Deklaracija* tumačiti u ključu hrvatskoga nacionalizma? Kako? Zašto?

Na navedena istraživačka pitanja pokušat će se odgovoriti istraživanjem izvora i literature o čemu će, kao i metodologiji, biti riječi u idućem poglavlju. Potom slijedi treće poglavlje s jezičnom pozadinom *Deklaracije* i problematike druge Jugoslavije, a zatim se od četvrtoga do osmoga poglavlja rad bavi isključivo različitim aspektima *Deklaracije* dajući odgovore na gore navedena istraživačka pitanja. U svakome se poglavlju isprepleću navedeni prvenstveno politički i kulturni, a zatim i jezikoslovni, aspekt *Deklaracije*, s drugačijim fokusom: četvrto se poglavlje odnosi na nastanak *Deklaracije*, peto na ispitivanje njezinoga sadržaja, šesto na način njezinoga dospijanja u javnost, sedmo na osudu i malobrojne slučajeve obrane, a osmo na posljedice. U posljednjem, devetom poglavlju donosi se zaključak u kojem bi trebao biti dan sažeti odgovor na sva postavljena istraživačka pitanja i ispunjen cilj rada: protumačiti *Deklaraciju* kao interdisciplinarno istraživačko polje u križaljci kulture, politike i jezikoslovlja sa svojim zatvorenim i riješenim, ali otvorenim pitanjima.

---

⁴ Ovaj magistarski/diplomski rad neće se baviti suvremenim problemima hrvatskoga jezika i načinom na koji se *Deklaracija* može uklopiti u njih.

2. HISTORIOGRAFIJA I IZVORI

2. 1. HISTORIOGRAFSKI OSVRT

Kad je riječ o istraženosti *Deklaracije*, ta je tema važna samo u nacionalnome kontekstu pa su se njome bavili pretežno domaći povjesničari, političari, jezikoslovci i drugi intelektualci različitih profila. Moguće je govoriti o međunarodnome kontekstu jedino iz suvremene perspektive nakon raspada Jugoslavije, ali ako se govori u povijesnome kontekstu, onda je *Deklaracija* prvenstveno važna u SR Hrvatskoj sa slabijim odjecima u ostatku Jugoslavije i među emigracijom u inozemstvu. Bilo je članaka na temu *Deklaracije* u ostalim, neovisnim o jugoslavenskoj emigraciji, inozemnim novinama 1967. godine, npr. u pariškome izdanju *The New York Timesa*, švicarskome *Neue Züricher Zeitung*, francuskome *Le Monde*⁵ ili britanskome *The Economist*,⁶ ali danas se u inozemstvu malo tko, ako uopće itko, bavi *Deklaracijom*.

Od radova na temu *Deklaracije* u hrvatskoj historiografiji ovdje će biti spomenuti samo važniji i relevantniji radovi. Ima dosta radova koji se bave širom problematikom, a samo se ukratko dotiču *Deklaracije* poput *Hrvatskoga jezičnoga pitanja* (1991) Ive Banca. Međutim, za potrebe ovoga diplomskog/magistarskog rada posebno su važni članci koji se fokusiraju izrazito na *Deklaraciju*. Zanimljivi su članci političara Mike Tripala *Deklaracija o hrvatskom književnom jeziku* (*Republika*, godište 48, br. 7–8, 1992) i povjesničara Miroslava Brandta *Povijesno mjesto Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika iz 1967. godine* (*Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, volumen 27, 1994) u kojima autori, obojica aktivni sudionici događanja, govore o nastanku *Deklaracije* i slabije o njezinim posljedicama s odmakom od 25 godina iz vlastitoga sjećanja, a sami su članci na razmeđu memoara i historiografije. Općenito je problem *Deklaracije* to što je o njoj više pisano u publicistici, a malo u znanosti. Ipak, tu je članak Berislava Jandrića *Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (*Povijesni prilozi*, godište 18, br. 18, 1999) koji se bavi situacijom na Filozofskome fakultetu u Zagrebu prilikom određivanja kazni članovima Saveza komunista koji su bili zaposlenici spomenute institucije, a sudjelovali su u zbivanjima oko donošenja *Deklaracije*, što je samo jedan mikroaspekt iz cijele širine zbivanja. Godine 2000. u časopisu *Kolo* (br. 3) izašao je članak Igora Dude *Deklaracijom do jezika* koji se bavi zanimljivim istraživanjem *Deklaracije* na novinskoj građi četiriju listova iz četiriju

⁵ Jandrić 2006: 153. Više o tome u: Mihaljević 2011: 119-202.

⁶ Batović 2010: 591-592.

socijalističkih republika Jugoslavije⁷ dajući jedan pregledan općeniti, ali i mali komparativni pogled na *Deklaraciju* iz različitih nacionalnih pozicija i stavova u 1967. godini. Devet godina kasnije (2009) također u časopisu *Kolo*, izašao je tematski broj (br. 1–2) posvećen *Deklaraciji* povodom njezine 40. godišnjice. U tome se broju nalazi desetak članaka na temu *Deklaracije* iz jezikoslovne (Radoslav Katičić, Mirko Peti), povijesne (Josip Lisac), arhivske (Marina Štambuk-Škalić), kulturno-medijske (Josip Šentije) i drugih perspektiva. Taj je tematski broj jedno od najdragocjenijih i najpotpunijih znanstvenih ostvarenja na temu *Deklaracije* iako sadrži, osim znanstvenih članaka, i sjećanja suvremenika i sl. Osim radova povjesničara ovome diplomskome/magistarskome oslonac će biti i djela jezikoslovaca poput *Hrvatskoga jezika u političkom vrtlogu* (1990) Stjepana Babića ili *Nekih bitnih pitanja hrvatskoga jezičnog standarda* (2006) Dalibora Brozovića kako bi se mogla razjasniti jezična pozadina točaka *Deklaracije* koje su smatrane spornima. Bit će zastupljeni i članci poput *Hrvatskoga jezika od 1945. do 2000.* Ive Pranjkovića (*Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, 2006) koji se bavi povijesnim pregledom razvoja jezičnopovijesnoga pitanja u drugoj Jugoslaviji.

2. 2. IZVORI I METODOLOGIJA

Osim na spomenutoj historiografskoj i jezikoslovnoj literaturi, rad će biti utemeljen na istraživanju izvora. U prvome planu korištena je arhivska građa Hrvatskoga državnog arhiva: fond Matice hrvatske (HR-HDA-1567), fond Sabora Socijalističke Republike Hrvatske (HR-HDA-1081) i fond Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (HR-HDA-1220). Fondovi Matice hrvatske (MH) i Sabora Socijalističke Republike Hrvatske (SRH) dostupni su javnosti i pregledno uređeni što je uvelike olakšalo istraživanje. Problem je nastao s fondom Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH) čiji je najveći problem nesređenost i nekatalogiziranost fonda, ali i nedostupnost javnosti dijela izvora. Zato su izvori iz fonda CK SKH korišteni u ovome radu samo su izvori objavljeni u različitim znanstvenim djelima ili publikacijama u autentičnome obliku. Neosporno se više izvora s detaljima o *Deklaraciji* može pronaći u spomenutom fondu. Fond Gradskog komiteta Saveza komunista Zagreba ili pojedinih partijskih aktiva u kulturnim i znanstvenim institucijama koje su bile uključene u donošenje *Deklaracije* zasigurno obiluju nedotaknutom izvornom građom koje bi se istraživači tek trebali dotaknuti, a koja nije obuhvaćena u ovome radu.

---

⁷ Riječ je o SR Hrvatskoj, SR Srbiji, SR Sloveniji i SR Bosni i Hercegovini.

Nezaobilazan sekundarni izvor u ovome istraživanju bila je novinska građa, prvenstveno *Telegram*, *Vjesnik*, *Večernji list* i *Borba*⁸ iz ožujka i travnja 1967. godine kada je *Deklaracija* bila jedna od udarnih tema u tim listovima. Preostali listovi koji su izlazili u cijeloj Jugoslaviji, a nisu uvršteni u ovaj rad, dragocjen su materijal za daljnja istraživanja.⁹ Bilo je i pokušaja objavljivanja izvorne i novinske građe o *Deklaraciji* u djelima poput *Geneze maspoka u Hrvatskoj* (1990) ili u knjižici džepnoga formata naslova *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* izdanja Matice hrvatske (1997) koja osim samoga teksta Deklaracije i nekoliko novinskih članaka sadrži izjave i sjećanja suvremenika i/ili sastavljača *Deklaracije* povodom njezine 25. obljetnice. U radu rabljeni su i neki drugi objavljeni izvori poput odluka AVNOJ-a o jeziku, Ustava FNRJ (1946), Ustava NRH (1947), Novosadskoga dogovora (*Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*, 1960), Ustava SFRJ i SRH (1963), Ustava SFRJ i SRH 1974. (izdanje iz 1981.), zatim zbirka dijelom objavljenih izvornih dokumenata SK u djelu *Taj hrvatski* (1992), ali i memoari Miroslava Brandta (*Život sa suvremenima*, 1996), Mike Tripala (*Hrvatsko proljeće*, 2001) i drugih suvremenika Deklaracije.

Za potrebe istraživanja studentica se oslanjala na nekoliko metoda, u većini slučajeva historiografsku analitičko-sintetičku metodu, a komparativnu metodu (u nekim osnovnim crtama) samo kada je bilo govora o položaju jezika u drugoj Jugoslaviji ili usporedbi *Deklaracije* i srpskoga pandana *Predloga za razmišljanje*. Komparativna metoda manje je zastupljena jer prevladava analitičko-sintetička. Prednost analitičko-sintetičke metode jest što istodobno omogućava dubinsko analiziranje, ali i sintetiziranje fokusirajući se na najvažnije, što je bilo izuzetno važno za potrebe ovoga rada. Navedeno predstavlja ujedno i njezin nedostatak pa je bio nužan oprez da se nešto posebno važno ne bi izostavilo, a umjesto toga uvrstili nebitni detalji. Također je u radu u manjoj mjeri rabljena jezikoslovna metodologija kada je bilo riječi o teoriji standardnoga jezika i kada se pokušala razlučiti razlika između stavova o jeziku iz 1960-ih koji su izazivali prijepore, tj. kada su se analizirali *Deklaracijini* i partijini jezikoslovni i jezičnopolitički argumenti.

---

⁸ Riječ je o zagrebačkom izdanju *Borbe*.

⁹ Dobar dio članaka o *Deklaraciji* iz drugih listova širom Jugoslavije, osim *Večernjega lista*, *Vjesnika*, *Borbe* i *Telegrama*, sačuvan je u fondu Matice hrvatske i dijelom obuhvaćen ovim radom.

3. JEZIČNA POZADINA DEKLARACIJE O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA

Cijela problematika *Deklaracije* proizlazi iz njezinoga sadržaja koji polemizira s dotadašnjim tumačenjem položaja jezika i jezičnom praksom, a onda i međunacionalnim odnosima u Jugoslaviji. Međutim, da bi se uopće mogao razumjeti osnovni problem jezične politike u Jugoslaviji, potrebno je razjasniti odnos hrvatskoga i srpskoga jezika kroz njihov povijesni razvoj te usporediti jezikoslovne i političke stavove o prirodi odnosa među tim jezicima smještajući ih u odgovarajući povijesni kontekst koji uopće omogućava *Deklaraciji* da nastane upravo 1967. godine.

3. 1. POVIJEST JEZIČNOGA RAZVOJA I STANDARDNI JEZIK

U suvremenoj lingvistici južnoslavenski jezici dijele se na zapadne (slovenski), srednje (prostor između hrvatsko-slovenske granice na sjeveru i srpsko-makedonske te srpsko-bugarske granice na jugu) i južne (makedonski, bugarski).¹⁰ Prostor između zapadnih i južnih južnoslavenskih jezika, Brozović je 1970. godine, u nedostatku bolje nomenklature, nazvao hrvatskosrpskim/srpskohrvatskim dijasistemom (u svakodnevnome govoru i starijoj terminologiji umjesto dijasistem rabi se pojam „narodni“ jezik).¹¹ Zbog vrijednosne obojenosti pojma hrvatskosrpski/srpskohrvatski, ali i zato što isključuje Bošnjake i Crnogorce koji žive na navedenome prostoru, danas se uobičajeno govori o srednjojužnoslavenskom dijasistemu. U tome dijasistemu postojalo je do 12. stoljeća pet narječja¹²: kajkavsko, čakavsko, zapadnoštokavsko, istočnoštokavsko i torlačko. Prva su se tri i druga dva narječja mogla grupirati zajedno, a u razdoblju od 13. do 15. stoljeća zapadnoštokavsko narječje udaljuje se od kajkavskog i čakavskog, a približava istočnoštokavskom koje se pak udaljuje od torlačkoga, dakle dvije štokavštine doživljavaju konvergentan razvoj što u 15. stoljeću uvjetuje novoštokavske inovacije u dijelu zapadno- i istočnoštokavskih govora. Otada se u cjelokupnome štokavskom narječju razlikuju: novoštokavski govori neovisno o podrijetlu te nenovoštokavski zapadni i nenovoštokavski istočni govori. Novoštokavski se govori dijele

---

¹⁰ Vidi: Katičić 1992: 79-79.

¹¹ Brozović 2006: 158; Babić 1990: 277.

¹² Narječja se dijele na dijalekte, a dijalekti na mjesne govore. Mjesni govori su konkretni, ljudi njima govore što znači da su stvarni. Mjesni se govori grupiraju u dijalekte, ali dijalekti u narječja što su zapravo apstraktne jedinice jer nitko ne može govoriti baš svim aspektima određenoga dijalekta ili narječja.

prema refleksu jata na ikavske, ijekavske i ekavske.¹³ Pojedini od tih govora postat će osnovica standardnih jezika naroda koji žive na području srednjojužnoslavenskoga dijasistema, a time se već iz genetskolingvističkoga aspekta prelazi u sociolingvistički aspekt. Standardni jezik ne može nastati ni iz čega, nego od nekoga organskoga idioma¹⁴ mora posuditi „glasove, naglaske, oblike, osnovna sintaktička i tvorbeni pravila, osnovni leksički fond“ što se naziva dijalekatskom osnovicom.¹⁵ Međutim, ono što jedan jezik čini standardnim jest njegova civilizacijsko-jezična nadgradnja (norma, pismo, grafija, pravopis, stručno nazivlje, funkcionalni stilovi itd.). Na istoj dijalekatskoj osnovici može se izgraditi više standardnih jezika. Prema Brozoviću različite nadgradnje mogu biti oslonjene na manje-više istu osnovicu pa se u tome smislu može govoriti o konkretnim realizacijskim varijantama jednoga apstraktnoga modela standardnoga jezika, tj. postoji jedan apstraktni standardni jezik (standardizirana novoštokavština sa svojom osnovicom i nagradnjom) koji se realizira u različitim standardiziranim varijantama. Budući da je takav model jezika apstraktan, zapravo u stvarnome smislu ne postoji jer nitko ne govori njime, a osnovica i nagradnja ne mogu postojati odvojeno, onda su upravo realizacijske varijante zapravo standardni jezici.¹⁶ U *Enciklopediji Jugoslavije* (1990) 20 godina kasnije Brozović navodi slično: postoji srpskohrvatski / hrvatskosrpski / hrvatski ili srpski narodni jezik (jezik-dijasistem)¹⁷ iz čije se osnove stvara istoimeni standardni jezik¹⁸ u kojem su sudjelovali podjednako Hrvati, Srbi, Crnogorci i Muslimani (danas Bošnjaci) uz posebne razvojne crte što je u konačnici uvjetovalo nejedinstvenost toga standardnog jezika, odnosno njegove realizacijske oblike – standardizirane varijante.¹⁹ Jedino su te varijante zapravo konkretni standardni jezici.

Područje apstraktne standardizirane novoštokavštine obuhvaćalo bi u drugoj Jugoslaviji SR Hrvatsku, SR Srbiju, SR Bosnu i Hercegovinu i SR Crnu Goru. Narodi koji žive na tome području su Hrvati u SR Hrvatskoj, Srbi u SR Srbiji, bosanskohercegovački Muslimani (Bošnjaci), Crnogorci, Hrvati izvan SR Hrvatske i Srbi izvan Srbije. Teško se

---

¹³ Brozović 2006: 159-160.

¹⁴ Idiom je vrlo složena riječ koja može označavati neodređeni lingvistički pojam koji se ne želi označiti niti kao jezik niti kao dijalekt, a istovremeno može biti sinonim za govor (Anić 2006: 426). U ovome slučaju riječ je o govoru. Organski idiom je apstraktan pojam, a jedini konkretni idiomi su mjesni govori i standardni jezik. Da bi standardni jezik nastao potrebna mu je osnovica iz nekoga govora.

¹⁵ Prema Katičiću standardni jezik čak ni nema dijalekatsku osnovicu, tj. standardni se jezik razvija na temelju tronarječne književnosti od ranoga srednjovjekovlja (od početka prodiranja elemenata narodnoga govora u crkvenoslavonski), a taj je književni/standardni jezik „samo dosljedno stiliziran prema dijalekatskim obilježjima jekavske novoštokavštine. Ona mu je apstraktan dijalekatski uzorak, nije konkretna osnovica.“ Više o tome u: Katičić 2009: 76-84.

¹⁶ Usp. Babić 1990: 277-279, 282.

¹⁷ Misli se na srednjojužnoslavenski dijasistem.

¹⁸ Usp. *Enciklopedija Jugoslavije* 1990: 87. Misli se na apstraktnu standardiziranu novoštokavštinu.

¹⁹ Usp. *Enciklopedija Jugoslavije* 1990: 88; Katičić 1992: 106.

može reći da su Hrvati u i izvan SR Hrvatske, a isto vrijedi za Srbe u i izvan SR Srbije, govorili podjednako bilo da je riječ o njihovim organskim govorima, bilo o standardnome jeziku.²⁰ Razlika u refeksu jata uvjetuje da Srbi u SR Srbiji govore ekavsku standardiziranu novoštokavštinu, a Hrvati u SR Hrvatskoj ijekavsku. Ipak, razlika u refleksu jata nije jedina²¹ zato što su civilizacijska i kulturna nagradnja kroz povijest stvorile dublje i veće razlike pa se može govoriti o hrvatskoj i srpskoj standardiziranoj varijanti, tj. o hrvatskom i srpskom standardnome jeziku. Nikako ne treba miješati dijalekte sa standardnim jezikom. Govori (mjesni) i dijalekti, kojima se ljudi svakodnevno koriste u raznoraznim situacijama, mogu biti vrlo bliski i na taj način omogućiti sporazumijevanje među pripadnicima različitih naroda, ali te dijalekte ne bi trebalo pripisivati nijednom jeziku,²² nego bi oni trebali postojati kao sustavi za sebe neovisno o tome što je možda neki govor iz određenoga dijalekta poslužio kao osnovica standardnome jeziku, tj. standardni jezik je autonoman.²³ Često se događa da standardni jezik počinje predstavljati cijeli jezik određenoga naroda i čak se izjednačavati s njime,²⁴ ali to nije točno. Dijalekti određenih naroda podjednako su njihovi jezici isto kao i standardni jezik. Standardni jezici Hrvata i Srba imaju vrlo sličnu osnovicu iz istoga novoštokavskoga dijalekta, ali njihove nadgradnje bitno su drugačije.²⁵ To je ono što razlikuje hrvatski standardni jezik od srpskoga standardnoga jezika. Često se i danas rabi pojam književni jezik umjesto standardni jezik, ali u suvremenoj se lingvistici počeo izbjegavati pojam književnoga jezika zato što je preuzak (standardni jezik ne rabi se samo u književnosti) i zato što previše asocira na dominaciju beletristike u standardnome jeziku. Standardni jezik prikladniji je pojam jer ističe ujednačenost i opću obvezatnost.²⁶ Kad predstavnici *Deklaracije* traže da hrvatski književni jezik ponese svoje ime i zauzme ravnopravan položaj sa srpskim, makedonskim i slovenskim književnim jezikom, zapravo misle na standardni jezik.

---

²⁰ Više o jeziku Hrvata izvan SR Hrvatske (danas Republike Hrvatske) i SR Srbije (danas Republike Srbije), a posebno s naglaskom na jezik tih naroda u BiH u suodnosu s Muslimanima (Bošnjacima) vidi u: Lovrenović 2002: 34-39 i *Kolo* 2012: 193-201.

²¹ Npr. Maštrović 2012: 178.

²² Više o tome u: Silić 2006: 29-34.

²³ Kriterij međusobne razumljivosti između govornika određenih dijalekata ne bi smio biti osnova za razlikovanje (odvajanje) ili spajanje jezika. Vidi: Mićanović 2008: 57-59, 123.

²⁴ Mićanović 2008: 90.

²⁵ Više o tome u: Brozović 1973: 44; Ježić 2012: 103-104.

²⁶ Mićanović 2008: 91-92, 121-122.

3. 2. POVIJESNI KONTEKST I JEZIČNA POLITIKA U DRUGOJ JUGOSLAVIJI DO DEKLARACIJE

Jezična politika određuje se kao „skup racionalnih i uglavnom institucionaliziranih postupaka kojima neko društvo (tj. institucije, grupe ili čak pojedinci u tome društvu – op. M.Z.) utječe na jezične oblike javne komunikacije“.²⁷ Pod javnom komunikacijom najčešće se misli na oblik jezika koji se rabi u administraciji i politici, obrazovanju, sredstvima masovne komunikacije i u književnosti.²⁸ Standardni jezik rabi se u javnoj komunikaciji, u službenim dokumentima, u školama, u medijima i sl., dakle on je društveno i politički uvjetovan sociolekt, a ne dijalekt. On najčešće dobiva povlašteno mjesto u odnosu na sve dijalekte jer omogućava komunikaciju svim poznavateljima toga standardnoga jezika. Njegov se status u određenom društvu određuje planiranjem unutar jezične politike.²⁹ Iako to ne mora nužno biti slučaj, status koji standardni jezik najčešće zauzima u određenom društvu jest status službenoga jezika.³⁰

Pitanje jednoga ili više službenih jezika te njegovoga/njihovih imena osnovni je problem jezične politike u drugoj Jugoslaviji. Njezini početci sežu još u vrijeme Drugoga svjetskog rata. Naime, u Ustavu FNRJ (1946) i Ustavu NRH (1947) izostale su jasne formulacije o nazivu (službenoga ili službenih) jezika,³¹ vrlo vjerojatno kao odraz prijeratne i ratne, posebno avnojske jezične politike. Primjerice, AVNOJ je još 1944. objavio *Odluku o objavljivanju odluka i proglasa Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, njegovog Pretsjedništva i Nacionalnog komiteta na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku*,³² a iz samoga naslova dokumenta jasno je da će se poštiva ravnopravnost četiriju različitih jezika. U tome se smislu čini da u ratnim i prvim poslijeratnim godinama jezična problematika nije bila goruće pitanje. Ipak, da situacija nije tako jednostavna upućuju riječi Vladimira Nazora kojima je branio hrvatski jezik još 1944. godine: „Vi ste (...) zaveli jezik beogradske čaršije, Vi ga namećete i pored toga što se nalazite na teritoriju hrvatske države.“³³ očito misleći na prevlast uporabe srpskoga jezika nad hrvatskim. U svakome slučaju, ideje AVNOJ-a ostavile su trag na Ustavu FNRJ jer je

---

²⁷ Škiljan 1988: 8.

²⁸ Škiljan 1988: 10.

²⁹ Mićanović 2008: 6, 26.

³⁰ Službeni je jezik „oblik jezika čija je upotreba zakonski propisana na nekom području, a ako je to područje država, radi se o državnom jeziku“ (Škiljan 1988: 10).

³¹ *Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije* (1946); *Ustav Narodne Republike Hrvatske* (1947).

³² *Odluka o objavljivanju odluka i proglasa Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, njegovog Pretsjedništva i Nacionalnog komiteta na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku* 1969: 2.

³³ Jandrić 2006: 97.

objavljen i pročitao u Ustavotvornoj skupštini na četiri spomenuta jezika: srpskom, hrvatskom, slovenskom (slovenačkom) i makedonskom,³⁴ a u tome dokumentu stoji formulacija da zakoni FNRJ „objavljaju na jezicima narodnih republika”.³⁵ Jezici se ne imenuju, ali ovakva odredba upućuje na neki oblik naglašene ravnopravnosti.

Do kraja 1940-ih godina nije bilo bitnih pomaka na jezičnome planu, a tek s 1950-ima dolazi do značajnih promjena. U društvu je jačala centralizacija i općenito se svaka ideja reforme ograničavala (npr. Đilasov slučaj), a slično se osjećalo u području jezika. Izlaskom *Pravopisa srpskohrvatskog jezika* početkom 1950-ih Aleksandra Belića javljaju se prve „naznake budućega pravopisno-jezičnoga hrvatsko-srpskoga približavanja, ali i naznake prvih prijedora vezanih za to približavanje”³⁶ koje će kulminirati Novosadskim dogovorom. Istodobno, srpski jezik i latinica na neki način počeli su funkcionirati kao svojevrsni „savezni” jezik i pismo³⁷ na što će upozoravati i Deklaracija petnaestak godina kasnije. Iako je između hrvatskoga i srpskoga jezika zasigurno postojala tendencija prirodnoga zbližavanja (u kulturnome itd. smislu), koja se ne može izbjeći u bliskim kontaktima Hrvata i Srba, isto tako postojala je velika doza prisilnoga zbližavanja nametnuta srpskim jezikom, nerijetko pod krinkom jugoslavenskoga unitarizma. U 1950-ima unitaristički pritisak počeo je rasti, a Matica srpska (MS), tj. njezin časopis *Letopis*,³⁸ odlučio je 1953. godine provesti *Anketu o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa* koja je u konačnici rezultirala *Novosadskim dogovorom* (1954)³⁹ kao vrhuncem unitarizma u jezičnoj politici. Tim je dogovorom jezik koji rabe Srbi, Hrvati i Crnogorci⁴⁰ proglašen jedinstvenim narodnim i književnim jezikom⁴¹ nazvanim srpskohrvatski ili hrvatskosrpski iako se nigdje u zaključcima izrijeком ne navodi

³⁴ Moguš 2009a: 90–91; Babić 1990: 17–18.

³⁵ Jandrić 2006: 98.

³⁶ Pranjković 2006: 30.

³⁷ Brozović 2006: 257; Brandt 1994: 349.

³⁸ Banac 1991: 99.

³⁹ Prema Brandtu Novosadski je dogovor potpisalo desetak jezikoslovaca (iz Hrvatske Stj. Ivšić, P. Skok, Lj. Jonke, M. Hraste, J. Hamm, P. Guberina, Stj. Musulin, J. Badalić, Sl. Ježić), dvadesetak književnika (među njima Krleža, D. Cesarić, Vj. Kaleb, P. Šegedin, M. Božić, M. Matković itd.) te predsjednik i potpredsjednik JAZU A. Štampar i M. Kostrenčić (Brandt 1996: 78). Kasnije su svoje potpise povukli primjerice Ljudevit Jonke i Petar Šegedin (Jandrić 1999: 329).

Novosadski dogovor pretežno je dogovor između Srba i Hrvata. Ivan Lovrenović čak navodi da nitko iz SR BiH nije sudjelovao (Lovrenović 2010: 239), ali neki drugi podatci navode dvojicu potpisnika iz Sarajeva iako su obojica bili Srbi (Duda 2000: 86; *Deklaracija* 1997: 109).

⁴⁰ Nema govora o Muslimanima (danas Bošnjacima) jer oni neće biti priznati kao nacija sve do 1968. godine (Kamberović 2009: 79).

⁴¹ Hrvati, Srbi i Crnogorci (i Muslimani) imaju zajednički narodni jezik (dijasistem) i u tome je smislu formulacija Novosadskoga dogovora lingvistički ispravna. Problem nastaje s književnim (misli se standardnim) jezikom. Standardni jezik Hrvata, Srba i Crnogoraca (i Muslimana) standardizirana je novoštokavština kao apstraktni jezik koji ne postoji. Hrvati, Srbi i Crnogorci govore različitim varijantama toga apstraktnoga jezika koje jesu standardni jezici. Budući da to nije precizirano niti objašnjeno, nego se navodi da spomenuti narodi imaju jedinstven književni jezik, takva je formulacija u svojoj osnovi, prema modernim parametrima, lingvistički pogrešna.

naziv toga književnog jezika, a samo se u petoj i osmoj točki spominju naziv srpskohrvatski i hrvatskosrpski. U drugoj točki stoji da je u nazivu jezik uvijek potrebno istaknuti njegova oba dijela iako je nepoznato na što se to točno odnosi.⁴² U svakome slučaju, dvojakost imena jezika ne provodi se dosljedno ni u samome tekstu. Takav je jezik trebao imati dva izgovora (ijekavski i ekavski), dva pisma (latinicu i ćirilicu), ali jedan zajednički pravopis.⁴³ Iako je redovito korišten, čak i forsiran pogotovo kod srpskih jezikoslovaca, srpskohrvatski/hrvatskosrpski kao naziv jezika i cijeli Novosadski dogovor nikada nisu prihvaćeni kao zakonski obvezni⁴⁴ niti je ikad zapravo „jednim pozitivnim zakonskim aktom obesnažena zakonska Odluka AVNOJ-a iz 1944. godine“.⁴⁵ Partija je imala suprotan stav smatrajući da je naziv jezika „ozakonjen“ novim pravopisom iz 1960., a da je također ušao u novi Ustav i druge zakone.⁴⁶ Pod novim Ustavom misli se na Ustav SFRJ (1963) u koji je ušao naziv srpskohrvatski/hrvatskisrpski jezik, ali nije se dosljedno rabio niti je ijednim ustavnim članom proglašen službenim jezikom.⁴⁷ Spomenuti ustav često se nazivao „poveljom samoupravljanja“, a mnogi ga smatraju, unatoč njegovim ograničenjima, početkom reformi prisutnih još od početka 1960-ih u Jugoslaviji kada reformno-demokratske struje u Savezu komunista počinju uzimati maha pred konzervativno-dogmatskim, tj. centralističkim strujama.⁴⁸ To se intenzivnije osjeća krajem 1960-ih kada konzervativne snage, koje između ostaloga promiču unitarističku jezičnu politiku utemeljenu na Novosadskome dogovoru, počinju gubiti utjecaj, a jačaju snage koje se zalažu za reformu, decentralizaciju i federalizaciju. Iako je Vladimir Bakarić i dalje bio predsjednik SKH, sve više mladih dolazi na čelne pozicije u SK pa je tako Miko Tripalo 1962. postao sekretar GK SKH u Zagrebu, a 1966. došao na čelo IK CK SKH. Savka Dabčević-Kučar izabrana je 1967. za predsjednicu Izvršnoga vijeća Sabora (predsjednica vlade), a već iduće godine postala je postala je predsjednica CK SKH.⁴⁹ Privredna reforma 1965. bila je djelomičnoga uspjeha, ali ipak je ostvarila privredni rast⁵⁰ koji će početi stagnirati već sljedećih godina 1966. i 1967.⁵¹ Na VIII.

---

⁴² Budući da nije izričito naveden naziv jezika, a srpskohrvatski i hrvatskosrpski spominju se u petoj i osmoj točki, iz poznavanja Ustava SFRJ iz 1963., kasnije prakse i zbivanja, može se zaključiti da su to nazivi jedinstvenoga književnog jezika. Ostaje nejasno na što se odnose „oba njegova sastavna dijela“ (*Zaključci Novosadskog dogovora* 1960: 7) u nazivu jezika. Moguća su dva tumačenja: 1. prvi dio je srpski, a drugi hrvatski sadržani u srpskohrvatski/hrvatskosrpski ili 2. prvi dio je srpskohrvatski, a drugi hrvatskosrpski.

⁴³ *Zaključci Novosadskog dogovora* 1960: 7.

⁴⁴ Usp. Mamić 2006: 67–68.

⁴⁵ Zelić-Bučan 1971/1972: 48.

⁴⁶ Usp. *Taj hrvatski* 1992: 61.

⁴⁷ Postoji samo članak 131. u Ustavu kojim se propisuju način objavljivanja zakona i drugih službenih spisa (usp. Ustav SFRJ 1963: 78), ali ne i službeni jezik na razini cijele države.

⁴⁸ Bilandžić 1999: 467–468.

⁴⁹ Goldstein 2008: 537; Bilandžić 1999: 514; Dabčević-Kučar 1997: 109.

⁵⁰ Goldstein 2008: 498, 509.

kongresu SKJ (1964.) najavljene su reforme, a ponovno je otvoreno nacionalno pitanje⁵² koje se još samo 6 godina ranije smatralo u potpunosti riješenim.⁵³ Iste godine počeo je izlaziti časopis *Praxis* koji će godina zadavati glavobolju Titu i drugim istaknutim pojedincima u SK. Pad Rankovića 1966. godine na Brijunskome plenumu donijet će olakšanje i stvoriti slobodniju atmosferu u kojoj će se početi provoditi značajne reforme u duhu liberalizacije i demokratizacije na polju politike, gospodarstva i kulture, dok će nacionalno identificiranje jačati što će započeti propitivanje ravnopravnosti međunacionalnih odnosa, posebno u području jezika, ali i drugdje.⁵⁴

---

⁵¹ Bilandžić 1999: 522; Pranjković 2006: 38.

⁵² Goldstein 2008: 498, 500.

⁵³ Bilandžić 1985: 262.

⁵⁴ Goldstein 2008: 532-533, 538; Duda 2000: 86.

4. NASTANAK DEKLARACIJE

4. 1. DEKLARACIJA I 1967. GODINA

Situacija nakon Rankovićeve pada ipak nije bila tako jednostavna ili idilična kao što bi se moglo zaključiti prema, primjerice, riječima Ivana Supeka: „Osjetili smo se slobodni kao nikada prije...“. On također smatra da je u razdoblju „od 1966. do 1971. zabilježen najintenzivniji kulturni život u povijesti Jugoslavije“.⁵⁵ Tada se svakako jest osjetilo jedno „novo, slobodnije ozračje, a započeo je i 'proces izražavanja hrvatske nacionalne (...) svijesti. Stvorila se razmjerna sloboda tiska kao i sloboda književnog, znanstvenog i ukupnog izražavanja u hrvatskom društvu“.⁵⁶ Vlatko Pavletić je bio mišljenja da je „kultura (...) bila zapravo jedino područje gdje smo mi, članovi upravnih odbora kulturnih društava ili ustanova mogli – izravno ili neizravno – zastupati hrvatske interese i podizati barikade prema nasrtajima jugounitarizma uortačenog s velikosrpskim idejama i tenzijama.“⁵⁷ Takav je stav vrlo strog, ali naglašava oprez u suviše lakom zaključivanju. Zato treba ustvrditi da iako su pad Rankovića i val liberalizacije, koji je uslijedio, donijeli određeni predah, naslijeđeni problemi iz 1950-ih i prve polovice 1960-ih preostali su. Između ostaloga, Novosadski je dogovor još uvijek je bio na snazi, a u Ustavu iz 1963. stajao naziv jezika srpskohrvatski/hrvatskosrpski kako god on bio shvaćen. Godine 1960. izašao je *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*⁵⁸ koji je izradila Pravopisna komisija na temeljima Novosadskoga dogovora. Sredinom 1960-ih rasplamsale su se rasprave o tumačenju toga dogovora, ali i „teorije o dvjema varijantama zajedničkoga nepostojećega jezika“.⁵⁹ Iako se u zaključcima Novosadskoga dogovora nigdje ne javlja termin varijanta, Hrvati su ga shvaćali kao priznanje ravnopravnoga statusa zapadne (zagrebačke ili ijekavske ili u krajnjoj liniji hrvatske) standardizirane varijante, dok su Srbi radili na tome „kako bi se jedna varijanta književnoga jezika upornom praksom i prisilom nametnula čitavom području srpskohrvatskoga jezika“.⁶⁰ Na hrvatskoj je strani Ljudevit Jonke, sve do 1960-ih praktički

---

⁵⁵ Goldstein 2008: 508.

⁵⁶ Jandrić 2006: 95.

⁵⁷ *Deklaracija* 1997: 153.

⁵⁸ *Pravopis* je izašao u dva izdanja: zagrebačkome na latinici (Matica hrvatska) i novosadskome na ćirilici (Matica srpska).

⁵⁹ Moguš 2009b: 2000. Nejasno je što točno Milan Moguš misli pod zajedničkim nepostojećim jezikom, ali vrlo vjerojatno misli na apstraktni model standardnoga jezika iz kojega nastaju standardizirane varijante, tj. konkretni standardni jezici (usp. Brozović 2006).

⁶⁰ Pranjković 2006: 35.

osamljeni pojedinac, isticao da je Novosadski dogovor prihvatio postojanje dviju varijanata⁶¹ unatoč unitaristima koji su dosljedno branili tezu o jednome jedinstvenome jeziku. Iako su podjele ostale prisutne još jako dugo, sredinom 1960-ih govoru o varijantama priključuju se i drugi pa je tako čak i srpska lingvistica Milka Ivić iznijela stav o dvjema standardnim varijantama srpskohrvatskoga jezika koje se razlikuju ne samo u refleksu jata nego i drugačije, primjerice leksiku.⁶² To je bilo nenadano jer su takve teze „odbacili gotovo svi srpski znanstvenici“,⁶³ ali aktivno zastupali hrvatski. Iako su jezikoslovci slijedili nove i suvremene lingvističke teorije i analize te s vremenom sve više (do kraja 1960-ih gotovo svi) pristajali uz tezu o standardnim varijantama, otvorenima su ostala pitanja o njihovome statusu i broju.⁶⁴ Partija se, pak, u to vrijeme još uvijek čvrsto držala Novosadskoga dogovora priznajući samo jedan srpskohrvatski/hrvatskosrpski „narodni“ i književni jezik s dva izgovora.

Iste godine kada i *Deklaracija*, 1967., konačno su objavljena (u dva izdanja: novosadskom i zagrebačkom) prva dva sveska rječnika dviju Matica – *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika*, tzv. nikada dovršenoga Adoka. Iako je bilo očekivano da će rječnik „zadovoljiti jednu od važnih kulturnih potreba naših naroda i biti koristan svima koji se njime budu služili“,⁶⁵ reakcije su bile potpuno suprotne. Sazidan na unitarističkim temeljima, baš i kao i *Pravopis* sedam godina ranije, rječnik dviju Matica nije poštivao raznolikosti varijanti.⁶⁶ Iako je *Rječnik* izašao u prosincu 1967. godine nakon Deklaracije, pripreman je godinama pa sve navedeno opovrgava o tezu o širokoj kulturnoj i znanstvenoj slobodi i nesputanosti nakon Rankovićeva pada. Situacija zasigurno jest bila nešto lakša, ali problemi su i dalje postojali. Savka Dabčević-Kučar navodi da se „kulturni djelatnici, također svjesni okovane demokracije i uskraćivanja prava na vlastiti jezik, javljaju se *Deklaracijom* (kurziv – M.Z.) o hrvatskom književnom jeziku – događaj do tada nezamisliv“. ⁶⁷ Zaista, donošenje jednoga takvog dokumenta u ranijim razdobljima bilo bi nezamislivo jer su ideje iznesene u njoj poprilično hrabre i revolucionarne, ali kraj 1960-ih bio je pogodno razdoblje za nastanak *Deklaracije* upravo zbog svega navedenog. Podjednako slobodnija atmosfera u politici, kulturi i znanosti te preostali jezični, društveni, nacionalni i ini problemi omogućavaju *Deklaraciji* da ugleda svjetlo dana. Naime, da su svi problemi riješeni u ranijim

---

⁶¹ Jonke 1965: 31.

⁶² Usp. Ivić 1965: 3-4.

⁶³ Banac 1991: 102.

⁶⁴ Mićanović 2012: 272.

⁶⁵ Moguš 2009b: 203.

⁶⁶ Usp. Moguš 2009b: 203; Pranjković 2006: 38.

⁶⁷ Dabčević-Kučar 1997: 85.

razdobljima, *Deklaracija* ne bi imala razloga nastati, a da Rankovićev pad, mlado reformno vodstvo na čelu SKH i gospodarski uzlet nisu stvorili bolju atmosferu i uvjete za napredak kulturnoga i znanstvenoga rada, *Deklaracija* vrlo vjerojatno ne bi nastala. Čak i ako bi nastala, mogućnost njezina objavljivanja bila bi vrlo slaba, a represija koja bi uslijedila vrlo vjerojatno snažnija i oštrija. Ako se uzme u obzir navedeno, jasno je zašto *Deklaracija* nastaje baš 1967. godine kao odraz svoje političke, kulturne i znanstvene (jezikoslovne) pozadine, a istovremeno kao želja rješavanja prisutnih (prvenstveno jezičnih i nacionalnih) problema u jugoslavenskome društvu. Međutim, *Deklaracija* nije jedini tekst koji se javio s težnjom osvještavanja podređenosti hrvatskoga jezika. Godine 1966. izašla su tri teksta triju hrvatskih znanstvenih institucija – Društva književnika Hrvatske (DKH), Hrvatskoga filološkoga društva i Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU).⁶⁸ Spomenute su institucije (ili njihovi dijelovi) ujedno i buduće potpisnice *Deklaracije*, a ključne teze svih tekstova bile bi: postojanje dviju varijanata hrvatskosrpskoga književnog jezika koje istodobno predstavljaju jezikoslovno i političko pitanje, a koje se razvijaju prirodno, neovisno jedna o drugoj i slobodno od bilo kakvih nametanja, posebno slobodno od unitarističkih težnji o jedinstvenoj normi na cjelokupnome području hrvatskosrpskoga jezika.⁶⁹ Takvim tezama spomenuti dokumenti anticipiraju potraživanja *Deklaracije*.

4. 2. SASTAVLJAČI *DEKLARACIJE* KAO USTAVNOGA AMANDMANA

Već nekoliko godina nakon novoga Ustava SFRJ iz 1963., započele su početkom 1967. rasprave o ustavnim amandmanima, a *Deklaracija* je nastala upravo u sklopu jedne od takvih rasprava. Tadašnja je vlast pozvala sve kulturne i znanstvene institucije bivše Jugoslavije da otvoreno pošalju svoje prijedloge Saveznoj skupštini na raspravu oko izmjene Ustava, a rok za podnošenje prijedloga bio je 15. ili 24. ožujka.⁷⁰ Matica hrvatska odlučila je odazvati se tome pozivu te je 9. ožujka njezin Upravni odbor sazvao „skup jezičnih eksperata za probleme hrvatskog književnog jezika na kom će se raspraviti o stavu što ga treba danas

---

⁶⁸ Riječ je o *Zaključcima plenuma Društva književnika Hrvatske o problemima suvremenog jezika hrvatske književnosti, znanosti, školstva i sredstava masovne komunikacije*, zatim *Rezoluciji Zagrebačkog lingvističkog kruga Hrvatskog filološkog društva i Izjavi o jedinstvu i varijantama hrvatskosrpskoga književnog jezika* Znanstvenog kolektiva Instituta za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Više o tome: Mićanović 2012: 273, 288, 290. Izvorni tekstovi dokumenata mogu se naći u broju 5. časopisa *Jezik* (1966).

⁶⁹ Mićanović 2012: 273-274.

⁷⁰ Prema Dudi rok je bio 24. ožujka (usp. Duda 2000: 89), a prema Jandriću rok za podnošenje prijedloga za izmjenu Ustava bio je 15. ožujka jer je tada završavao rad Komisije za izmjenu Ustava (usp. Jandrić 2006: 116, 122).

pred javnošću zauzeti“.⁷¹ Dakle, na takvome sastanku nije bilo očekivano donijeti jedan tako važan dokument kao što će biti *Deklaracija*, nego je cilj sastanka bio rasprava o jezičnim pitanjima, tj. tadašnjem položaju hrvatskoga jezika, što je najavljeno na sjednici Upravnoga odbora šest dana ranije kada je predloženo da se „održi sastanak kompetentnih ljudi iz različitih ustanova kojima je jezik i povijest književnosti struka (...) kako bi se stekla što jasnija slika“ zato što se više puta u javnosti „pokretalo pitanje jezika (...), upozoravalo na niz neriješenih (ispravila M.Z.) pitanja hrvatskosrpskog jezika, tj. odnosa jedne i druge književne varijante“.⁷² Ipak, rasprava je promijenila osnovni smjer što potvrđuju zapisnik sjednice sastanka 9. ožujka⁷³ i izjave o spontanome nastanku ideje *Deklaracije* te samoga dokumenta u vrlo kratkome roku.⁷⁴ Raspravom je predsjedao Miroslav Brandt kao potpredsjednik MH umjesto bolesnoga i odsutnoga predsjednika Jakše Ravlića. Prema Brandtovu sjećanja, Predrag Vranicki, koji je bio protiv „nacionalizma“,⁷⁵ predložio je da se jasno izloži što to hrvatska strana zamjera Matici srpskoj (jer su u to vrijeme bile aktualne polemike oko *Rječnika*) i Novosadskome dogovoru. Na to je Brandt predložio da se osnuje komisija koja će definirati probleme i dostaviti ih Matici srpskoj, a po potrebi i javnosti.⁷⁶ Tako se rasprava o jezičnim pitanjima spontano se pretvorila u raspravu o komisiji za sastavljanje *Deklaracije*. Kad je dogovoreno sastavljanje teksta *Deklaracije* kao ustavnoga prijedloga, predloženo je najprije Lj. Jonkeu da bude član komisije, ali on je to, prema Babićevu sjećanju, iz nepoznatih razloga odbio, a po Brandtu Jonke je to učinio jer je ionako bio pod velikim pritiskom i napadima.⁷⁷ Sam je pak Jonke, doduše nakon osude *Deklaracije*, izjavio da nije sudjelovao u redakciji *Deklaracije*, tj. njezinu sastavljanju i prepravljanju, ali ipak valja imati na umu da ju je nosio na potpisivanje u više institucija o čemu će biti riječ kasnije. Kao razlog je naveo da se nije slagao s takvim načinom te da je bio mišljenja da je nakon podnošenja prijedloga ustavne izmjene trebalo organizirati sastanak s predstavnicima iz Srbije, Crne Gore i BiH.⁷⁸ Stjepan Babić također je odbio sudjelovati jer je smatrao da je u komisiji ionako već previše lingvista pa je predložio Slavka Pavešića kao književnika.⁷⁹

---

⁷¹ *Deklaracija* 1997: 32.

⁷² Jandrić 2006: 348 (*Zapisnik sjednice Upravnog odbora Matice hrvatske održane 3.III.1967. u 17 sati* – pretisak iz: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.2.10. Zapisnici Upravnog odbora MH 1967).

⁷³ Jandrić 2006: 354-359 (*Zapisnik sjednice Skupa eksperata za probleme hrvatskog književnog jezika održane 9. ožujka 1967. u 17 sati u prostorijama Matice hrvatske* – pretisak iz: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.7.4.2. Dokumentacija projekta „Rječnik“ 1960/1969).

⁷⁴ „'Deklaracija' je plod fatalne političke nebudnosti“. U: *Borba*, 2. IV. 1967: 4.

⁷⁵ Brandtovi navodnici.

⁷⁶ Brandt 1996: 79.

⁷⁷ *Deklaracija* 1997: 104; Brandt 1996: 80.

⁷⁸ „'Deklaracija' je plod fatalne političke nebudnosti“. U: *Borba*, 2. IV. 1967: 4.

⁷⁹ *Deklaracija* 1997: 105.

Na kraju je dogovorena komisija od sedam članova koju su činili Miroslav Brandt, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić,⁸⁰ Slavko Pavešić, Slavko Mihalić, Tomislav Ladan i misteriozni sedmi član. Dugo je vremena prijeporno pitanje bilo identitet sedmoga člana. Jedni su spominjali Jakšu Ravlića (tadašnjeg predsjednika MH), drugi Vladimira Blaškovića (tadašnjeg gospodarskog tajnika MH), treći Vjekoslava Kaleba, a četvrti se jednostavno nisu mogli sjetiti.⁸¹ Tek je 1992. (25 godina nakon *Deklaracije*!) otkriveno da je sedmi član bio Vlatko Pavletić,⁸² tadašnji predsjednik Društva književnika Hrvatske i urednik Nakladnoga zavoda Matice hrvatske. Za njegovo „otkrivanje“ zaslužan je Josip Lisac koji je još 1980. u jednome razgovoru s Daliborom Brozovićem zapisao šest sastavljača *Deklaracije* – među njima Pavletića, a zaboravljajući Ladana. Međutim, na jednome Brozovićevu predavanju o *Deklaraciji* 1991. godine na Filozofskome fakultetu u Zadru razvila se rasprava, a postavljano je i pitanje njezinih sastavljača. Tada je Lisac nabrojio šest osoba koje su svi spominjali (Brandt, Brozović, Katičić, Ladan, Mihalić, Pavešić) čudeći zašto je izostavljen Pavletić.⁸³ Kad ga je Brozović kasnije upitao zašto se nije sam javio ranije, Pavletić je odgovorio da mu je bile neugodno i da je čekao da ga se netko ipak sjeti.⁸⁴ To je riješilo „misterij“ koji je obavijao broj i imena članova komisije koja je sastavila *Deklaraciju*.

4. 3. NAČIN NASTANKA TEKSTA *DEKLARACIJE*

Navedena kompletirana komisija sastavila je tekst *Deklaracije*. Brandt navodi da je većina teksta *Deklaracije* sastavljena u samim prostorijama MH već iste večeri,⁸⁵ dok je Slavko Mihalić smatrao da se komisija nakon sastanka uputila u Leksikografski zavod te ondje u kancelariji Tomislava Ladana sastavila kratki tekst od pola stranice.⁸⁶ Navodno je Brandt napisao tri četvrtine teksta smišljajući i naglas izgovarajući rečenice uz sugestije ostalih članova, ponajviše Tomislava Ladana, a potom je ostatak teksta završio Katičić koji je samo pisao, ali nije ništa sugerirao.⁸⁷ *Deklaracija* je doradena preko nadolazećeg vikenda⁸⁸ jer

---

⁸⁰ U novinama je stajalo ime Josip umjesto Radoslav (*Deklaracija* 1997: 59; „Komunisti u Upravnom odboru Matice hrvatske snose najveću odgovornost“. U: *Borba*, 2. IV. 1967: 4).

⁸¹ *Deklaracija* 1997: 148.

⁸² Lisac 2009: 119; *Deklaracija* 1997: 178.

⁸³ Lisac 2009: 119-120.

⁸⁴ *Deklaracija* 1997: 178.

⁸⁵ Na drugome mjestu Brandt navodi da je tekst pisan 14. ožujka, a po svemu sudeći predložen tek 13. ožujka (Brandt 1994: 350-351) što je očito pogreška jer svi izvori i sjećanja drugih suvremenika, uključujući i njegova kasnije, npr. memoari iz 1996. godine, upućuju da riječ o sastanku 9. ožujka, doradiivanju teksta *Deklaracije* preko vikenda i konačnome prihvatanju 13. ožujka.

⁸⁶ *Deklaracija* 1997: 140.

⁸⁷ Brandt 1996: 80, *Deklaracija* 1997: 114, 163-165.

je u nedjelju, 12. ožujka, predstavljena na sastanku Upravnoga odboru i aktiva Glavnoga odbora MH na kojem su članovi davali svoje sugestije i dopune. Raspravljalo se o potrebi abecednoga redoslijeda navođenja jezika u *Deklaraciji*⁸⁹, televiziji i rječnicima, iznošenju osnova ili detalja, problemima hrvatskoga stanovništva izvan SRH (npr. SRS i SRBiH) ili onoga koje govori ekavicom i sl.⁹⁰ Brandt je navodno sve prijedloge bilježio, a potom do sutra preradio tekst u konačnu verziju i otipkao čistopis. Na toj istoj sjednici, prema Brandtovu sjećanju netko je predložio da se *Deklaracija* podnese Ustavnoj komisiji kao Matičin prijedlog izmjene Ustava.⁹¹ Sam je Brandt na tome sastanku izjavio: „Radili smo doslovce prema tekstu ustava 46. i 63. g.“⁹² što je samo djelomično točno jer se u *Deklaraciji* poziva na članak 131. iz Ustava 1963. o čemu će biti riječi, ali nema spomena Ustava iz 1946. Na sastanku su također dani prijedlozi da *Deklaraciju* treba poslati CK SKH, Socijalistički savez radnog naroda (SSRN) Hrvatske, Bakariću, Tripalu i Titu,⁹³ što djeluje nevjerojatno s obzirom da su suvremenici, a posebno sastavljači *Deklaracije*, uvijek isticali nužnost hitnoga i povjerljivoga načina donošenja *Deklaracije* kako SKH ne bi saznao za nju prije izlaska u javnost i eventualno ga spriječio.⁹⁴ Isto tako, političko rukovodstvo po svemu sudeći nije bilo obaviješteno iako je Brandt izjavio da je upravo on bio zadužen za uspostavljanje kontakata s njime.⁹⁵ Brandt je također na sastanku navodno predložio da i druge ustanove uz MH potpišu *Deklaraciju*,⁹⁶ a Ivo Frangeš istaknuo je da je Katedra za lingvistiku jezika već potpisala *Deklaraciju*, a potom je naziv katedre rukom prepravljen u Katedra za književnost i jezik.⁹⁷ To je neobično i besmisleno iz više razloga jer Katedra za lingvistiku i Katedra za književnost i jezik ne postoje ni u jednoj kulturnoj ili znanstvenoj ustanovi koje su potpisale *Deklaraciju*. Moguće da je Mladen Čaldarović (koji je vodio taj dio zapisnika) pogriješio, a moguće je da je Frangeš mislio na Katedru za noviju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu,

⁸⁸ Brandt je na sastanku UO i aktiva GO MH rekao da se komisija sastajala dva puta, dakle jednom 9. ožujka, a drugi puta nepoznatoga dana u razdoblju od 10. do 11. ožujka. „Zapisnik sjednice Upravnog odbora i aktiva glavnog odbora MH održane 12. III. 1967. u 17 sati“ U: HDA, 1567-7 Naknadno preuzeto gradivo Matice hrvatske, 2.2.10. Zapisnici Upravnog odbora MH, kutija 4.

⁸⁹ To na kraju očito nije prihvaćeno jer redoslijed jezika u tekstu *Deklaracije* nije abecedan.

⁹⁰ „Zapisnik sjednice Upravnog odbora i aktiva glavnog odbora MH održane 12. III. 1967. u 17 sati“ U: HDA, 1567-7 Naknadno preuzeto gradivo Matice hrvatske, 2.2.10. Zapisnici Upravnog odbora MH, kutija 4.

⁹¹ Brandt 1996: 80.

⁹² „Zapisnik sjednice Upravnog odbora i aktiva glavnog odbora MH održane 12. III. 1967. u 17 sati“ U: HDA, 1567-7 Naknadno preuzeto gradivo Matice hrvatske, 2.2.10. Zapisnici Upravnog odbora MH, kutija 4.

⁹³ „Zapisnik sjednice Upravnog odbora i aktiva glavnog odbora MH održane 12. III. 1967. u 17 sati“ U: HDA, 1567-7 Naknadno preuzeto gradivo Matice hrvatske, 2.2.10. Zapisnici Upravnog odbora MH, kutija 4.

⁹⁴ *Deklaracija* 1997: 114.

⁹⁵ „'Deklaracija' je plod fatalne političke nebudnosti“. U: *Borba*, 2. IV. 1967: 4.

⁹⁶ Brandt 1996: 80.

⁹⁷ „Zapisnik sjednice Upravnog odbora i aktiva glavnog odbora MH održane 12. III. 1967. u 17 sati“ U: HDA, 1567-7 Naknadno preuzeto gradivo Matice hrvatske, 2.2.10. Zapisnici Upravnog odbora MH, kutija 4.

Odjel za suvremenu književnost JAZU ili Institut za nauku o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu kamo je bio zadužen odnijeti tekst Deklaracije.⁹⁸ Također, postoji mogućnost da se uopće nije radilo o Ivi Frangešu, nego o nekoj drugoj osobi, a došlo je do zabune u zapisniku, jer je Frangeš za vrijeme toga sastanka bio u Sarajevu.⁹⁹ Budući da je konačan tekst *Deklaracije* bio dovršen tek 13. ožujka, tko god je bio zadužen za nošenje teksta na Katedru s pogrešnim imenom očito je nekako morao doći do radne verzije teksta dan ili dva ranije, ali nepoznato je koji mu je od autora mogao dati tekst osim Brandta koji nosio tekst kući preko vikenda. Isto tako, čini se da je u tome slučaju prihvaćena nepotpuna *Deklaracija*, a kasnije potpis neke od institucija stavljen na tekst *Deklaracije* koji uopće nije viđen ili odobren. Cijela situacija je nejasna i samo doprinosi problemima koji obavijaju *Deklaraciju*.

4. 4. PRIHVAĆANJE I/ILI POTPISIVANJE DEKLARACIJE

U ponedjeljak, 13. ožujka, *Deklaracija* je predstavljena na zajedničkome sastanku Upravnoga i Nadzornoga odbora te partijske organizacije MH članovima, koji su je, prema Babiću, prihvatili aklamacijom, a ne potpisivanjem.¹⁰⁰ Na tome je sastanku prisustovalo više od četrdeset članova „što je činilo pravovaljan kvorum“.¹⁰¹ Iako se često isticalo da je prihvaćena jednoglasno dizanjem ruke, Lovro Županović ističe da su dvije neimenovane osobe glasovale protiv. Teško je procijeniti koliko je to točno jer Županović također iznosi krive podatke, npr. on smatra da je Ravlić bio sedmi član komsije za sastavljanje Deklaracije.¹⁰² Ako se to ostavi po strani, zanimljiv je sam način prihvaćanja *Deklaracije*. Prema riječima Jakše Ravlića i Miroslava Brandta, *Deklaracija* je prihvaćena na zajedničkome sastanku Upravnoga odbora, Nadzornoga odbora i partijskoga aktiva Matice hrvatske.¹⁰³ Ono što je problematično u tome, a što tiskovni mediji kasnije nisu propuštali istaknuti, jest da je Matica hrvatska imala više desetaka ogranaka diljem Hrvatske, a u ime svih članova te ustanove prihvatio ju je samo ogranak u Zagrebu. *Vjesnik* je prenio Brandtovu

⁹⁸ „Dopisi ođasłani – 13. III. 1967.“ U: HDA, 1567-7 Naknadno preuzeto gradivo Matice hrvatske, 2.2.10. Zapisnici Upravnog odbora MH, kutija 4.

⁹⁹ Jandrić 2006: 123.

¹⁰⁰ Babić 2009: 104.

¹⁰¹ Jandrić 2006: 101.

¹⁰² *Deklaracija* 1997: 118.

¹⁰³ *Deklaracija* 1997: 37; „Upravni odbor i aktiv Glavnog odbora MH (u Zagrebu)“ U: HDA, 1567-7 Naknadno preuzeto gradivo Matice hrvatske, 2.2.10. Zapisnici Upravnog odbora MH, kutija 4.

Zapisnik sa sastanka nije sačuvan u arhivskome fondu MH u Hrvatskome državnom arhivu. Moguće je da nije sačuvan ni u arhivima MH ili da je uništen. Godine 1971. zaplijenjen je velik dio arhivske građe MH pa je moguće nikada nije vraćen i da zato nije u posjedu HDA.

i Ravličevu izjavu da je za prihvatanje *Deklaracija* bio dovoljan sastanak navedenih dijelova MH.¹⁰⁴ Naravno, poslije su neki ogranci ogradili od prihvatanja *Deklaracije* te su primjerice ogranci u Dubrovniku, Rijeci, Sisku i Osijeku izjavili da nisu sudjelovali u njezinoj izradi.¹⁰⁵

Sličan je slučaj bio s prihvatanjem *Deklaracije* u ostalim institucijama, kojima je MH poslala dopis o *Deklaraciji* i njezin tekst, u velikim ružičastim omotnicama od pola arka,¹⁰⁶ s nadom njezina odobravanja. Isto tako u dopisu je stajala molba da *Deklaraciju* potpišu ovlašteni predstavnici,¹⁰⁷ ne nužno pojedinačne osobe na sastancima odbora ili stručnih aktiva pojedinih institucija. Zbog toga se kasnije optužbe, o čemu će biti riječi, da se autori *Deklaracije* skrivaju iza anonimnosti institucija ili da je *Deklaracija* prihvaćana nepravilno, mogu opravdati. U razdoblju od 13. do 15. ožujka *Deklaraciju* prihvatio niz institucija na pravilan ili nepravilan način. Primjerice, u Društvu književnika Hrvatske *Deklaracija* je također prihvaćena jednoglasno dizanjem ruku, a ne potpisivanjem. Problematično je također to što je Društvo književnika Hrvatske imalo u tome trenutku 200 članova, a samo ih je osamdesetak sudjelovalo na plenumu,¹⁰⁸ dakle čak niti polovica članova. Isto tako, okupljeni su članovi tekst *Deklaracije* prvi put vidjeli tek na plenumu te je *Borba* iznijela pretpostavku da nisu imali vremena detaljno proučiti njezin tekst i da su možda zato glasovali u njezinu korist „ne znajući zašto ili povodeći se kolektivnoj psihozi“.¹⁰⁹ Osim u Društvu književnika Hrvatske, tekst *Deklaracije* u ostalim institucija nije umnažan, nego je čitan i zatim usvajan.¹¹⁰

---

¹⁰⁴ *Deklaracija* 1997: 37.

¹⁰⁵ *Deklaracija* 1997: 37, 63; „Ogranci Matice hrvatske osuđuju Deklaraciju“ (*Večernji list*, 29. III. 1967: 3); „Ogranak Matice hrvatske, Šibenik: Protest zbog jednostranosti Matice hrvatske“ (*Vjesnik*, 30. III. 1967: 3); „Ogranak MH u Osijeku: Za deklaraciju saznali tek kad je objavljena“ (*Vjesnik*, 29. III. 1967: 3); „Pododbor Matice hrvatske u Rijeci: bez nas“ i „Ogranak Matice hrvatske u Sisku“ (*Vjesnik*, 26. III. 1967: 2).

„Protest Ogranka Matice hrvatske u Dubrovniku“ (*Dubrovački vjesnik*, Dubrovnik, 25. III. 1967.), „Bez znanja ogranka, iznad naslova: Prošireni sastanak UO Ogranka MH u Karlovcu“ (*Karlovački tednik*, Karlovac, 30. III. 1967.), „Protestno pismo Ogranka Matice hrvatske“ (*Glas Podravine*, Koprivnica, 8. IV. 1968.), „Krajnje odsustvo političkog sluha“ (*Glas Slavonije*, Osijek, 29. III. 1967.) U: HDA, 1567-7 Naknadno preuzeto gradivo Matice hrvatske, 6.1.1.2. Izresci iz novina o „Deklaraciji“ (*novi dosje*), kutija 197; „I riječki Pododbor Matice hrvatske osuđuje Deklaraciju“ (*Novi list*, Rijeka, 27. III. 1967.), „Izjava Upravnog odbora Matice hrvatske u Splitu“ (*Slobodna Dalmacija*, Split, 1. IV. 1967.), „Ogranak MH Vinkovci – Vukovar – Ilok osudio Deklaraciju“ (*Novosti*, Vinkovci, 15. IV. 1967.) U: HDA, 1567-7 Naknadno preuzeto gradivo Matice hrvatske, 6.1.1.2. Izresci iz novina o „Deklaraciji“ (*novi dosje*), kutija 200.

¹⁰⁶ *Deklaracija* 1997: 114.

¹⁰⁷ Jandrić 2006: 362 (*Matica hrvatska obavještava kulturne i znanstvene ustanove Hrvatske da se sa usvojenim tekstom Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika upozna članstvo, a prihvaćeni tekst da potpišu ovlašteni predstavnici* – pretisak iz: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.7.4.2. Dokumentacija projekta „Rječnik“ 1960/1969).

¹⁰⁸ *Deklaracija* 1997: 39.

¹⁰⁹ *Deklaracija* 1997: 60; „Komunisti u Upravnom odboru Matice hrvatske snose najveću odgovornost“. U: *Borba* 2. IV. 1967: 4.

¹¹⁰ Brandt 1996: 81.

Velike su se zamjerke po izlasku *Deklaracije* izražavale prema svim institucijama zato što mediji uopće nisu bili obaviješteni o *Deklaraciji*. DKH je istaknulo da je dnevni red njihovoga sastanka objavljen u *Večernjem listu*. Međutim, u samome dnevnome redu od tri točke ističe se posebno sljedeća: „akcija kulturnih institucija radi zauzimanja zajedničkog stava prema problemima ravnopravnosti jezika.“¹¹¹ Istina je da u samoj točki dnevnoga reda ne stoji da se izričito radi o *Deklaraciji* te da je ponešto široko postavljena, ali isto tako ova rečenica odabirom riječi i svojom konstrukcijom podsjeća na prvotni poziv Upravnoga odbora MH što upućuje na to da su članovi bili upoznati s time o temom sastanka, tim više što je velik broj članova DKH također član MH, a to je također bio jedan od prigovora na račun *Deklaracije*. Budući da je jedna osoba nerijetko bila član ili zaposlenik nekoliko institucija, njezin je potpis mogao vrijediti višestruko. Isto tako, isticalo se da se nisu sastajali cijeli odbori, nego samo djelomični, prilikom glasovanja o *Deklaraciji*, a vanjske suradnike nitko nije obavještavao.¹¹² Takve su optužbe bile samo djelomično točne. Naime, one su vrijedile samo u slučajevima u kojima su predsjednici određene institucije primivši ovlast i/ili slaganje članova te institucije stavili svoj potpis na tekst *Deklaracije*. Budući da je to nalagao, kao što je objašnjeno, dopis MH, to ih izuzima odgovornosti i optužbe o višestrukome potpisu jer nisu davali vlastiti potpis, nego potpis kao predstavnici institucije. Bilo je slučajeva da je jedna osoba sudjelovala na nekoliko sastanaka u različitim ustanovama, primjerice Dragutin Tadijanović kao direktor Instituta za književnost i teatrologiju JAZU stavio je svoj potpis na *Deklaraciju*,¹¹³ ali to nužno ne znači da je potpis jedne osobe vrijedio višestruko.¹¹⁴ Tadijanović je također bio član DKH, ali ondje je *Deklaracija* prihvaćena, kako je već rečeno, jednoglasnim dizanjem ruku, a potpis na nju stavilo je DKH kao cjelokupna institucija, tj. nije se potpisala pojedinačna osoba u ime institucije. Isto tako, iako članom DKH, Dragutin Tadijanović nije bio njegov predsjednik da bi se uopće i mogao potpisati. Ljudevit Jonke bio je tajnik Hrvatskog filološkog društva, direktor Instituta za jezik JAZU, predsjednik Društva hrvatskih prevodilaca, član Odjela za filologiju JAZU i predstojnik Katedre za suvremeni hrvatskosrpski jezik Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, a priznao je da je u prisustvoao prihvaćanju *Deklaracije* u svim slučajevima iako su se odbori i društva uvijek sastajali u manjem ili većem opsegu te prije glasovanja raspravljali o *Deklaraciji*.¹¹⁵ Unatoč tome što su

---

¹¹¹ „Plenum pisaca umjesto Skupštine“. U: *Večernji list* 13. III. 1967: 5.

¹¹² *Deklaracija* 1997: 41-43.

¹¹³ *Deklaracija* je pročitana pred naučno-stručnim kolegijem Instituta za književnost i teatrologiju, a potom je kolegij ovlastio Tadijanovića da se potpiše što upućuje da nepravilnost postoji, ali ne potpuna (*Deklaracija* 1997: 44).

¹¹⁴ *Deklaracija* 1997: 42.

¹¹⁵ *Deklaracija* 1997: 41-42.

Deklaraciju u JAZU prihvatili Odjel za filologiju, Institut za književnost i teatrologiju, Odjel za suvremenu književnost te Institut za jezik, slično ograncima MH predsjedništvo i uprava Akademije kasnije su se ogradili od *Deklaracije* uz objašnjenje da nisu bili obaviješteni.¹¹⁶

Vrhunac nepravilnosti u prihvatanju *Deklaracije* među kulturnim i znanstvenim institucijama slučaj je PEN-kluba koji se nije ni sastao. Naime, pet od osam članova upravnoga odbora PEN-kluba sudjelovalo je na plenumu DKH te se ondje izdvojeno dogovorilo izglasati prihvatanje *Deklaracije* u ime PEN-kluba bez posebnoga sastajanja kluba smatrajući da će glas većine biti dovoljan. Budući da se ovaj podatak nalazi samo u članku *Večernjega lista* općenito negativnoga tona prema *Deklaraciji*, valja ga uzeti sa zrnom soli. U istome se članku mogu pronaći navodi o nedovoljnosti vremena da se organizira sastanak savjeta Staroslavenskoga instituta te da se umjesto njega sastao samo naučno-stručni kolegij toga instituta koji je jednostavno ovlastio direktora Vjekoslava Štefanića da potpiše *Deklaraciju* unatoč protivljenju nekolicine.¹¹⁷

Dakako, problematično je što je jedna osoba mogla glasovati dva ili više puta kad je u pitanju isti dokument, kao što ni odbori nisu bili uvijek u punome sastavu, ali opet stoji da se optužba o glasovanju „jedne osobe u ime više ustanova“¹¹⁸ ne smije doslovce shvatiti.

U konačnici je *Deklaraciju* prihvatilo 18 institucija: Matica hrvatska, Društvo književnika Hrvatske, PEN-klub (Hrvatski centar), Hrvatsko filološko društvo, Odjel za filologiju JAZU, Odjel za suvremenu književnost JAZU, Institut za jezik JAZU, Institut za književnost i teatrologiju JAZU, Katedra za suvremeni hrvatskosrpski jezik Filozofskog fakulteta u Zadru, Katedra za suvremeni hrvatskosrpski jezik Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Katedra za povijest hrvatskog jezika i dijalektologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Katedra za jugoslavenske književnosti Filozofskog fakulteta u Zadru, Katedra za stariju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Katedra za noviju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Institut za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Staroslavenski institut u Zagrebu i Društvo književnih prevodilaca Hrvatske.¹¹⁹ Na naslovnici *Telegrama* od 17. ožujka kada je *Deklaracija* prvi put osvanula, na popisu je bilo 19 institucija jer su navedene dvije katedre (Katedra za stariju hrvatsku književnost i Katedra za noviju hrvatsku književnost) na Filozofskom fakultetu u Zadru,¹²⁰ a riječ je zapravo bilo o jednoj katedri – Katedri za jugoslavenske književnosti. To potvrđuje i sačuvani dokument iz

¹¹⁶ „Predsjedništvo i uprava Akademije nisu bili obaviješteni“. U: *Vjesnik*, 29. III. 1967: 1.

¹¹⁷ *Deklaracija* 1997: 44-45.

¹¹⁸ *Deklaracija* 1997: 41.

¹¹⁹ *Deklaracija* 1997: 28-29.

¹²⁰ „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“. U: *Telegram* 17. III. 1967: 1; *Deklaracija* 1997: 89.

zapisnika Upravnoga odbora u MH u kojem je naveden popis 21 institucije kojoj su dopisi poslani (s prezimenima osoba koje su ih dostavile), a potom su podatci o katedrama u Zadru rukom ispravljani. Taj se popis razlikuje od konačnoga jer se na njemu nalaze Akademija za kazališnu umjetnost i Društvo stručnih prevodilaca Hrvatske. Kod potonjega u zagradi stoji napomena da „za sada nije poslano“, ¹²¹ dok je Akademiji dopis po svemu sudeći poslan, ali nije poznato što se točno s njime zbilo. Budući da Akademija nije na popisu institucija-potpisnica, moguće je da dopis u nju nikada nije stigao ¹²² ili da *Deklaracija* ondje nije prihvaćena. Akademijino se ime ne javlja nigdje u dokumentima, u medijima niti u sjećanjima suvremenika *Deklaracije* tako da je njezina eventualna uloga u događanjima i dalje neriješena. Umjesto Akademije za kazališnu umjetnost, na popisu potpisanih institucija našla se Katedra za povijest hrvatskoga jezika i dijalektologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu koje nema na navedenome prvotnom Matičinom popisu.

---

¹²¹ „Dopisi odaslani – 13. III. 1967.“ U: HDA, 1567-7 Naknadno preuzeto gradivo Matice hrvatske, 2.2.10. Zapisnici Upravnog odbora MH, kutija 4.

¹²² Dopis je trebao dostaviti izvjesni Klaić kojem se ne navodi ime. „Dopisi odaslani – 13. III. 1967.“ U: HDA, 1567-7 Naknadno preuzeto gradivo Matice hrvatske, 2.2.10. Zapisnici Upravnog odbora MH, kutija 4.

5. SADRŽAJ DEKLARACIJE

Deklaracija je nastala u sklopu rasprave o izmjenama Ustava kao što je već bilo rečeno i u tome je smislu prijedlog ustavnoga amandmana, ali njezin sadržaj nije tako jednostavan. Tek bi se posljednja trećina teksta s dvije točke koje zaista predstavljaju ustavne amandmane mogla okarakterizirati kao pravi ustavni prijedlog. Cijeli uvodni dio teksta ima raznorazne nakane i obrazlaže sadržaje vezane uz jezična, ali i općenito pitanja međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji. *Deklaracija* počinje pozivajući se na NOB u Drugome svjetskom ratu i stvaranje Jugoslavije temeljene na socijalizmu, pravu svakoga pojedinca da živi slobodno, ideji međunacionalne ravnopravnosti naroda¹²³ te bratstva i jedinstva. Taj kratki povijesni uvod koji obiluje uobičajenim partijsko-političkim ideološkim diskurzom vjerojatno ima svrhu povlađivanja eventualnim napadačima *Deklaracije* jer sve ono što slijedi zasigurno nije nimalo odgovaralo partiji i vodećim organima vlasti. Savka Dabčević-Kučar u svojim memoarima upozorava na poseban partijski diskurz, gotovo kao svojevrsan metajezik koji je bio ideološki obojen, ujednačen, predvidljiv i parolaški.¹²⁴ Čini se da je na istim temeljima sagrađen i početni dio *Deklaracije*.¹²⁵

Nakon kratkoga povijesnoga uvoda s tipičnim ideologemima i elementima partijskoga rječnika prelazi se na središnji problem, a to su međunacionalni odnosi u Jugoslaviji. Ističe se da suverenitet i ravnopravnost svakoga naroda obuhvaća i pravo da maksimalno razvijaju svoju privrednu i kulturnu djelatnost, ali čuvaju attribute svoje nacionalnosti. Među te attribute spada i naziv jezika „jer je neotuđivo pravo svakoga naroda da svoj jezik naziva svojim vlastitim imenom, bez obzira radi li se o filološkom fenomenu koji u obliku zasebne jezične varijante ili čak u cijelosti pripada nekom drugom narodu“.¹²⁶ Pojam jezične (standardizirane) varijante rabi se kad se više standardnih jezika razvilo iz iste polazne osnove uz drugačiju, posebnu nadgradnju, a u lingvistici je sredinom 1960-ih postao prihvaćen kao relevantan u tumačenju. I dok su ga jezikoslovci prihvaćali (ne samo hrvatski nego i dio srpskih kao što je bilo riječi), partija još uvijek nije priznavala postojanje varijanti. Unatoč tome, pojam varijante vrtio se u Jugoslaviji već duže vrijeme, npr. Jonke je još 1950-ih o dvama tipovima, tj. zapadnom i istočnom,¹²⁷ a zapravo je mislio na dvije varijante – hrvatsku i srpsku – koje

---

¹²³ Spominju se samo Slovenci, Hrvati, Srbi, Crnogorci i Makedonci, ne i Muslimani (*Deklaracija* 1997: 25) koji tada još nisu službeno priznati kao šesti narod Jugoslavije.

¹²⁴ Dabčević-Kučar 1997: 77-78.

¹²⁵ Više o jeziku *Deklaracije* i pokušaju „verbalne mimikrije“ u: Peti 2009: 211-221.

¹²⁶ *Deklaracija* 1997: 25.

¹²⁷ *Taj hrvatski* 1992: 66.

funkcioniraju kao književni (standardni) jezici i kojima će Jonke kasnije pridodati dvije (pod)varijante – podvarijante – crnogorsku i bosansko-hercegovačku.¹²⁸ Partija nije odobravalala takve stavove i zamjerala mu je davanja prednosti hrvatskim riječima i izrazima pred srpskima te govor o varijantama, tj. dvama jezicima, a ako je suditi prema naručenoj analizi iz područja jezika, tj. neslužbenome partijskom dokumentu „za internu upotrebu“ *Jezična problematika u funkciji nacionalističke ideologije u SR Hrvatskoj* nastalom 1980-ih,¹²⁹ također je optuživala Jonkea za nacionalističku indoktrinaciju svojih mlađih suradnika i studenata, a kasnije budućih nositelja nacionalističkih težnji u pogledu jezika.¹³⁰ Dakle, ti njegovi mladi suradnici i kasniji nositelji jezičnoga nacionalizma bili bi upravo sastavljači i/ili potpisnici *Deklaracije*. Sam Jonke sudjelovao je u donošenju i potpisivanju *Deklaracije* iako je prethodno prihvatio Novosadski dogovor s unitarističkim temeljima.

Zanimljivo je da se i *Deklaracija* smješta u kontekst Novosadskoga dogovora navodeći da je taj dogovor „opravdano (...) deklarirao zajedničku lingvističku osnovu srpskog i hrvatskog književnog jezika jezika“,¹³¹ ali to je samo djelomično točno. Taj je dogovor zaista priznao da hrvatski i srpski imaju istu osnovu, tj. da pripadaju istom „narodnom“ jeziku, ali učinio i korak dalje navodeći da Hrvati, Srbi i Crnogorci osim zajedničkoga „narodnoga“ jezika imaju i zajednički književni jezik. U *Deklaraciji* se odvojeno navode hrvatski i srpski književni jezik kao dva odvojena književna jezika čime se zapravo referira na varijante, a traga o zajedničkom srpskohrvatskom/hrvatskosrpskom književnom jeziku nema. Upravo u je to jedan od spornih dijela *Deklaracije* iz dvije vizure. Prva je jezikoslovna prema kojoj Novosadski dogovor nije znanstveno utemeljen prema modernim parametrima, a govor o standardnim varijantama kao književnim/standardnim jezicima u njegovome kontekstu jednostavno nema smisla. Očito da pozivanje na Novosadski dogovor ima istu ulogu kao i uvod – prebiranje po partijskome diskurzu ne bi li se eventualno ublažilo ono što *Deklaracija* zaista traži, a što partija 1967. još nije spremna priznati – zaseban položaj i nacionalno ime hrvatskome (književnom/standardnom) jeziku što čini drugu vizuru iz koje je *Deklaracija* ponovno sporna.

---

¹²⁸ Jonke 1969: 238-240.

¹²⁹ Riječ je o, po svemu sudeći, tajnome elaboratu (na njemu stoje oznake „za internu upotrebu“ i „strogo povjerljivo“) izrađenom u Republičkom komitetu za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu krajem 1980. i početkom 1981. godine na poticaj Stipe Šuvara, tadašnjega ministra prosvjete i kulture. Elaborat je potom dostavljen na sjednicu Predsjedništva CK SKH radi analize i rasprave (Šuvar 1988: 185). Pretisak toga elaborata objavljen je u *Taj hrvatski* (1992) koji je priredio Ante Selak.

¹³⁰ *Taj hrvatski* 1992: 65-66.

¹³¹ *Deklaracija* 1997: 25-26.

Dalje se u tekstu *Deklaracije* iznosi razlog¹³² njezina donošenja, a to je upravo neadekvatan položaj i ime hrvatskoga jezika unatoč isticanju ravnopravnosti naroda, a time onda i jezika, u Jugoslaviji koje su potvrdili VIII. kongres te IV. i V. plenum CK SKJ.¹³³ Vrlo je važno što se *Deklaracija* poziva na te partijske sastanke jer je na VIII. kongresu 1964. priznato nacionalno pitanje i otvorena mogućnost za rasprave o međunacionalnim odnosima nakon što se 1950-ih uporno isticalo da su oni riješeni, a na IV. plenumu (Brijunskome plenumu) 1966. godine Aleksandar Ranković riješen je svih dužnosti što je omogućilo slobodniju atmosferu, a time i donošenje *Deklaracije*. Međutim, već je istaknuto da ne bi bilo potrebe za donošenjem *Deklaracije* da neki problemi nisu preostali, a to su već spomenuto partijsko držanje Novosadskoga dogovora i nepriznavanje postojanja standardnih varijanti. Osim toga, hrvatski jezik, ali i svi ostali jezici naroda Jugoslavije, bili su u neravnopravnome položaju zbog koncepcije koja se, prema *Deklaraciji*, javila u sklopu jačanja etatizma, unitarizma i hegemonizma, a riječ je o ideji „državnoga jezika“ namijenjenoga srpskome jeziku zbog Beograda kao „dominantnog administrativnog središta“.¹³⁴ Dalje se ističe da se to nametanje srpskoga vršilo „putem upravnoga aparata i sredstava javne i masovne komunikacije (saveznih glasila, Tanjuga, JRTV u zajedničkim emisijama, PTT, željeznicama, tzv. materijala ekonomske i političke literature, filmskih žurnala, raznih administrativnih obrazaca), zatim putem jezične prakse u JNA, saveznoj upravi, zakonodavstvu, diplomaciji i političkim orgaizacijama“.¹³⁵ Takve optužbe nisu nimalo lagane, ali nisu ni neopravdane. Ako se pogleda situacija u afirmiranim medijima, hrvatski je jezik namjerno izostavljan iz europskih tokova, npr. hrvatski mediji nisu izravno dobivali informacije, nego samo preko posrednika, tj. beogradske agencije *Tanjug*. Isto tako, rađeni su zajednički radijski i televizijski programi, a Radio Zagreb i Televizija Zagreb čak su preuzimali vijesti i *Dnevnik* od beogradskih medija sve do kraja šezdesetih godina 20. stoljeća.¹³⁶ Središte izdavačke prakse bio je Beograd koji je prednjačio u prijevodima i izdanjima novih djela čime se širio srpski utjecaj. Tako je primjerice 1967. godine samo u Srbiji objavljeno 44% cjelokupne

---

¹³² Kao još jedan razlog donošenja *Deklaracije*, tj. njezin zametak ili ishodište Miroslav Brandt uvijek iznosi bilješku Stjepana Ivšića na tekstu Novosadskoga dogovora koja nije objavljena u *Pravopisu* iz 1960. godine, a u kojoj stoji da Ivšić prihvaća dogovor „samo uz uvjet da njime ne bude potisnuta i onemogućena hrvatska jezička praksa“. Brandt smatra da negdje postoji autentičan tekst dogovora i da je moguće provjeriti bilješku. On je za bilješku saznao od Mihe Barade koji je bio Ivšićev prijatelj, a kasnije je Brandtu navodno i sam Ivšić potvrdio postojanje bilješke (Brandt 1996: 78; Brandt 1994: 349). Naravno, ovo je sve samo na razini pretpostavke i ne može biti provjereno, ali se onemogućavanje hrvatskoga jezika uz dominaciju srpskoga uklapa u razlog nastanka Deklaracije pa ako navedeno i nije vjerodostojno, barem se smisljenošću slaže se događajima krajem 1960-ih.

¹³³ *Deklaracija* 1997: 26.

¹³⁴ *Deklaracija* 1997: 26.

¹³⁵ *Deklaracija* 1997: 26.

¹³⁶ Šentija 2009: 167-172.

jugoslavenske naklade za područje filozofije, 49% književnosti i 59% filologije.¹³⁷ Također, bilo je i „višestrukog administrativnog zabranjivanja tipičnih riječi hrvatske varijante (zemljopis, povijest, tisuća, sijećanj, veljača, (...) i dr.)“, a neki su „savjetnici preporučivali i favorizirali ekavske varijantne riječi kao bolje i pravilnije spram njihovih ravnopravnih ijekavskih dubleta“¹³⁸ čime se ponovno zanemarivao jedan od zaključaka Novosadskoga dogovora.

Jezična praksa u saveznoj upravi i zakonodavstvu posebno je zanimljiva jer se nije poštivala odredba da se važni dokumenti trebaju objavljivati na svim jezicima naroda Jugoslavije, nego se sve češće objavljivali samo na jednom, dakle srpskom. Katkad su rađeni kompromisi pa su tekstovi objavljivani na slovenskom i makedonskome jeziku iako su oni svedeni praktički na „unutarrepubličku“ uporabu jer je srpski jezik stekao status „državnoga“. Objavljivanje na hrvatskome jeziku, tj. hrvatskosrpskom jeziku s ijekavskim izgovorom ako se slijedi terminologija Novosadskoga dogovora, vrijedilo je još samo za zakone, ali u njima su upute i/ili tumačenja bili napisani „državnim“ jezikom.¹³⁹ To je vrlo važno jer u članku 131. Ustava SFRJ iz 1963. godine stoji da se „savezni zakoni i drugi opšti akti saveznih organa objavljuju (...) u autentičnim tekstovima na jezicima naroda Jugoslavije: srpskohrvatskom, hrvatskosrpskom, slovenačkom i makedonskom“.¹⁴⁰ Kako god bio tumačen odnos srpskohrvatskoga i hrvatskosrpskoga, nevažno je u ovome kontekstu jer se samo želi istaknuti da se ni preostali jezici ne upotrebljavaju ravnopravno i dosljedno pa su, primjerice, oba izdanja Ustava SFRJ iz 1963. godine korištena u ovome radu¹⁴¹ imala tekst Ustava samo na srpskome jeziku. U istom Ustavu stoji u članku 42. da su „ravnopravni (...) jezici naroda Jugoslavije i njihova pisma“ te da se „izuzetno, u Jugoslavenskoj narodnoj armiji komandovanje, vojna obuka i administracija vrše se na srpskohrvatskom jeziku“,¹⁴² ali *Deklaracija* ističe da se u JNA rabio „državni“, dakle srpski jezik, čime se Ustav ponovno ne poštuje.

Nakon optužbe o nametanju „državnoga“ jezika opet se djelomično prelazi na partijski diskurz govoreći da iz privredne i društvene reforme te temelja samoupravnoga socijalističkog društva proizlazi obveza ostvarivanja načela socijalizma.¹⁴³ Ne navodi se izravno, ali misli se na načelo ravnopravnosti. Ostvarivanje ravnopravnosti autori i potpisnici *Deklaracije* vrše na

---

¹³⁷ Duda 2000: 86.

¹³⁸ Mićanović 2012: 272-273.

¹³⁹ Brozović rabi termin „savezni“ jezik (Brozović 2006: 257).

¹⁴⁰ Ustav SFRJ 1963: 78.

¹⁴¹ Pogledati popis izvora u bibliografiji na kojem se nalaze dva izdanja Ustava SFRJ iz 1963. godine.

¹⁴² Ustav SFRJ 1963: 54.

¹⁴³ *Deklaracija* 1997: 26-27.

području svojega djelovanja – „jezika, književnosti, znanosti i kulture uopće“¹⁴⁴ i smatraju neophodnim ispunjavanje svojih dvaju zahtjeva. Prvim se zahtjevom traži ravnopravnost četiriju jezika: „Ustavnim propisom utvrditi jasnu i nedvojbenu jednakost i ravnopravnost četiriju književnih jezika: slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga, makedonskoga.“¹⁴⁵ a zatim se predlaže nova ustavna formulacija članka 131: „Savezni zakoni i drugi opći akti saveznih organa objavljuju se u autentičnom tekstu na četiri književna jezika naroda Jugoslavije: srpskom, hrvatskom, slovenskom, makedonskom. U službenom saobraćaju organi federacije obvezno se drže načela ravnopravnosti svih jezika naroda Jugoslavije.“¹⁴⁶ Navedena dva citata upućuju na *Deklaraciju* ulogu prijedloga ustavnoga amandamana, tj. da je njezin sadržaj do ovoga dijela samo „popratni administrativni tekst ustavnome amandmanu“.¹⁴⁷ Kao razlog takve ustavne formulacije navodi se da se srpskohrvatski/hrvatskosrpski mogu tretirati kao sinonimi, a ne kao dva ravnopravna književna jezika čime se zapravo Novosadski dogovor i članak 131. iz Ustava SFRJ (1963.) mogu raznoliko tumačiti. Članak 131. iz tada još vrijedećega Ustava glasi: „Savezni zakoni i drugi opšti akti saveznih organa objavljuju se u službenom listu federacije u autentičnim tekstovima na jezicima naroda Jugoslavije: srpskohrvatskom, hrvatskosrpskom, slovenačkom i makedonskom. Organi federacije u službenom opštenju pridržavaju se načela ravnopravnosti jezika naroda Jugoslavije.“¹⁴⁸ Navedeni članak Ustava donesen je na saveznoj razini, a ne samo republičkoj, i teoretski omogućava ravnopravno korištenje obaju naziva, ali dvojako tumačenje. Prvo bi bilo u skladu s Novosadskim dogovorom prema kojem Hrvati, Srbi, Crnogorci (i Muslimani) imaju jedinstven srpskohrvatsko/hrvatskosrpski jezik, tj. dva su imena istoga jezika sinonimi, što donositelji *Deklaracije* smatraju neispravnim. Drugo je tumačenje da su srpskohrvatski i hrvatskosrpski dvije zasebne standardizirane varijante, tj. dva književna/standardna jezika što su jezikoslovci od sredine šezdesetih godina sve više promicali. Kao drugi razlog takve ustavne formulacije u *Deklaraciji* se iznosi da bilo kakva nejasnoća može dovesti do nasilnoga nametanja srpskoga književnog jezika kao jedinstvenoga za Srbe i Hrvate. Jedan od primjera nametanja srpskoga jezika slučaj je u kojem su Zaključci pete skupštine Saveza kompozitora Jugoslavije objavljeni „usporedno u srpskoj, slovenskoj i makedonskoj verziji kao da hrvatskoga književnoga jezika uopće nema ili kao da je istovjetan sa srpskim

---

¹⁴⁴ *Deklaracija* 1997: 26.

¹⁴⁵ *Deklaracija* 1997: 27.

¹⁴⁶ *Deklaracija* 1997: 27.

¹⁴⁷ Duda 2000: 91.

¹⁴⁸ Ustav SFRJ 1963: 78.

književnim jezikom“, ¹⁴⁹ a na slično su, kao što je već bilo rečeno, upozoravali i drugi. Primjer Zaključaka sa Skupštine kompozitora Jugoslavije bio je banalan i nevrijedan sudbonosnoga teksta *Deklaracije*, kako to ocjenjuje Dalibor Brozović, ali bio je svjež. Naime, njezini su sastavljači smatrali da je važno uzeti recentniji primjer nepoštivanja ravnopravnosti jezika jer bi bilo koji stariji primjer mogao poslužiti diskriminatorima *Deklaracije* kao argument da je takva praksa napuštena. ¹⁵⁰

Partija je prvi zahtjev *Deklaracije* protumačila kao sporan i imala čak ironičnu reakciju ističući da bi se „po logici prvoga zahtjeva trebalo govoriti bar o šest a ne samo četiri jezika (uz navedene trebalo biti još nadodati: crnogorski, muslimanski (...))“. ¹⁵¹ Međutim, otišla je u svojoj ideji čak i korak dalje od zasebnoga jezika za Muslimane u SR BiH te se praktički ni iz čega tumačila da se u *Deklaraciji* računa na opredjeljivanje Muslimana za hrvatski jezik, a Srba u SR BiH za srpski jezik ¹⁵² što su u potpunosti neopravdani i apsurdni strahovi.

Drugi zahtjev *Deklaracije* traži dosljednu uporabu hrvatskoga književnog/standardnoga jezika ondje gdje ga zbog nametanja srpskoga „državnoga“ nema: „u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji kad god se radi o hrvatskom stanovništvu, te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju.“ ¹⁵³ Takav zahtjev samorazumljivo proizlazi iz prvoga, ali bio je sporan, ne samo u očima partije nego čak i općenito, jer traži dosljednu uporabu hrvatskoga književnog jezika kad god je riječ o hrvatskom stanovništvu, a hrvatsko je stanovništvo u Jugoslaviji, osim u SR Hrvatskoj, živjelo i drugim socijalističkim republikama. Dakle, Hrvati izvan SR Hrvatske imali bi pravo na nastavu, televizijski program, novine itd. isključivo na hrvatskome književnom jeziku, ali partija ističe da bi onda istom logikom narodi Jugoslavije izvan „matičnih“ republika trebali imati ista prava ¹⁵⁴ o čemu *Deklaracija* šuti. Također, svi radnici bez obzira na podrijetlo morali bi koristiti jedino hrvatski književni jezik što bi se moglo protumačiti kao nasilno jezično asimiliranje manjina, prvenstveno Srba u SR Hrvatskoj (uz ogradu da se Srbi u to doba ne tretiraju kao manjinski narod), a onda i svih ostalih naroda, u svrhu uporabe hrvatskoga književnoga jezika. Takav zahtjev svakako nije u redu jer bi svaki narod trebao imati pravo na uporabu svojega jezika u školstvu, kulturnim institucijama i sl. što i sama

---

¹⁴⁹ *Deklaracija* 1997: 27.

¹⁵⁰ *Deklaracija* 1997: 215.

¹⁵¹ *Taj hrvatski* 1992: 70.

¹⁵² *Taj hrvatski* 1992: 71.

¹⁵³ *Deklaracija* 1997: 28.

¹⁵⁴ *Usp. Taj hrvatski* 1992: 71.

Deklaracija govori pa onda nema smisla ne priznavati ista prava (manjinskim) narodima koji žive u SR Hrvatskoj. Taj je problem posebno osjetljiv po pitanju Srba jer će se, i nakon priznavanja standardnih varijanata u partiji, neumorno raspravljati u javnosti o tome govore li Srbi u SR Hrvatskoj srpskim ili hrvatskim jezikom.¹⁵⁵ Naravno, situacija se može sagledati s potpune druge strane: bilo koji stranac, bilo iz SAD-a, JAR-a ili Indije, morao bi u SR Hrvatskoj naučiti hrvatski jezik i njime se koristiti iz puke potrebe, ne prisile, kako bi mogao raditi i sudjelovati u javnoj komunikaciji. To što su hrvatski i srpski jezik u velikoj mjeri razumljivi zbog zajedničke osnovice ne izuzima Srbe ni druge narode (Muslimane i Crnogorce) od učenja i uporabe hrvatskoga jezika u javnoj komunikaciji SR Hrvatskoj. Problematičan je i pojam „sredine u kojoj djeluju“ radnici koji bi se trebali koristiti hrvatskim književnim jezikom. Opravdano se postavlja pitanje što „sredina“ obuhvaća, tj. je li to neko uže područje ili cijela republika.¹⁵⁶

Na kraju se *Deklaracije* navodi ona podnosi „Saboru SRH, Saveznoj skupštini SFRJ i cjelokupnoj našoj javnosti da se prilikom pripreme promjene Ustava izložena načela nedvosmisleno formuliraju i da se u skladu s time osigura njihova potpuna primjena u našem društvenom životu“¹⁵⁷ čime se taj tekst službeno uključio u javnu raspravu o izmjenama Ustava i, unatoč širokome uvodu, postao prijedlog ustavnoga amandmana što dodatno potvrđuje dopis Matice hrvatske upućen Vladimiru Bakariću,¹⁵⁸ ali i Saboru SR Hrvatske. Tekst *Deklaracije* kao prijedloga ustavnoga amandmana službeno je poslan 15. ožujka na dvije adrese: Saveznoj skupštini i Veljku Vlahoviću, predsjedniku komisije Saveznog vijeća za izradu teksta ustavnih amandama.¹⁵⁹

5. 1. DEKLARACIJA I NACIONALIZAM

Iako je *Deklaracija* nastala prvenstveno u svrhu obrane položaja i imena hrvatskoga jezika, ona se neizbježno mora shvatiti i kao, vrlo vjerojatno nenamjeran, svojevrsan napad na srpski jezik. Naravno, nije to napad u smislu da srpski jezik ne postoji ili da je bezvrijedan, nego da je dominantan u svim područjima javnoga života. Autori i potpisnici *Deklaracije* smatraju da srpski i hrvatski jezik trebaju međusobno biti ravnopravni, ali i sa svima ostalim jezicima naroda Jugoslavije pa su u tome smislu zahtjevi *Deklaracije* opravdani. Međutim,

---

¹⁵⁵ Npr. *Sedmi plenum CK SK Hrvatske* 1967: 26.

¹⁵⁶ Duda 2000: 93.

¹⁵⁷ *Deklaracija* 1997: 28.

¹⁵⁸ Štambuk-Škalić 2009: 184.

¹⁵⁹ „Odbijeno razmatranje deklaracije“. U: *Vjesnik*, 8. IV. 1967: 2.

mogu biti i neopravdani kad se promatraju očima partije koja će se osuditi *Deklaraciju* kao nacionalistički i šovinistički akt koji ruši temelje bratstva i jedinstva na kojima je sazidana Jugoslavija. Jer ako se napada srpski jezik (bez obzira što ga partija službeno pod tim imenom ne priznaje), time se neizravno napada i srpski narod, a to ruši koncepciju ravnopravnosti naroda u Jugoslaviji¹⁶⁰ jer je „konstanta politike SKJ u rješavanju nacionalnog pitanja među narodima Jugoslavije (...) puna sloboda i ravnopravnost (...) i pravo na svoj suverenitet, na ekonomski, kulturni i politički razvoj sa svim osobitostima“.¹⁶¹ Iako bi u tome smislu *Deklaracijini* zahtjevi trebali biti samorazumljivi i opravdani, zbog više desetljeća antagonizama između Srba i Hrvata, unitarizma i težnje za srpskom dominacijom, praktički hegemonijom, ona se mora sagledati i kao dokument obrane hrvatskoga identiteta¹⁶² i izraz nacionalnoga osjećaja. Ona govori samo o jezičnim pitanjima, ali predstavlja jednu širu sliku. Matica hrvatska, kao središnja ustanova u donošenju *Deklaracije*, formulirala je svoje stavove o jezičnoj ravnopravnosti već godinu dana ranije (1966.) ističući da „ne treba smatrati nacionalizmom nastojanja da se dokinu nejednakosti i uspostave potrebne ravnoteže, nego je upravo to ono čime će se najefikasnije suzbiti nacionalizam i njegovi izvori. Vrlo je važno to (ispravila – M.Z.) uočiti, da ne bi dolazilo do suvišnih optuživanja i do sumnjičenja na kulturnom sektoru“.¹⁶³ Dakle, MH potraživanje ravnopravnosti jezika ne smatra nacionalizmom kao negativnom pojavom, nego sredstvom za izbjegavanje nacionalnih problema. Ipak, jezik je jedna od osnovnih odrednica svake nacije, uključujući povijest, kulturu, osjećaj zajedničke (etničke, teritorijalne itd.) pripadnosti i sl.¹⁶⁴ pa se tako problem jezika uklapa u problematiku međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji na više razina, prvenstveno kulturnoj. Isto tako, jezik je „u povijesnom kontekstu europskih nacionalnih pokreta (...) krucijalno važan kao razlikovna značajka i legitimacija posebnoga nacionalnog identiteta“¹⁶⁵ što je osobito značajno za identitet Hrvata i Srba u drugoj Jugoslaviji. Osim stalno prisutnih ustaško-četničkih stereotipa¹⁶⁶ koji otežavaju njihovu suradnju, tu su i

¹⁶⁰ Usp. stavovi partije o razlici među jezicima i izgovorima, u: Jandrić 2006: 327 (*Izvešće Sekretarijata unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske o političkoj situaciji u Hrvatskoj 6. svibnja 1964.* – pretpisak iz: HDA, 1220 CK SKH, D – pov. inv. br. 19.).

¹⁶¹ Bilić 1975: 88.

¹⁶² Brandt iznosi da svaki ili gotovo svaki narod ima svijest o vlastitoj prošlosti, o vlastitom jeziku, o svojoj izvornoj kulturnoj posebnosti koja se izražava u književnosti, religiji, likovnoj umjetnosti, glazbi, filozofiji i znanosti itd. te ako mu se oduzme jedan ili više od tih aspekata, neće se moći održati i bit će ga lakše asimilirati (Brandt 1994: 348).

¹⁶³ Jandrić 2006: 336 (*Stajalište Matice hrvatske prema nacionalnom pitanju u Hrvatskoj. Prihvaćeno na aktivu SK u Matici hrvatskoj jun-jul 1966. Nacionalno pitanje u Hrvatskoj i odnos Matice hrvatske prema njemu* – pretpisak iz: HDA, 1220 CK SKH, D- pov. inv. br. 861.).

¹⁶⁴ Ups. Tripalo 2001: 59; Jandrić 2006: 132; Hobsbawm 1993: 25, 42, 114, 122.

¹⁶⁵ Mićanović 2012: 275.

¹⁶⁶ Vidi u: Bilandžić 1999: 445-446.

problemi većega ulaganja u gospodarstvo i kulturu u SR Srbiji nego u SR Hrvatskoj, problem nacionalnoga sastava u raznoraznim organizacija i sl.¹⁶⁷ Kao što je već rečeno, VIII. kongres SKJ (1964.) dopustio je govor o međunacionalnim odnosima, ali ne u svrhu poticanja porasta nacionalizma, a ta se riječ uvijek rabila u negativnome smislu – skoro kao istoznačnica šovinizmu. Ipak, porast nacionalizma mogao se osjetiti u narednim godinama pa je tako, povodom još jednoga govora o *Deklaraciji*, Vladimir Bakarić istaknuo da je „porast nacionalizma osobito primjećen 1964. iako ga ima i ranije, osobito u privredi i historiografiji“¹⁶⁸ čime se aludira na već spomenute gospodarske probleme, ali i Institut za historiju radničkog pokreta te slučaj Franje Tuđmana. U svakome slučaju, cilj dopuštanja govora o međunacionalnim odnosima na VIII. kongresu bio je smanjivanje rasta unitarizma kao nepoželjnoga i opasnoga oblika nacionalizma. Isto tako, kao nepoželjni označeni su i svi oblici zasebnoga hrvatskoga i srpskoga nacionalizma.¹⁶⁹ Naime, u 1960-ima definitivno je napuštena ideja stvaranja jugoslavenske nacije, a ponovno se ističe nužnost ostvarenja ravnopravnosti nacija unutar Jugoslavije kao temelj izgradnje budućnosti. Zanimljivo je da se priznaju nacije, ali se pretjerani nacionalizmi karakteriziraju kao opasni jer, kako to navodi Tripalo, „kada se prijeđe određena granica, kada borba prestane biti zalaganje za svoje, a postane borba za protiv drugih nacionalnih interesa, demarkacijska je linija ugrožena“.¹⁷⁰ Dakle, čuva se ravnopravnost nacija u realnim okvirima, a svako utapanje svih nacija u jednu ili potraživanje jedne nacije koje bi išlo nauštrb druge postaje opasno. Tako u Rezoluciji IV. kongresa SK BiH iz ožujka 1965. stoji da je „zanemarivanje postojanja nacija u našoj zemlji i zastupanje teze o potrebi asimilacije u neku novu vještački konstruiranu 'naciju' neodrživo“¹⁷¹ čime se zapravo osuđuje jugoslavenski unitarizam, a hvali ravnopravnost nacija. SK Srbije donio je zaključke na svojem V. kongresu u svibnju iste godine ističući da je „osnovni uvjet opstanka mnogonacionalne zajednice (...) slobodan i svestran ekonomsko-društveni i kulturni razvitak svake nacije“, a V. kongres SKH iz travnja ističe da je ravnopravnost najučinkovitije sredstvo „borbe protiv svakoga nacionalizma i hegemonizma“¹⁷² čime praktički anticipiraju spomenute Matičine stavove o jezičnoj ravnopravnosti. Dodatni problem *Deklaracije* bila je činjenica da je nastala u MH i prihvaćena u DKH, dvjema institucijama koje su, uz Maticu

¹⁶⁷ Bilandžić 1999: 450-451; Jandrić 2006: 323 (*Izvjješće Sekretarijata unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske o političkoj situaciji u Hrvatskoj 6. svibnja 1964.* – pretisak iz: HDA, 1220 CK SKH, D – pov. inv. br. 19.).

¹⁶⁸ *Sedmi plenum CK SK Hrvatske* 1967: 14.

¹⁶⁹ Bilandžić 1985: 355-356.

¹⁷⁰ Tripalo 2001: 77.

¹⁷¹ Bilandžić 1999: 473.

¹⁷² Bilandžić 1999: 473.

iseljenika Hrvatske i Institut za historiju radničkog pokreta, prozivane žarištima nacionalističkih skretanja.¹⁷³

Dakle, kad se sumiraju stavovi partije, može se zaključiti da su nacije poželjne i prihvatljive pojave dokle god ne ugrožavaju stabilnost Jugoslavije. Ako to učine, počinje se govoriti o pojavi nacionalizma kao nepoželjnoj, gotovo deformaciji čiste izvorne ideje nacije. U tome procjepu, na samome vrhu SKH nalazi se nekoliko „hrvatski orijentiranih“ političara (Savka Dabčević-Kučar, Miko Tripalo, Ivan Šibl, Dragutin Haramija i dr.) koji su „uvidjeli (...) postojeće stanje, slabljenje hrvatskog nacionalnog entiteta, kulturnog negiranja i omalovažavanja kao i ekonomskog potčinjavanja Hrvatske“.¹⁷⁴ Upravo to reformno vodstvo SKH krajem 1960-ih stvara, kako ga Bilandžić naziva, poseban oblik nacionalizma u kojem se naglašava suverenitet Hrvatske u okviru Jugoslavije kao „(kon)federacije ravnopravnih republika“.¹⁷⁵ Međutim, dok to isto vodstvo vodi politiku „čistih računa“ napadajući savezni državni vrh i srpsko vodstvo zbog nepravilnosti u preraspodjeli novca i ulaganja, ono se bori protiv hrvatskoga nacionalizma koji nije na njihovome tragu – onoga „ustaške ili klerikalne provenijencije“¹⁷⁶ i onoga koji ugrožava proklamiranu ravnopravnost nacija. Nacionalizam koji se odražava u jezičnome pitanju *Deklaracije* nije na ustaškome,¹⁷⁷ a još manje na klerikalnome tragu. On proizlazi iz istoga problema odakle i specifičnost nacionalizma vodstva SKH – neravnopravnosti. Budući da se ravnopravnost nacija podržava, isto se tako podržava i jezična ravnopravnost. U tome bi smislu zahtjev *Deklaracije* trebao biti opravdan, ali on ipak postaje sporan zato što se cjelokupno komunističko vodstvo (ne samo hrvatsko), a posebno ono koje zastupa centralistički smjer u razvoju, još uvijek drži (upitne) ravnopravnosti proklamirane u Novosadskome dogovoru i Ustavu iz 1963., a iza koje se zapravo kriju unitarističke i hegemonističke težnje koje *Deklaracija* teži razotkriti.¹⁷⁸

---

¹⁷³ *Sedmi plenum CK SK Hrvatske* 1967: 18.

¹⁷⁴ Jandrić 1999: 370.

¹⁷⁵ Bilandžić 1999: 514.

¹⁷⁶ Bilandžić 1999: 515.

¹⁷⁷ Iako je u inozemstvu *Deklaracija* doživjela pozitivan prijam (pretežno među intelektualcima, vidi u: „Izjava Hrvatske akademije Amerike povodom zagrebačke Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, U: *Geneza maspoka u Hrvatskoj* 1990: 78; „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, U: *Hrvatska revija* 1967: 15; „Apel hrvatskih književnika i pisaca u emigraciji“, U: *Hrvatska revija* 1967: 19-20; Duda 2000: 96) i iako je u iseljeništvu bilo dosta političkih emigranata, a među njima i ustaša, nipošto se ne može tvrditi da je *Deklaracija* odjek ustaštva jer nema nikakve veze s njime. Donose je članovi Matice hrvatske, među kojima su mnogi bili članovi Saveza komunista, s idejom ostvarivanja ravnopravnosti na jezičnoj razini.

¹⁷⁸ Usp. Brandt 1996: 77.

6. DEKLARACIJA U JAVNOSTI

Rad na *Deklaraciji* odvijao se daleko od očiju javnosti bez obzira što su kasnije mnogi iznosili da se ništa nije skrivalo i da je sve bilo javno predstavljeno, npr. dnevni red DKH i sl. Jedni smatraju da je takav tajnoviti rad pitanje straha od represije, a drugi da su se rasprave o *Deklaraciji* održale bez informiranja šire javnosti i odgovornih komunističkih vlasti zbog nedostatka vremena i velike želje da se čim prije napravi prijedlog amandmana za Ustav. Tako primjerice Brandt ističe da je posao oko pripreme Deklaracije „vršen povjerljivo i veoma hitno, jer smo željeli da tekst ne doprije u javnost prije nego što bude potpisan“.¹⁷⁹ Koji je argument istinit, nemoguće je reći. Najpomirljivije bi bilo napraviti kompromis i prihvatiti oba.

6. 1. POKUŠAJ POVLAČENJA DEKLARACIJE IZ TISKA I OBJAVA U TELEGRAMU

Budući da su institucije koje su potpisale Deklaraciju to učinile vrlo brzo (u dva dana) i u povjerljivim okolnostima, CK SKH saznao je za postojanje *Deklaracije* tek kasno navečer 15. ožujka te za sljedeće jutro sazvaio sastanak s odgovornim komunistima/podnositeljima *Deklaracije*.¹⁸⁰ Prema Brandtu, CK su obavijestile s njime tijesno povezane novinske redakcije u koje je tekst *Deklaracije* poslan,¹⁸¹ a prema izvještaju samoga Centralnoga komiteta obavijestio ih je Ivan Šibl.¹⁸² U svakome slučaju, ujutro 16. ožujka podnositelje je dočekaio dežurni, organizacijski sekretar CK, Duje Katić, koji se, prema Babiću, samo raspitivao o mogućnosti povlačenja *Deklaracije* iz tiska,¹⁸³ a prema Brandtu, dirigirao surovim interevencijama – obavijestima partijskim organizacijama ustanova koje su potpisale *Deklaraciju*, zahtjevima da se ona povuče iz tiska, prijetnjama MH ukidanjem ili uhićenjem njezinih članova i sl.¹⁸⁴ Konkretno, Duje Katić telefonski je prijetio predsjedniku MH Jakši Ravliću njezinim raspuštanjem¹⁸⁵ iako je MH u izjavi nakon *Deklaracije* to ponešto blaže sročila govoreći o upozorenjima CK „o određenim nedostacima teksta i neoportunosti

---

¹⁷⁹ *Deklaracija* 1997: 114.

¹⁸⁰ Štambuk-Škalić 2009: 182.

¹⁸¹ *Deklaracija* 1997: 114; Brandt 1994: 351.

¹⁸² Štambuk-Škalić 2009: 182.

¹⁸³ Babić 2009: 105.

¹⁸⁴ *Deklaracija* 1997: 114-116.

¹⁸⁵ Brandt 1994: 351.

objavljivanja *Deklaracije* (kurziv – M.Z.) u štampi“.¹⁸⁶ Međutim, jasno je da su u pitanju bile prijetnje što potvrđuje i Vlatko Pavletić koji ih je doživio od Duje Katića prilikom razgovora po otkrivanju *Deklaracije*. Otprilike na tome tragu nastaju proturječne informacije. Brandt spominje da je tekst *Deklaracije* poslan u nekoliko novinskih redakcija te da je sama Matica hrvatska pod pritiskom CK telefonskim putem u redakcijama raznih novina zatražila zaustavljanje tiskanja, tj. preciznije odgodu objavljivanja *Deklaracije* na nekoliko dana, do smirivanja situacije i/ili dok se ne dokaže da je njezino podnošenje kao prijedloga ustavnoga amandmana legalan čin.¹⁸⁷ Isto tako, Brandt govori da je redakcija *Telegrama* odbila zaustaviti tiskanje zbog financijskih troškova¹⁸⁸ što se kosi s Babićem koji pak navodi kako je Katić, a time onda i partija, dopustila tiskanje *Deklaracije* zbog eventualne financijske štete koja bi mogla nastati.¹⁸⁹ On također ne spominje veći broj novinskih redakcija, nego samo *Telegramovu*. Miko Tripalo donosi slične informacije navodeći da je *Deklaracija* objavljena u *Telegramu* zbog velikih materijalnih troškova koji bi nastali povlačenjem već otiskanoga broja te da je do izlaska toga broja u javnost došlo dogovorom Duje Katića i Mirka Bošnjaka.¹⁹⁰ Naime, *Telegram* bio je kulturni tjednik s nakladom od svega 10 000 primjeraka,¹⁹¹ a uređivali su ga Mirko Bošnjak kao glavni i odgovorni urednik te glazbeni kritičar Nenad Turkalj i književnici Ivan Kušan i Slavko Mihalić. Mihalić, koji je inače bio tajnik Društva književnika Hrvatske i sekretar njegove osnovne organizacije SK,¹⁹² a ujedno i jedan od članova sedmeročlane komisije koja je sastavila *Deklaraciju*, dostavio ju je, prema Babiću, u štampu. Brandt je pak smatrao da je tekst *Deklaracije* stigao u *Telegram* direktno iz DKH jer se njihove prostorije nalaze na istoj lokaciji¹⁹³ što ne isključuje automatski Babićeve podatke. Međutim, prema samome Mihaliću, tekst je jednostavno stigao iz Matice hrvatske 16. ožujka oko 9 ili 9.30 sati ujutro u *Telegram*, a potom je on nazvao šefa strojoslagarnice u *Vjesniku*¹⁹⁴ Jakšića s molbom da u zadnji čas izbaci njegov uvodnik i umjesto toga stavi *Deklaraciju* etiketirajući je kao „hrvatski povijesni tekst“.¹⁹⁵ Ujedno je i zamolio Zvonimira Goloba, dežurnoga urednika u *Telegramu*, da *Deklaraciju* odnese Jakšiću. Neposredno nakon

---

¹⁸⁶ „Nakon 'Deklaracije'. Izjava predstavnika institucija koje su potpisale 'Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika'“. U: *Večernji list*, 25. III. 1967: 5.

¹⁸⁷ *Deklaracija* 1997: 116.

¹⁸⁸ Brandt 1994: 352.

¹⁸⁹ Babić 2009: 105.

¹⁹⁰ Tripalo 1992: 26-27.

¹⁹¹ Novak 2005: 527.

¹⁹² *Deklaracija* 1997: 89.

¹⁹³ Jandrić 2006: 137.

¹⁹⁴ *Vjesnik* je bio izdavač *Telegrama* (pogledati popis literature).

¹⁹⁵ Budući da Mihalić to pisao naknadno, ne može se zaista tvrditi da je zbilja izrekao te riječi 16. ožujka 1967. godine i moguće je da je takva procjena *Deklaracije* također kasnije nastala.

Golobova odlaska, Mihalića je nazvala poslovna tajnica *Telegrama*¹⁹⁶ s viješću da se *Deklaracija* povlači iz tiska i da je dio članova (nejasno je li riječ o uredništvu *Telegrama* ili DKH) pozvano u CK.¹⁹⁷ Mihalićev je odgovor bio da je nemoguće povući *Deklaraciju* jer je već u tisku (iako se po njegovim prethodnim riječima čini da nije bila i da je mogla biti zaustavljena još jednim dodatnim telefonskim pozivom) i da to nema smisla činiti jer je umnožena u 400 primjeraka i kola u džepovima članova DKH te da bi njezinim zabranjivanjem samo mogla završiti u emigraciji zbog čega bi lako mogla biti stigmatizirana kao ustaški tekst.¹⁹⁸ Tako je kao službena verzija, koja se i danas može pročitati u literaturi, predstavljena priča da je problem s odgodom izlaska *Deklaracije* u *Telegramu* bio je u tome što je broj 359. već bio u tisku i nije mogao biti povučen.¹⁹⁹

Međutim, iz Mihalićevih, Brandtovih i riječi drugih osoba jasno je da je uredništvo *Telegrama* bilo obaviješteno o povlačenju *Deklaracije* iz tiska iako su kasnije, tj. 7. travnja 1967. godine, u službenoj izjavi obznanili da „nitko od članova redakcije *Telegrama* ni službeno ni privatno o tome nije bio obaviješten“²⁰⁰ što je očito u potpunosti netočno i čini jasnu ogradu od *Deklaracije*. Čak je i sam Mirko Bošnjak 1967. godine lagao govoreći da je *Telegram* ostao osamljen jer nije obaviješten o povlačenju *Deklaracije* kao redakcije drugih novina.²⁰¹ Tako je na kraju integralni tekst *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* osvanuo na naslovnici *Telegrama* 17. ožujka 1967. godine.

Dana 7. travnja objavljen je broj 362. *Telegrama* u kojem redakcija ističe da prije dostavke molbe za tiskanje *Deklaracije* nije bila upoznata s njezinom pripremom, ali da je javnost bila upoznata s *Deklaracijom* već 16. ožujka „putem tri naša ugledna lista i putem radiotelevizije“, a da su „u jednom (...) bile prepričane sve osnovne postavke *Deklaracije* (kurziv – M.Z.)“.²⁰² Uredništvo *Telegrama* aludira na *Večernji list* u kojem je 16. ožujka objavljen članak T. Sabljaka²⁰³ o trosatnoj sjednici Društva književnika Hrvatske koja je održana dan ranije, a s koje su preneseni najvažniji događaji uključujući *Deklaraciju*. Za nju se ističe da je prihvaćena aklamacijom, iznose se ustanove koje će biti navedene kao potpisnici, a potom prenosi sadržaj u kratkim crtama: ističe se pravo svakoga naroda na suverenitet i ravnopravnost s drugim narodima, nužnost utvrđivanja Ustavom ravnopravnosti

---

¹⁹⁶ Redakcija *Telegrama* bila je u istoj zgradi u kojoj i Društvo književnika Hrvatske.

¹⁹⁷ *Deklaracija* 1997: 141.

¹⁹⁸ *Deklaracija* 1997: 141.

¹⁹⁹ *Deklaracija* 1997: 116.

²⁰⁰ „Krivica' Telegrama“. U: *Telegram*, 7. IV. 1967: 1.

²⁰¹ „Rasprave ne treba da zamru“. U: *Večernji list*, 28. III. 1967: 3.

²⁰² „Krivica' Telegrama“. U: *Telegram*, 7. IV. 1967: 1.

²⁰³ Autorica diplomskoga/magistarskoga rada pretpostavlja da je riječ o Tomislavu Sabljaku, ali ne može se zaista tvrditi da je tako.

četiriju jezika, potreba izmjene ustavne formulacije članka 131. s prijedlogom kako treba glasiti, stav o dosadašnjoj odredbi o srpskohrvatskom/hrvatskosrpskom kao nepreciznoj i potrebi dosljedne uporabe hrvatskoga jezika itd.²⁰⁴ Nejasno je na koja se druga dva lista uredništvo *Telegrama* referiralo.²⁰⁵ Ako je gore navedena tvrdnja o dostavljanju *Deklaracije* u više novina, na što sve zaista upućuje, točna, čini se da je u konačnici povlačenje uspjelo svugdje osim u *Telegramu*, a *Deklaracija* je u ostalim hrvatskim novinama u potpunosti, djelomično ili u sažetoj verziji objavljivana idućih dana. Tako je u *Vjesniku* u cijelosti objavljena tek 19. ožujka.²⁰⁶

6. 2. OBJAVLJIVANJE DEKLARACIJE U DRUGIM REPUBLIKAMA JUGOSLAVIJE

Ipak, praktički prije svih novina u SR Hrvatskoj osim *Večernjega lista* i *Telegrama*, *Deklaraciju* je, doduše u prepričanoj verziji, objavilo ljubljansko *Delo* 17. ožujka na posljednjoj stranici kao Tanjugovu agencijsku vijest. Uz prepričan tekst *Deklaracije* navodi se da njezini potpisnici namjeravaju sljedećih dana objaviti cjelovit tekst i proslijediti ga Hrvatskome saboru.²⁰⁷ Zanimljivo je i posebno važno istaknuti da *Delo* inače nije pokrivalo jezično i kulturno područje kojega se *Deklaracija* izravno ticala. Zato Igor Duda opravdano postavlja pitanje „zašto su prosječni Slovenci, koji ne čitaju novine za kulturu, bili obaviješteni o *Deklaraciji* (kurziv – M.Z.) dva dana prije šire hrvatske javnosti. Ako su 16. ožujka za *Deklaraciju* (kurziv – M.Z.) već znali CK SKH i policija, te ako je Matica hrvatska istoga dana pod pritiskom tražila od novinskih redakcija da *Deklaraciju* (kurziv – M.Z.) ne objavljuju, je li netko zaboravio na *Tanjug* (kurziv – M.Z.)?“²⁰⁸ *Vjesnik*, kao što je navedeno, *Tanjugovu* vijest nije objavio i *Deklaraciju* je spomenuo tek 19. ožujka, tri dana nakon prvotne *Tanjugove* vijesti. Nejasno je je li i *Delo* prebrzo završilo u tiskari za zaustavljanje kao *Telegram*, što je također upitno kao što je već objašnjeno, „ili je Ljubljana bila toliko po strani da se takva vijest nije činila ni po čemu posebnom“.²⁰⁹ Nažalost, nemoguće je u ovome trenutku zbog nedostatka izvora dati adekvatan odgovor na postavljena pitanja, ali u svakome slučaju *Delo* je sljedećih dana šutjelo o *Deklaraciji*. Dana 20. ožujka sada na prvoj stranici

²⁰⁴ „Deklaracija o jeziku“. U: *Večernji list*, 16. III. 1967: 8.

²⁰⁵ Dakako, ostaje mogućnost da je *Deklaracija* objavljena u nekom od listova koje istraživanje ovoga rada nije obuhvatilo.

²⁰⁶ *Deklaracija* 1997: 89; „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“. U: *Vjesnik*, 19. III. 1967: 5.

²⁰⁷ Duda 2000: 90.

²⁰⁸ Duda 2000: 90.

²⁰⁹ Duda 2000: 91.

Dela objavljena je vijest o o skupštini srpskih književnika, a tek 21. ožujka objavljena je cijela *Deklaracija* u prijevodu na slovenskome jeziku.²¹⁰ S obzirom na složenost prilika u SR Bosni i Hercegovini objavljivanje *Deklaracije* proteklo je nešto teže. Prvi spomen *Deklaracije* u sarajevskome *Oslobođenju* javlja se tek 20. ožujka, a „ni mjesec dana nakon objavljivanja u *Telegramu*, čitatelji *Oslobođenja* nisu imali prilike pročitati izvorni tekst *Deklaracije* (kurziv – M.Z.)“.²¹¹ Isto tako, ni beogradska *Politika* nije tiskala tekst *Deklaracije*, ali zato reakcije na samu *Deklaraciju* u njoj, kao ni u drugim dnevnim listovima, nisu izostale.²¹² Međutim, više o odjeku *Deklaracije* u SR Srbiji bit će u poglavlju o njezinoj osudi i obrani.

6. 3. SAVEZ KOMUNISTA KAO INICIJATOR *DEKLARACIJE*?

Kad je riječ o izlasku *Deklaracije* u javnost, nerijetko se postavljalo pitanje partijskoga saznanja o njoj. Dostupni izvori i informacije iz sjećanja suvremenika upućuju na to da je partija o *Deklaraciji* obaviještena tek naknadno, vjerojatno kasno navečer 15. ožujka nakon što ju je dio institucija-potpisnica već prihvatio. Na to upućuje iznenađenost i zatečenost CK u pokušaju sprječavanja izlaska teksta u javnost, a pojedinci su isticali da je čak nužno demantirati bilo kakvo saznanje partije o *Deklaraciji* pa su to učinili Miroslav Brandt²¹³, dok je Petar Šegedin smatrao potrebnim izjaviti da Bakarić nije bio njezin inicijator.²¹⁴ Međutim, javljale su se priče o partiji kao inicijatoru cijeloga slučaja. Situacija nije tako jednostavna jer i o upletenosti partije postoje dva različita viđenja. Prvo govori o tome da se „htjelo pokazati Beogradu da Hrvatska nije samo srpski protektorat, a Zagrebu da hrvatski Savez komunista ipak vodi brigu i o hrvatskom nacionalnom interesu“.²¹⁵ Drugo viđenje pak ističe da je partija osmislila *Deklaraciju* kao „klopku“ kako bi kompromitirala hrvatske intelektualce i ustanove.²¹⁶ Neki su, primjerice Stjepan Babić, neko vrijeme inzistirali na jednoj „nepromišljenoj izjavi Šime Đodana u Saboru“ prema kojoj je Bakarić 1967. pozvao nekoliko akademika iz MH i zadužio ih da napišu *Deklaraciju*.²¹⁷ Krleža je pak jednom prilikom rekao svojem bliskome suradniku Enesu Čengiću da su neki političari znali za *Deklaraciju*, a da je njezin tekst „dva-tri dana prije usvajanja (... bio – op M.Z.) na stolu jedne od glavnih ličnosti

---

²¹⁰ Duda 2000: 91.

²¹¹ Duda 2000: 91.

²¹² Duda 2000: 91.

²¹³ *Deklaracija* 1997: 188-191.

²¹⁴ *Deklaracija* 1997: 187.

²¹⁵ *Deklaracija* 1997: 147.

²¹⁶ *Deklaracija* 1997: 147.

²¹⁷ Usp. Brandt 1996: 173-174, Babić 2009: 105.

tadašnje politike“.²¹⁸ Krležina izjava nevjerojatna je iz više razloga. Naime, tekst *Deklaracije* dovršen je praktički isti dan ili barem noć prije nego je usvojen na sastanku Matice hrvatske 13. ožujka. Tom logikom *Deklaracija* koju je čitala ta važna politička ličnost morala je biti neka prvotna, nedovršena verzija tekta. Krleža nije bio jedan od sastavljača *Deklaracije* i nije mogao imati pristup takvim informacijama, osim ako mu netko od sedmero članova komisije nije natuknuo nešto slično. Međutim, sami sastavljači, posebno Brandt kao jedan od najaktivnijih i najzaslužniji za većinu teksta, isticali da političari nisu bili upoznati s *Deklaracijom*. Čini se da su najvjerodostojnije informacije o tome došle od samih ljudi iz partije. Za vrijeme 1967. godine unutar partije kolale su različite priče pa je tako na sjednici Predsjedništva CK SKH 3. travnja Ivan Rukavina dvaput ponovio da se priča da je Bakarić jednim svojim intervjuom u Beču inicirao *Deklaraciju* na što Bakarić, zanimljivo, nije uopće reagirao, a još manje to demantirao. Rukavina je također istaknuo da se govori da je za *Deklaraciju* odgovorna jedna grupa unutar CK koja podupire stavove u njoj.²¹⁹ Međutim, s vremenskim odmakom bilo je lakše realnije sagledati situaciju pa je Miko Tripalo jasno tvrdio, uz ogradu da je govorio samo na osnovi uvida što ga je imao, da „tadašnje hrvatsko političko vodstvo nije bilo informirano o pripremanju *Deklaracije* (kurziv – M.Z.), iako su (njemu ranije – op. M.Z.) neki od njenih potpisnika, Vlatko Pavletić i Vlado Gotovac npr., govorili ne samo o ugroženosti hrvatskog jezika, nego i hrvatske kulture uopće.“²²⁰ Gotovo identično iznio je sam Vladimir Bakarić još 1967. godine, potvrđujući ili, preciznije, anticipirajući Tripalove riječi, govoreći da je zbog porasta nacionalizma bio očekivan nekakav ispad, ali da za samu *Deklaraciju* u SK nisu znali.²²¹ Čak je dodao da su već ranije „nekoliko sličnih akcija (manjeg značenja) pravovremeno spriječili“²²² vjerojatno se referirajući gore navedene *Zaključke* DKH, *Izjavu* Instituta za jezik JAZU i *Rezoluciju* Zagrebačkog lingvističkog kruga Hrvatskog filološkoga društva iz 1966. godine, uz koje su, prema riječima samoga Bakarića u izlaganju *Razvoj nacija i nacionalni odnosi u Jugoslaviji* održanoga u proljeće iste godine, „nekoliko organizacija naših kulturnih radnika spremalo da donese još niz rezolucija o zaštiti hrvatskoga jezika“ na što je CK SKH „ušao u akciju da tu

---

²¹⁸ Čengić 1985: 131.

²¹⁹ Stenografski zapisnik sa sjednice Predsjedništva CK SK Hrvatske, održane 3. 4. 1967. U: *Geneza maspoka u Hrvatskoj* 1990: 50, 51-52.

²²⁰ Tripalo 1992: 26.

²²¹ „Nacionalizam prihvatili oni koji u današnjoj fazi revolucije nisu našli svoje mjesto“. U: *Vjesnik*, 5. IV. 1967: 1.

²²² *Sedmi plenum CK SK Hrvatske* (1967): 16.

stvar svede na pravu mjeru ili da se od nje barem ogradi“ pa tako „neke rezolucije nisu donesene, neke su donesene, a nisu objavljene ili im je dato manje značenje“.²²³

Nadalje, Tripalo je osjećao potrebu razjasniti da on nije bio upoznat s *Deklaracijom* unatoč nekim Krležinim aluzijama te da također „nije točno da je Bakarić inicirao donošenje Deklaracije u razgovoru s nekolicinom akademika, jer je on bio suviše oprezan za takvo nešto“.²²⁴ Štoviše, takvu mogućnost odbacuje kao apsurdnu. Prva saznanja o *Deklaraciji* Tripalo je stekao u jeku njezina donošenja kada mu je Ivan Šibl kazao da često zalazi u Klub književnika²²⁵ gdje se osjeća nervoza uz opasku „da mu se čini da se priprema nekakva izjava za javnost koja bi mogla naštetiti međunacionalnim odnosima“.²²⁶ Budući da je nekolicina članova CK morala otputovati u Beograd 16. ožujka, za ispitivanje slučaja i sprječavanje objavljivanja izjave ako se zbilja pokaže štetnom bili su zaduženi sam Šibl, Duje Katić i Pero Pirker. Tripalo iznosi da je on tek sutradan uvečer, dakle 17. ožujka, putem radija saznao da je *Deklaracija* objavljena.²²⁷ Njegove se daljnje informacije poklapaju s gore iznesenim tijekom objavljivanja *Deklaracije*, a dosad sve navedeno ide u prilog tezi da partija zaista nije bila upoznata s *Deklaracijom*, a još manje da je bila njezin inicijator. Čini se da su takve gotovo zavjereničke ideje, a pogotovo one o upletenosti CIA-e u cijeli slučaj,²²⁸ naknadna konstrukcija i pripisivanje netočnih informacija stvarnim događajima. Ipak, otvorenim ostaje opravdano pitanje kako je moguće da su u slučaju *Deklaracije* „zatajile sve tajne službe, Služba državne sigurnosti“²²⁹ i zašto partija nije barem pokušala izmijeniti intervenirati u njezin sadržaj da „popravi“ eventualnu štetu odmah večeri 15. ožujka kada je prvi put došla u kontakt s *Deklaracijom*.

---

²²³ Mićanović 2012: 274.

²²⁴ Tripalo 1992: 26.

²²⁵ Nejasno je na što misli, moguće na Društvo književnika Hrvatske.

²²⁶ Tripalo 1992: 26.

²²⁷ Tripalo 1992: 26.

²²⁸ Usp. Batović 2010: 585.

²²⁹ Jandrić 2006: 152.

7. OSUDA I OBRANA *DEKLARACIJE*

7. 1. POČETAK OSUDE *DEKLARACIJE* S MILOŠEM ŽANKOM

S obzirom da je već obrazloženo da je u *Deklaraciji* bilo spornih ili barem sadržaja koji su se mogli dvojako interpretirati s obzirom na razilazne polazišne stavove prvenstveno jezikoslovaca i SK, bilo je i očekivano da će reakcije na nju biti nepovoljne. Osim njezina sadržaja, razlog osude *Deklaracije* može se tražiti u činjenici da je ona „objavljena u vrijeme teških privrednih prilika izazvanih neuspjehom ekonomskih reformi, pa je na neki način poslužila i za to da se bučnim političkim događanjima oko nje odvraća pozornost javnosti od toga neuspjeha“.²³⁰ Unatoč predviđenim negativnim reakcijama, razinu osude *Deklaracije* gotovo nitko od njezinih sudionika nije mogao predvidjeti. Odmah po dospijeću u javnost *Deklaracija* je istovremeno postala udarna vijest velikog broja novinskih naslovnica i predmet žestoke osude, prije svega od strane SKH. Iako nije prvi kronološki, možda je najzanimljiviji primjer osude *Deklaracije* osvanuo u novome broju *Telegrama* koji izašao 24. ožujka, tjedan dana nakon *Deklaracije*, s naslovom „*Deklaracija* (kurziv – M.Z.) nije prihvatljiva“ prenoseći ocjenu partije koju je, u kratkom komentaru o „naučno promašenom i politički štetnom gestu“, podržao sam glavni urednik toga tjednika, Mirko Bošnjak.²³¹

Međutim, sve je počelo već 19. ožujka u *Vjesniku* s člankom znakovita naslova „Politika, a ne lingvistika“ u kojem se propituje zašto politički faktori nisu obaviješteni o *Deklaraciji* te zašto je donesena i izglasana u tajnosti. Karakterizira ju se kao politički čin, a ističe ravnopravnost jezika formulirana u Ustavu uz napomenu da se svi službeni akti Savezne skupštine objavljuju na hrvatskoj književnoj varijanti, što je vrlo zanimljiv izbor riječi, zahvaljujući jednoj od četiri komisije za autentične tekstove. U članku se iznosi mišljenje da se svi preostali ili novoiskrsnuli problemi trebaju rješavati mirnim putem²³² očito aludirajući da ih *Deklaracija* pokušava riješiti na pogrešan način. U istom se broju *Vjesnika*, osim samoga teksta *Deklaracije*, donose i *Zaključci* Novosadskoga dogovora uz navedene potpisnike, popis naknadnih potpisnika i uvodnu riječ *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika*²³³ čime uredništvo *Vjesnika* jasno staje iza Novosadskoga dogovora kao važećega koji propagira ravnopravnost, a protiv *Deklaracije*.

---

²³⁰ Pranjković 2006: 38.

²³¹ „Deklaracija nije prihvatljiva“ i „Politički štetan gest“. U: *Telegram*, 24. III. 1967: 1.

²³² „Politika, a ne lingvistika“. U: *Vjesnik*, 19. III. 1967: 5.

²³³ „Zaključci Novosadskog dogovora“; „Uvodna riječ Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika“ i „Naknadni potpisnici Zaključaka Novosadskog dogovora“. U: *Vjesnik*, 19. III. 1967: 5.

Ipak glavnu osudu *Deklaracije* započeo je Miloš Žanko, tada potpredsjednik Savezne skupštine²³⁴ i član CK SKH, nizom kritičkih članaka od kojih je prvi izašao 20. ožujka u *Vjesniku* s naslovom „O različitim putevima i metodama rješavanja nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa“ u kojem na početku gotovo pomirljivo ističe da je (među)nacionalno pitanje vrlo osjetljivo u Jugoslaviji i da ga treba oprezno rješavati. Nakon toga iznosi da *Deklaracija* ima političke implikacije analizirajući njezin sadržaj i postavke²³⁵ što nastavlja u idućim člancima objavljenim 21. i 22. ožujka također u *Vjesniku*. Koristeći se djelom Ljudevita Jonkea *Književni jezik u praksi*, Enciklopedijom Leksikografskoga zavoda i *Zaključcima* Novosadskoga dogovora dolazi do zaključka da ne može biti govora o dvama jezicima, nego samo jednome. Ističe da Ustav SFRJ nije oktroirao jedinstveni jezik kao što bi se moglo zaključiti iz *Deklaracije* te da ona ne pokreće samo pitanje problematike naziva jezika nego i dovodi u pitanje sam zajednički jezik.²³⁶ Žanko smatra da jezik nije ugrožen u školstvu, medijima i općenito javnome životu pozivajući se na vlastiti pregled spisa Prosvjetno-kulturnoga i Republičkoga vijeća Sabora, a uporabu jednoga jezika u vojsci podržava objašnjenjem tehničke prirode.²³⁷ Time Žanko osuđuje *Deklaracije* prokazujući je kao u osnovi pogrešnu s političkim implikacijama i ide protiv svega što ona zastupa. Njegov bi se stav mogao sumirati riječima da je *Deklaracija* „samo jedna od manifestacija raspojasanog nacionalizma i šovinizma nekih krugova u našoj sredini“.²³⁸ Žanko je također kasnije u osudi *Deklaracije* naglašavao da ona nije izolirani akt, nego da se treba promatrati kao dio istupanja nacionalističke grupe koja djeluje već nekoliko godina, a čiji su pripadnici Franjo Tuđman u Institutu za historiju radničkoga pokreta ili Većeslav Holjevac kao predsjednik Matice iseljenika.²³⁹ Žanka su podržavali Antun Biber, Boris Bakrač, Milka Planinc i dr.,²⁴⁰ a na njegovim se krilima osuda *Deklaracije* nastavila sljedećih dana kako iz pera običnih ljudi, radnih kolektiva i manjih organizacija,²⁴¹ tako i iz važnih političkih organa, a možda nije nevažno ni spomenuti da se naslov *Deklaracije* u većini listova, a dosljedno u *Vjesniku*, u svim tekstovima piše malim početnim slovom čime se namjerno diskreditira.²⁴²

---

²³⁴ Matković 2003: 355.

²³⁵ „O različitim putevima i metodama rješavanja nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa“. U: *Vjesnik*, 20. III. 1967: 3.

²³⁶ „Sporna pitanja na rješavaju se političkom demonstracijom“. U: *Vjesnik*, 21. III. 1967: 5.

²³⁷ „Zatvaranje je znak slabosti, a ne snage jedne kulture“. U: *Vjesnik*, 22. III. 1967: 5.

²³⁸ Jandrić 2006: 104.

²³⁹ *Sedmi plenum CK SK Hrvatske* (1967): 41-42, 44, 46.

²⁴⁰ Jandrić 2006: 24.

²⁴¹ „Zašto u tajnosti?“, „Deklaracija građanina“ i „Autori 'Deklaracije' su zaboravili mnoge bitne stvari“. U: *Vjesnik*, 21. III. 1967: 5; „Radni ljudi i dalje gledaju šire“ i „Kome je to potrebno?“. U: *Vjesnik*, 22. III. 1967: 5.

²⁴² *Vjesnik Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske* (1967). Godina 27., brojevi 7123-7247 (19. 3. 1967. – 22. 4. 1967.). Zagreb: Vjesnik; Jandrić 2006: 105.

Takav postupak *Vjesnik* slaže se s mišljenjem mnogih koji su taj list okarakterizirali kao nenaklonjen prema hrvatskoj kulturi i hrvatskome općenito.²⁴³

7. 2. POLITIČKA OSUDA *DEKLARACIJE*

Osuda *Deklaracije* nastavila se 20. ožujka sjednicom Gradskog komiteta SK Zagreba na kojoj je izrečen stav da *Deklaracija* sadrži politički neprihvatljive stavove te se osuđuje metoda njezinoga pripremanja i donošenja.²⁴⁴ Slični komentari uslijedili su četiri dana kasnije na proširenoj sjednici Gradskoga komiteta. U uvodnom je izlaganju sjednice Pero Pirker istaknuo da je *Deklaracija* „izašla izvan stručnih i naučno-lingvističkih sfera“ te da „primjena polulegalnog puta, upotreba neistina i poluistina, ne samo u tekstu deklaracije, nego i prilikom zatvorenih rasprava, sakupljanja potpisa, ne samo politički nego i i moralno diskvalificira deklaraciju i njezina inicijatore.“²⁴⁵ U tome se smislu javlja i potreba na sjednici da se politički osude inicijatori i autori *Deklaracije*, dok je Aleksandar Flaker istaknuo da se u slučaju *Deklaracije* radilo o potpisivanju institucija, a ne osoba kao s Novosadskim dogovorom, što uvelike onemogućava utvrđivanje odgovornosti.²⁴⁶ Na toj je sjednici sudjelovao i Vlatko Pavletić, jedan od autora *Deklaracije*, koji je izrekao da se smatra politički odgovornim i krivim za nepredvidljiv razvoj događaja koji je uslijedio nakon *Deklaracije*, ali da ne prihvaća njezinu osudu jer nije rađena u tajnosti niti s ciljem ukidanja Novosadskoga dogovora, nego samo sa željom rješavanja jezičnih problema u Jugoslaviji na način da se poštuju nacionalni osjećaji svih naroda i narodnosti.²⁴⁷ Pavletićeve riječi predstavljaju jedan od prvih pokušaja obrane *Deklaracije*. Konačno, na istoj je sjednici Miko Tripalo iznio stav o *Deklaraciji* kao odrazu, očito nepoželjnih, „nacionalističkih devijacija“²⁴⁸ u jugoslavenskome društvu što je zanimljivo jer je sam reformni hrvatski politički vrh, kako je već rečeno, provodio određeni oblik nacionalizma, ali *Deklaracijin* nacionalizam očito nije bio na tome tragu, nego je primjer „nacionalističkoga ekstremizma“.²⁴⁹

U međuvremenu 21. ožujka oglosio se i Izvršni komitet CK SKH koji je *Deklaraciju* osudio kao neprihvatljivu i neispravan put za rješavanje problema na području jezika. Istaknuto je da je javnost opravdano osudila *Deklaraciju* jer bi je se moglo koristiti u

---

²⁴³ Jandrić 2006: 120, 128.

²⁴⁴ „Osuđena metoda pripremanja i donošenja Deklaracije“. U: *Vjesnik*, 21. III. 1967: 4.

²⁴⁵ „Jednodušna osuda sadržaja i metoda donošenja deklaracije“. U: *Vjesnik*, 25. III. 1967: 2.

²⁴⁶ „Jednodušna osuda sadržaja i metoda donošenja deklaracije“. U: *Vjesnik*, 25. III. 1967: 3.

²⁴⁷ „Jednodušna osuda sadržaja i metoda donošenja deklaracije“. U: *Vjesnik*, 25. III. 1967: 3.

²⁴⁸ „Nacionalizam nije i ne može biti u interesu hrvatskog naroda“. U: *Vjesnik*, 25. III. 1967: 4.

²⁴⁹ „Inicijatori deklaracije protagonisti nacionalističkog ekstremizma“. U: *Borba*, 25. III. 1967: 1.

šovinstičko-nacionalističke i unitarističko-integralističke svrhe, a obje su strane podjednako opasne i takvim reakcijama ne treba pribjegavati. Također je iznesen stav da većina potpisnika nije svjesna ozbiljnosti političkih posljedica, a posebno su oštro kritizirani svi komunisti koji su sudjelovali u donošenju *Deklaracije*.²⁵⁰

Tih je dana (22. ožujka) održana i sjednica Glavnog odbora Socijalističkoga saveza radnog naroda Hrvatske na kojoj je istaknuto da je *Deklaracija* „uperena protiv bratstva i jedinstva“²⁵¹ čime je kompletirana osuda najvažnijih i najviših političkih organa u SR Hrvatskoj osim Sabora o čemu će još biti riječi. Unatoč opširnoj raspravi zbog ponekih mlakih pokušaja obrane *Deklaracije*, npr. Josipa Šentije²⁵² s idejom da su „pojedinci (...) možda u dobroj volji učinili“ taj „patetični istup“²⁵³ te da nekoliko znanstvenih i kulturnih institucija nije htjelo zavarati hrvatski narod jer za takvu ocjenu nema argumenata o čemu bi tek trebalo provesti istragu,²⁵⁴ u zaključcima sjednice stoji da ona „predstavlja (...) političku zloupotrebu naučnih i kulturnih institucija koje potpisnici 'Deklaracije' predstavljaju“ te „grubu političku zloupotrebu samoupravnih demokratskih prava i sloboda utvrđenih u Ustavu SRH i primjer krajnje društvene neodgovornosti onih koji su je pripremali, usvojili i objavili.“²⁵⁵

Osim u SR Hrvatskoj, *Deklaracija* je osudu doživjela i u drugim republikama Jugoslavije. Među prvima javio se IK CK SK Srbije s idejom da *Deklaracija* nije samo jezični nego ideološki i politički problem koji potiče nacionaliste na djelovanje. Kako bi se to spriječilo, prema IK CK SKS, nužna je demokratska suradnja u rješavanju problema uz potrebu odvajanja političke strane rasprave o jeziku od one znanstvene.²⁵⁶ To je osobito zanimljivo zato što su u Jugoslaviji, a posljedično i u *Deklaraciji*, ta dva aspekta bila isprepletena do krajnjih granica i bilo ih je nemoguće izolirano promatrati. U SR BiH Izvršni je komitet CK SK BiH iznio slično mišljenje lijepeći na *Deklaraciju* etiketu „pokušaja grube političke diverzije“,²⁵⁷ a da „svako oživljavanje nacionalizma podsjeća na mračnu prošlost“²⁵⁸ čime se jasno aludira na opasnosti koje nacionalizam može izazvati. Izvršni komitet CK SK

---

²⁵⁰ „Deklaracija nije prihvatljiva“. U: *Telegram*, 24. III. 1967: 1, 3.

²⁵¹ „Deklaracija o jeziku uperena protiv bratstva i jedinstva“. U: *Vjesnik*, 23. III. 1967: 1.

²⁵² Šentijin izolirani pokušaj obrane *Deklaracije* nije povoljno prošao među ostalim članovima GO SSRNH, a on je doživio žestoke napade prema svjedočenju Dušana Bilandžića. Usp. Bilandžić 2006: 61.

²⁵³ „Politička odgovornost pokretača i političkih nosilaca deklaracije“. U: *Vjesnik*, 23. III. 1967: 2.

²⁵⁴ „Zloupotreba demokracije“. U: *Večernji list*, 23. III. 1967: 4.

²⁵⁵ „Zaključci Glavnog odbora SSRN Hrvatske u povodu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“. U: *Večernji list*, 22. III. 1967: 1.

²⁵⁶ „Odgovornost komunista“. U: *Telegram*, 24. III. 1967: 3.

²⁵⁷ „Deklaracija – pokušaj političke diverzije“. U: *Večernji list*, 29. III. 1967: 3.

²⁵⁸ „Jednodušna osuda 'Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog jezika'“. U: *Borba*, 29. III. 1967: 6.

Crne Gore okarakterizirao je *Deklaraciju* kao „nacionalističku i šovinističku provokaciju“.²⁵⁹ Dok je u prve četiri spomenute socijalističke republike vladalo suglasje u osudi Deklaracije, u SR Sloveniji u ljubljanskome *Delu* izašao je jedan članak pomirljivoga duha, ne toliko s naglaskom na sadržaj i osudu *Deklaracije*, već na ulogu Slovenaca u novonastalome sporu. Ističe se da oni kao nepristrana treća strana trebaju pomoći da se izbjegnu pogreške prošlosti, očuva bratstvo i jedinstvo te samoupravljanje.²⁶⁰

Zanimljivo je da su visoki rukovodioci Saveza komunista poprilično dugo šutjeli o Deklaraciji. Tako čelni čovjek SKH, Vladimir Bakarić, uopće nije progovorio o *Deklaraciji* sljedeća dva tjedna. Nepoznato je iz kojega razloga to nije učinio ranije, ali Bakarić je iznio svoje mišljenje tek kad je to učinio sam Tito, što se zbilo 26. ožujka u Prištini gdje je Tito održao govor u kojem je govorio vrlo opširno i općenito o stanju u Jugoslaviji, a istaknuo je svega nekoliko stvari vezanih uz *Deklaraciju*. Najprije je protumačio svoj stav o krivom načinu postupanja podnositelja *Deklaracije* smatrajući da su imali priliku dati prijedlog amandmana, uputiti poslanike u Skupštinu, ali to nisu učinili, nego su potajno radili iza leđa. Potom se osvrnuo na Novosadski dogovor dajući mu epitet najboljega mogućeg rješenja. Isto tako, u nazivu jezika kao srpskohrvatskoga odnosno hrvatskosrpskoga ne vidi ništa sporno jer su, kako je istaknuo, dvadeset godina znali normalno razgovarati na tome jeziku. Na kraju je govorio o ogorčenosti čitave Jugoslavije zbog *Deklaracije*, a najviše hrvatskoga naroda.²⁶¹ *Večernji list* također donosi da je za vrijeme ručka u Kosovskoj Mitrovici Tito izjavio sljedeće: „Mi drugovi ne živimo od gramatike, od ovog ili onog dijalekta, već od onog što stvore stvaralačke ruke naših radnih ljudi.“²⁶² Citat možda i najbolje opisuje Titovu reakciju jer on ipak nije rekao ništa novo niti posebno značajno, a što se nije već ranije čulo. Djeluje kao da se oglasio iz potrebe i zbog očekivanja javnosti, a ne zato što je smatrao *Deklaraciju* osobito važnom za zbivanja u Jugoslaviji. Njegov stav o *Deklaraciji*, uz sve ograde o neposrednome izvlačenju zaključaka, mogao bi se svesti na njezino promatranje kao omanjega zanemarivog incidenta u kontekstu međunacionalnih, političkih i gospodarskih problema Jugoslavije. Čini se da su drugi *Deklaraciji* pridavali veću važnost od Tita. Među njima bio je i Bakarić koji se javio tek nekoliko dana kasnije, 30. ožujka, na zasjedanju Republičkoga vijeća Sabora SRH gdje je, naravno, pružio podršku osudi *Deklaracije*. Okarakterizirao ju je kao „neprijateljski gest prema današnjoj fazi naše revolucije“.²⁶³

²⁵⁹ „Nacionalistička i šovinistička provokacija“. U: *Borba*, 2. IV. 1967: 5.

²⁶⁰ „Bratstvo je zajednička tekovina svih naroda Jugoslavije“. U: *Večernji list*, 29. III. 1967: 6.

²⁶¹ „Iz govora predsjednika Republike Josipa Broza Tita u Prištini“. U: *Telegram*, 31. III. 1967: 1.

²⁶² „U socijalizmu afirmacija nacionalnosti“. U: *Večernji list*, 27. III. 1967: 4.

²⁶³ „Neprijateljski gest prema današnjoj fazi naše revolucije“. U: *Telegram*, 7. IV. 1967: 1.

Detaljno je elaborirao vlastito mišljenje o jezičnome pitanju ističući da su tadašnje ustavne formulacije o jeziku mnogo bolje od ranijih, da naziv srpskohrvatski/hrvatskosrpski nije upitan i da se uporaba jednoga jezika ne bi smjela shvaćati kao povod za isticanje neravnopravnosti, nego čisto tehnička okolnost uštede vremena prilikom govora i sl.²⁶⁴ To je osobito zanimljivo zato što mnogi prenose da je znao imati i drugačije izjave, npr. da on ne bi potpisao Novosadski dogovor ili da govori i piše hrvatskim jezikom.²⁶⁵ Bakarić se na pitanje *Deklaracije* osvrnuo i 4. travnja na zajedničkoj sjednici Predsjedništva i Izvršnoga komiteta CK SKH. Deklaraciju je tada opisao kao nacionalistički ispad koji nije mogao izazvati političku krizu.²⁶⁶ Istaknuo da je primjećen porast nacionalizma od početka 1960-ih, ali da su temeljni uzroci nacionalizma uklonjeni. Međutim, neki se još uvijek pojavljuju i zato je pozvao na odlučnu borbu protiv njih.²⁶⁷ Izuzetno se treba zaustaviti na takvim izjavama koje optužuju autore *Deklaracije* i njezin sadržaj u nacionalističkome ključu, a brane svoje stavove pozivajući se na Novosadski dogovor i Ustav 1963. godine koji odražavaju službeno napuštene, iako i dalje prisutne, unitarističke tendencije u partiji. Ne samo u Bakarićevoj ili Titovoj izjavi nego i drugim osudama *Deklaracije* mogu se naći takve proturječnosti, nedosljednosti pa čak i apsurdnosti u pokušajima elaboriranja onoga što je u *Deklaraciji* sporno.

Također, u skladu s napadima na *Deklaraciju*, na spomenutoj sjednici Republičkoga vijeća²⁶⁸ 30. ožujka odbijen je zahtjev Upravnog odobra MH da se ona uzme u obzir kao amandman za promjenu Ustava SRH²⁶⁹ iako je već ranije, 28. ožujka, Predsjedništvo Sabora zaključilo da se „zahtjev ne može uzeti u obzir i staviti na dnevni red vijeća kao posebno pitanje zbog osude“ *Deklaracije*. U dodatnome objašnjenju stoji da je *Deklaracija* nelegalno

²⁶⁴ „Neprijateljski gest prema današnjoj fazi naše revolucije“. U: *Telegram*, 7. IV. 1967: 1.

²⁶⁵ Šentija 2012: 10.

²⁶⁶ „Nacionalizam prihvatili oni koji u današnjoj fazi revolucije nisu našli svoje mjesto“. U: *Vjesnik*, 5. IV. 1967: 1; „U ovoj zemlji 'Deklaracija' nije mogla da izazove nikakvu krizu“. U: *Borba*, 5. IV. 1967: 1.

²⁶⁷ „Za energičnu akciju“. U: *Telegram*, 7. IV. 1967: 3.

²⁶⁸ Zapisnik sa sjednice Republičkoga postoji, ali materijali o *Deklaraciji* (zaprimiteljena pisma i sl.) koji se u zapisniku spominju ne nalaze se među dokumentima priređenima za raspravu na sjednici. Ipak, na *Popisu akata* u tablici pod brojem 425. stoji naziv *Deklaracije*. Prema zapisniku sjednice tema *Deklaracije* ubačena je prije redovnog rada što znači da nije očekivana i možda zato nikakvi materijali nisu pripremljeni, a time ni sačuvani. Također postoji mogućnost da su materijali o *Deklaraciji* izvađeni, premješteni, uništeni, izgubljeni, nestali itd. jer se u zapisniku ipak spominje da je predsjednik Vijeća čitao izvatke iz zaprimljenih pisama različitih organizacija itd. Usp. „Zapisnik sa 24. sjednice Republičkog vijeća Sabora SR Hrvatske održane 30. i 31. ožujka 1967. godine“ U: HDA, 1081 Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, 9. Sabor SRH: Saziv 1965. – 1967., 9.5. Republičko vijeće, 9.5.1. Sjednice Republičkog vijeća, 9.5.1.1. Zapisnici sjednica, kutija 165; „24. sjednica 30. i 31. 3. 1967. g., Popis akata“ U: HDA, 1081 Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, 9.5.1.2. Materijali za sjednice, kutija 172.

²⁶⁹ „Neprijateljski gest prema današnjoj fazi naše revolucije“. U: *Telegram*, 7. IV. 1967: 1.

donesen akt te da takve Sabor ne može razmatrati jer je upućen u ime MH, a poznato je „iz izjava njenih članova i ogranaka“ da *Deklaraciju* nije donio ovlašteni organ.²⁷⁰

Osim Republičkoga, o *Deklaraciji* su raspravljala i preostala četiri vijeća Sabora. Gotovo sva vijeća imala su slične stavove o njoj pa se tako Privredno i Socijalno-zdravstveno vijeće u svojim zaključcima jednostavno pridružilo osudi *Deklaracije*.²⁷¹ Organizaciono-političko vijeće također je donijelo vlastite zaključke u kojima, između ostaloga, stoji da „ustavne odredbe o hrvatskosrpskom, odnosno srpskohrvatskom jeziku kao jeziku Hrvata, Srba i Crnogoraca izraz su nastojanja progresivnih pokreta za stvaranje što jedinstvenije jezične osnove hrvatske, srpske i crnogorske književnosti i kulture kao osnovnice za što veće zbližavanje i učvršćenje bratstva i jedinstva njegovih naroda. Stvaranje hrvatske književnosti i kulture na jedinstvenoj hrvatskosrpskoj jezičnoj osnovi ne samo je omogućilo političko konstituiranje hrvatskog naroda (...) nego je i neophodan uvjet za zajednički život Hrvata i Srba u Hrvatskoj.“²⁷² Takvim se riječima neskriveno promiče unitaristički stav jer ne samo da se govori o jedinstvenome jeziku kao u Novosadskome dogovoru nego se jasno ističe potreba stvaranja još dublje i jače jedinstvenosti. Gotovo zvuči nevjerojatno da se na sve to naslanja isticanje bratstva i jedinstva, dakle ravnopravnosti, naroda, politička posebnost Hrvata i miran suživot Hrvata i Srba u SR Hrvatskoj. Nadalje se *Deklaracija* i *Predlog za razmišljanje*, o kojem će kasnije biti riječi, razmatraju u kontekstu „uzurpiranja ustavnih prava naroda od strane uskih grupa“ te se ističe da su „protivni principima našeg ustavnog poretka i kočnica njegovog daljnjeg razvitka“. Činjenica da su doneseni u vrijeme kada zakonske promjene omogućuju „što veću samostalnost i značaj republika, naroda i narodnosti Jugoslavije“²⁷³ upućuje samo na njihov pokušaj iskorištavanja novonastale situacije u svoju korist, ali s negativnim predznakom iz perspektive Organizaciono-političkoga vijeća. Posljednje preostaje Prosvjetno-kulturno vijeće na čijoj se sjednici razvila opširna rasprava u kojoj se *Deklaraciju* optužilo da je nastala na neznanstvenim temeljima, da je nanijela štetu posebno institucijama koje su se potpisale i da svojim nacionalističkim i šovinističkim tendencijama plaši narode²⁷⁴

---

²⁷⁰ „Zapisnik sa sjednice predsjedništva Sabora održane dne 28. III. 1967. g.“ U: HDA, 1081 Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, 9. Sabor SRH: Saziv 1965. – 1967., 9.2. Predsjedništvo Sabora SRH, 9.2.1. Zapisnici sjednica, kutija 142.

²⁷¹ Riječ je o protestu protiv *Deklaracije*, pozivanju na odgovornost inicijatora potpisnika, odbijanje razmatranja *Deklaracije* kao ustavnoga amandama i sl. U: „Zaključci Privrednog vijeća“ i „Stav Socijalno-zdravstvenoga vijeća“. U: *Vjesnik*, 30. III. 1967: 2.

²⁷² „Zaključci Organizaciono-političkog vijeća“. U: *Vjesnik*, 31. III. 1967: 4.

²⁷³ „Zaključci Organizaciono-političkog vijeća“. U: *Vjesnik*, 31. III. 1967: 4.

²⁷⁴ „Suprotno svim progresivnim tradicijama Hrvatske“. U: *Vjesnik*, 2. IV. 1967: 6-7.

jer je „dala maha šovinističkim, unitarističkim i birokratskim snagama“.²⁷⁵ U zaključcima se također tvrdi da hrvatski jezik i kultura nisu ugroženi kako stoji u tekstu *Deklaracije*.²⁷⁶

U kritičkim tekstovima o *Deklaraciji* najčešće se navode manje-više iste formulacije o nacionalističkom i šovinističkom aktu uperenom protiv bratstva i jedinstva Jugoslavije pa je besmisleno navoditi i ponavljati jednoličnu osudu *Deklaracije* u SR Hrvatskoj i drugim republikama. Možda nije suviše spomenuti da su podršku njezinoj osudi pružili još, između ostalih, i Fakultet političkih nauka (danas Fakultet političkih znanosti) u Zagrebu,²⁷⁷ Filozofski fakultet u Sarajevu i Izvršni komitet CK SK BiH,²⁷⁸ Savez omladine Hrvatske,²⁷⁹ JRT,²⁸⁰ Glavni odbor SSRN BiH,²⁸¹ Skupština grada Zagreba²⁸² itd. Valja još na samome kraju spomenuti jedan od posljednjih odjeka *Deklaracije* na Sedmoj plenarnoj sjednici CK SKH koja je održana 19. travnja 1967. Tom su prilikom o *Deklaraciji* govorili najvažniji politički čelnici u SR Hrvatskoj, npr. Miko Tripalo, Pero Pirker i ponovno Vladimir Bakarić. Tripalo je *Deklaraciju* označio kao političku diverziju jer smatra da je njezin cilj bio da se iskrivljeno prikažu međunacionalni odnosi u Hrvatskoj koji zapravo nisu narušeni te je istaknuo da hrvatski narod slobodno rabi svoj jezik. Posebno je naglasio da *Deklaracija* nije odraz mišljenja cijele hrvatske inteligencije, nego izolirani nacionalistički akt u području kulture. U svojem referatu Tripalo također osvrnuo na ulogu i ostavku Franje Tuđmana²⁸³ u Institutu za historiju radničkog pokreta i njegovo odbijanje da nastavi raditi na tragu linije SK. Tripalo nije bio jedini, kao što je već navedeno, koji je Tuđmanov slučaj promatrao u poveznici s *Deklaracijom*, a sve u porastu nacionalističke klime u Jugoslaviji.²⁸⁴ Isto je istaknuo Vladimir Bakarić označivši Maticu hrvatsku, Društvo književnika Hrvatske, Institut za historiju radničkog pokreta i Maticu iseljenika Hrvatske kao žarišta nacionalističkih skretanja. Govorio je o razvoju nacionalizma općenito kao i o nedostatku marksističkoga pristupa u tumačenju nacionalnih pitanja.²⁸⁵ Zaključci Sedme sjednice CK SKH dobro

²⁷⁵ „Zaključci“. U: *Vjesnik*, 2. IV. 1967: 7.

²⁷⁶ „Zapisnik 13. sjednice Prosvjetno-kulturnog vijeća Sabora SR Hrvatske održane 31. ožujka 1967.“ U: HDA, 1081 Sabor Socijalističke Republike Hrvatske, 9. Sabor SRH: Saziv 1965. – 1967., 9.7. Prosvjetno-kulturno vijeće, 9.7.1. Sjednice Prosvjetno-kulturnog vijeća, 9.7.1.1. Zapisnici sa sjednica, kutija 190.

²⁷⁷ „Metod stran socijalističkom samoupravnim društvu“. U: *Vjesnik*, 27. III. 1967: 3.

²⁷⁸ „Otvoreno pismo jugoslavenskoj javnosti“ i „Deklaracija i Predlog ne samo izraz šovinizma nego i pokušaj političke diverzije“. U: *Vjesnik*, 29. III. 1967: 3.

²⁷⁹ „Omladina Hrvatske ogorčeno“. U: *Vjesnik*, 31. III. 1967: 5.

²⁸⁰ „Neprihvatljiv, provokativan i pletan način nametanja problema jezika“. U: *Vjesnik*, 1. IV. 1967: 3; „I komunisti Radio-televizije Zagreb jednodušno osudili deklaraciju“. U: *Borba*, 28. III. 1967: 4.

²⁸¹ „Prijetnja ravnopravnosti Bosne i Hercegovine“. U: *Večernji list*, 1. IV. 1967: 3.

²⁸² „Neprijateljski politički pamflet“. U: *Borba*, 1. IV. 1967: 6.

²⁸³ „Prihvaćena ostavka dra Franje Tuđmana“. U: *Večernji list*, 8. IV. 1967: 4.

²⁸⁴ „Reformom podsijecam korijene nacionalizma i birokratizma“. U: *Vjesnik*, 16. IV. 1967: 4-5.

²⁸⁵ „Razvijajući društvene i međunacionalne odnose unosimo novo i u svjetske odnose među narodima“. U: *Vjesnik*, 20. IV. 1967: 2-3.

sažimaju cjelokupnu osudu i kritiku *Deklaracije* u jugoslavenskoj javnosti iako je Tripalo dvadesetak godina kasnije imao drugačije, čak i pozitivne stavove o *Deklaraciji*²⁸⁶ te na potpuno novi način interpretirao zaključke CK SKH. Istaknuo je da su oni „usmjerili (...) političku akciju (o *Deklaraciji* – op. M.Z.) u razumnom smjeru i utišali nerazumnu i sektašku kampanju“²⁸⁷ aludirajući na početnu „atmosferu histerije“²⁸⁸ koja je vladala po objavi *Deklaracije*. Moglo bi se reći da je sintagma „atmosfera histerije“ ključna u razumijevanju tako žestoke reakcije i osude *Deklaracije* u Saveza komunista. Naime, *Deklaracija* je p(r)okazala slabost partije da drži sve konce u rukama i da se nosi s omogućenom liberalizacijom te porastom nacionalizma u društvu nakon Rankovićeva pada. Također, unutar partije izazvala je zbunjenost, međusobno nepovjerenje i sumnjičavost, kao i strah od gubitka podrške u narodu što se osobito dobro osjeća npr. u raspravi Predsjedništva CK SKH 3. travnja 1967. godine povodom odluke o završavanju izvanredne situacije nastale u javnosti po objavi *Deklaracije*.²⁸⁹

Ipak, osuda *Deklaracije* nije jenjavala kroz cijeli travanj 1967. godine, a budući da je Sedma sjednica CK SKH održana krajem travnja, može se reći da su njezini *Zaključci* utišali ili, vjerojatno, iscrpili i zaokružili sve rečeno o *Deklaraciji*. Oni su također najavili posljedice *Deklaracije*. U *Zaključcima* stoji da je ona politički reakcionaran akt koji koči i ometa razvoj socijalističkoga samoupravnog društva u pravcima utemeljenima na VIII. kongresu SKJ i Brijunskom plenumu CK SKJ. Ističe se da je nužno idejno, političko i akcijsko jačanje SK po principu demokratskog centralizma jer je problem *Deklaracije* pokazao nedovoljnu prisutnost SK na području kulture. Također je nužan napredak u području idejnoga rada u nastavnim i znanstvenih institucija, posebno na Sveučilištu, zbog mladih kao i nezaobilazno razvijanje bratstva i jedinstva naroda i narodnosti SFRJ. Međunacionalni i međurepublički problemi moraju se rješavati na liniji SK, a Izvršni je komitet zadužen za ispitivanje pojava nacionalizma u MH, DKH, Institutu za historiju radničkog pokreta i Matici iseljenika Hrvatske.²⁹⁰ Sve navedeno jasno upućuje da situacija u Savezu komunista nije bila jednostavna i da su svi osjećali potrebu reformi, ali i ponovnoga jačanja kontrole partije u jugoslavenskome društvu.

---

²⁸⁶ Usp. Tripalo 2001: 109-111.

²⁸⁷ Tripalo 2001: 111.

²⁸⁸ Tripalo 2001: 110.

²⁸⁹ Stenografski zapisnik sa sjednice Predsjedništva CK SK Hrvatske, održane 3. 4. 1967. U: *Geneza maspoka u Hrvatskoj* 1990: 46-77.

²⁹⁰ „Zaključci plenuma CK SK Hrvatske“. U: *Vjesnik*, 21. IV. 1967: 5.

7. 3. POKUŠAJI OBRANE *DEKLARACIJE*

Baš zbog snažne osude *Deklaracije*, prvenstveno iz SK, malobrojni su bili i vrlo slabi slučajevi pokušaja obrane. Osim već spomenutih istupa nekih pojedinaca na sjednicama političkoga vrha, najviše se ističu pozitivan prijam *Deklaracije* u inozemstvu i njezina obrana iz pera institucija koje su je donijele i/ili potpisale.

Izjava predstavnika institucija koje su potpisale „Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ nastala je i objavljena u jeku napada na *Deklaraciju* s ciljem da se „cjelokupnoj javnosti da objasne motive donošenja *Deklaracije* (kurziv – M.Z.) i onih mjesta u njoj koja su svojom nepreciznošću dovela do ovako neočekivanih reagiranja“.²⁹¹ Način njezina nastanka osobito je zanimljiv. Gotovo nitko drugi osim Stjepana Babića nije se dotaknuo toga problema. Naime, na sastanak Upravnoga odbora MH 24. ožujka, na koji su bili pozvani predstavnici svih ustanova koje su potpisale Deklaraciju, donio je Miroslav Brandt pisani predložak izjave koji je navodno sastavio netko drugi (Babić ne govori izravno, ali aludira na partiju). Opisuje taj predložak kao „jadan, pokajnički, da su ga predstavnici prihvatili, *Deklaracija* (kurziv – M.Z.) bi bila opozvana“.²⁹² Međutim, predstavnici su pretresali predložak rečenicu po rečenicu i toliko ga izmijenili da je na kraju ostao neprepoznatljiv.²⁹³ Tako u konačnoj *Izjavi predstavnika institucija koje su potpisale „Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“* stoji da je ona nastala u atmosferi demokratizacije i samo ponovila probleme o kojima se već nekoliko godina raspravljalo u javnosti. Priznaju i pogrešku u izostanku opširnije rasprave o Novosadskome dogovoru i suradnje s drugim znanstvenim republikama iz SR BiH, Srbije i Crne Gore. O *Deklaraciji* se iznosi sve suprotno od onoga na što se moglo naići u svakodnevnome tisku koji je revno prenosio osude raznoraznih organa. Tako u *Izjavi* stoji da ona „teži da ojača bratstvo punom jezičnom ravnopravnošću kako je bilo predloženo u prednacrtu Ustava objavljenom 1962. (čl. 142)“,²⁹⁴ a za hrvatskosrpski narodni jezik da jača bratsku vezu između Hrvata i Srba. U tome smislu ne bi smjelo biti ni zapreka da svaki narod naziva jezik svojim imenom. Na kraju se ograđuju od optužbe da je donesena u tajnosti jer ističu da sve institucije rade javno, da je primjerice dnevni red sastanka DKH objavljen nekoliko dana ranije u tisku, a i da su politički forumi bili obaviješteni o *Deklaraciji* iako priznaju da su trebali biti uporniji u

²⁹¹ „Izjava predstavnika institucija koje su potpisale Deklaraciju“. U: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.2.7.1. Zapisnici Glavne skupštine MH, kutija 50.

²⁹² Babić 2009: 109.

²⁹³ Babić 2009: 109.

²⁹⁴ „Izjava predstavnika institucija koje su potpisale Deklaraciju“. U: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.2.7.1. Zapisnici Glavne skupštine MH, kutija 50.

inzistiranju na suradnji s njima. Na kraju izražavaju žaljenje za sve nesporazume izazvane *Deklaracijom* i postuliraju da „duboko cijene već dosad postignute brojne rezultate u ostvarivanju jezične ravnopravnosti naših naroda i da s punim povjerenjem gledaju u Savezu komunista jedinu snagu koja tu ravnopravnost može u cijelosti ostvariti“.²⁹⁵

U inozemstvu je *Deklaracija*, uz neke iznimke, relativno dobro prihvaćena, ponajprije među hrvatskom emigracijom jer strance jedan takav dokument koji ima značaj za unutarnju politiku većinom nije zanimao.²⁹⁶ To je zanimljivo jer je u matičnoj zemlji dočekan s prezirom. Tako su *Deklaraciju* u inozemstvu podržale Hrvatska akademija Amerika, Hrvatski povijesni institut u Rimu, časopis *Hrvatska revija* i mnoge druge institucije i časopisi u npr. Kanadi, Argentini itd.²⁹⁷ Uredništvo *Hrvatske revije Deklaraciju* je okarakteriziralo kao „neuništiv dokumenat duboke rodoljubne i demokratske svijesti hrvatske inteligencije, koja u zajednici s čitavim hrvatskim narodom brani temeljna prava na nacionalno samoodredjenje hrvatskog naroda“,²⁹⁸ u istome je broju časopisa objavljen *Apel hrvatskih književnika i pisaca u emigraciji* koji daju podršku sastavljačima i potpisnicima *Deklaracije*.²⁹⁹ Vinko Nikolić je pak napisao članak naslovljen *Od Bašćanske ploče do zagrebačke Deklaracije (1076-1967)*³⁰⁰ čime glorificira značaj *Deklaracije* stavljajući je uz bok jednom nezaobilaznome i izuzetno dragocjenome spomeniku kulture i pismenosti iz hrvatske povijesti. Hrvatska akademija Amerika nastavila je u istome tonu odašiljući pozitivne dojmove koje na njezine članove ostavila *Deklaraciju*. U njihovoj se izjavi ističe da su znanstvene i kulturne ustanove koje su je donijele najmjerodavnije i najreprezentativnije za pitanje hrvatskoga jezika. Prenose da se u SAD-u u više od 90% slučajeva postoje posebne publikacije na hrvatskome i posebne na srpskome jeziku te da uporaba takvih naziva ne trebala biti sporna niti se može tumačiti kao napad na druge narode ili etničke skupine. Zbog toga izražavaju zabrinutost za situaciju u Jugoslaviji gdje je položaj jezika ugrožen, a strahuju i od progona i posljedica za potpisnike *Deklaracije*.³⁰¹ Iako je odjek *Deklaracije* u inozemstvu, kako je već napomenuto, samo površinski istražen, može se zaključiti da je ona dočekan kao „dokument prvoga reda, krik za

---

²⁹⁵ „Izjava predstavnika institucija koje su potpisale Deklaraciju“. U: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.2.7.1. Zapisnici Glavne skupštine MH, kutija 50.

²⁹⁶ O iznimkama u: Batović 2010.

²⁹⁷ Čizmić 2009: 193-202.

²⁹⁸ Nota ispod teksta *Deklaracije*. U: *Hrvatska revija* 1967: 15.

²⁹⁹ „Apel hrvatskih književnika i pisaca u emigraciji“. U: *Hrvatska revija* 1967: 19-20.

³⁰⁰ Nikolić, V., „Od Bašćanske ploče do zagrebačke Deklaracije“. U: *Hrvatska revija* 1967: 21.

³⁰¹ „Izjava Hrvatske akademije Amerika povodom zagrebačke Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“. U: *Geneza maspoka u Hrvatskoj* 1990: 78.

slobodom i samostalnošću, nagovještaj budućnost³⁰² koji je raskrinkao laž o bratstvu i jedinstvu te kojem je i srpska inteligencija pružila podršku u obliku *Predloga za razmišljanje*.

7. 4. PREDLOG ZA RAZMIŠLJANJE

Deklaracija i *Predlog* u Jugoslaviji su okarakterizirani su kao „politički blizanci“ s negativnim predznakom, tj. kao nacionalistički i šovinistički akti u obliku političkoga udara na bratstvo i jedinstvo s dalekosežnom štetom.³⁰³ Neovisno o tome, činjenica je da je *Deklaracija* odjeknula među srpskim intelektualcima, kojima je njezin tekst vjerojatno bio dostavljen već u noći 15. ožujka. Prema naknadnim Brandtovima saznanjima navodno je Vlado Gotovac nakon sastanka DKH odnio tekst u Beograd.³⁰⁴ Na to se dio srpskih književnika okupio na plenumu 19. ožujka te donio *Predlog za razmišljanje*, koji se učestalo opisuje kao pandan hrvatskoj *Deklaraciji*. *Vjesnik u srijedu* prenosi da je *Predlog*, kao odgovor na *Deklaraciju*, potpisala grupa od 42 srpska pisca na 21. plenarnom sastanku Udruženja književnika Srbije.³⁰⁵ Međutim, za sastavljenje *Predloga*, po svemu sudeći, odgovorna je jedna manja izdvojena grupa pisaca. U *Vjesniku* je 20. ožujka objavljen članak u kojem se navodi da je na tome sastanku dio članova zaista bio za sličan, kako se ističe, nacionalistički odgovor, ali da je ipak prevladalo mišljenje da je *Deklaracija* politički i ideološki čin s ozbiljnim posljedicama koji treba i koji će zasigurno biti osuđen.³⁰⁶ To navodi na opravdanu sumnju da se dio književnika namjerno izdvojio i neovisno o Udruženju sastavio i iznio u javnost tekst *Predloga*. U prilog tome govorio je članak objavljen u sarajevskome *Oslobođenju* u kojem je stajalo da je Borislav Mihajlović-Mihiz, autor *Predloga*, sastavio tekst u četvrtak, dakle 16. ožujka, a zatim u petak, 17. ožujka, donio u izdavačko poduzeće *Prosvetu* gdje je s tekstom upoznao sljedeće osobe koje su sudjelovale u preciziranju formulacija, tj. redigiranju teksta: Antonija Isakovića, Petra Džadžića, Momčila Milankova, Milorada Pavića i Svetu Lukić.³⁰⁷ Dakle, čini se da je tekst *Predloga* sastavljen prije 21. plenuma Udruženja književnika Srbije, a ondje je vjerojatno samo podržan među manjom grupom od 42 pisca jer je nakon predstavljanja „izazvao diskusije i višestruka

---

³⁰² Duda 2000: 96.

³⁰³ Duda 2000: 96.

³⁰⁴ Brandt :81.

³⁰⁵ „Stvarni domet nacionalizma“. U: *Vjesnik u srijedu*, 29. III. 1967: 5.

³⁰⁶ „Skupština Udruženja književnika Srbije“. U: *Vjesnik*, 20. III. 1967: 3.

³⁰⁷ „Poznati sastavljači 'Predloga za razmišljanje'“ (*Oslobođenje*, 8. IV. 1967.). U: HDA, 1567-7 Naknadno preuzeto gradivo Matice hrvatske, 6. Hemeroteka, 6.1.1.2. Izresci iz novina o „Deklaraciji“ (*novi dosje*), kutija 200.

upozorenja da na jedan nacionalistički gest ne bi trebalo odgovarati sličnim postupkom“.³⁰⁸ Isto tako, da je *Predlog* prihvaćen, Udruženje književnika Srbije trebalo bi na skupštini donijeti službenu rezoluciju, ali došlo je do odustajanja zbog intervencije SK Srbije. Samo tiskanje *Predloga* zabranjeno je, ali je koji ipak kasnije, na inzistiranje čitatelja, objavljen u *Borbi*.³⁰⁹

Na istome je plenumu UKS najavljeno da će se o *Deklaraciji* raspravljati detaljnije na plenumu za dva tjedna.³¹⁰ Međutim, i prije te najavljene sjednice Gradski komitet SK Beograda podjednako je oštro osudio *Predlog* i *Deklaraciju*, posebno uočavajući „ultranacionalističke i šovinističke inspiracije sastavljača rezolucije koja je predložena Udruženju književnika Srbije“.³¹¹ Konačno, dana 2. travnja održan je plenum Udruženja na kojem je izvršeno obećano, tj. osuda *Predloga* i *Deklaracije*. Osudu *Predloga* nije zaobišao ni Centralni komitet SK Srbije.³¹² O samoj upoznatosti srpskoga političkog rukovodstva s *Predlogom*, kao i hrvatskoga s *Deklaracijom*, postoje kontroverze i prijepori. Prema jednoj verziji Dušan Matić, predsjednik Udruženja književnika Srbije, pokazao je *Predlog* Stevanu Doronjskom koji je ga je ocijenio kao neprihvatljiv, a prema drugoj verziji Antonije Isaković upoznao je Petra Stambolića s *Predlogom*, „koji je cijelu priču podržao prvenstveno kao sredstvo pritiska na Bakarića i hrvatsko rukovodstvo da se odlučnije obračunaju sa svojom opozicijom“³¹³ što uklapa u Tripalove stavove da je Bakarić popuštao nacionalistima i da je na tome tragu CK SKH bio napadan „zbog navodno blagog i oportunističkog stava prema toj 'novoj manifestaciji hrvatskog nacionalizma““.³¹⁴ Oni koji su to zamjerali Bakariću i dijelu CK SKH bili su, prema Tripalu, neki „funkcionari“ koji su vodili „sektašku kampanju“ s ciljem da „politički kompromitiraju Bakarića i hrvatsko političko rukovodstvo“.³¹⁵

Kako je *Deklaracija* našla svoj odraz u srpskim novinama, isto je bilo s *Predlogom* u hrvatskim. Primjerice, *Vjesnik u srijedu* izdvojio da se u *Predlogu* traži da se „za djecu srpskoga stanovništva u SR Hrvatskoj otvore srpske škole, na srpskom jeziku i da se uvede ćirilica itd.“,³¹⁶ to je potpuno izvađeno iz konteksta i preformulirano pogrešnim i, dobrim dijelom izostavljenim riječima, čime se pretendira navesti da se *Predlog* treba shvatiti kao srpska protureakcija na *Deklaraciju*. Naprotiv, grupa pisaca *Deklaraciju* smatra

---

³⁰⁸ Duda 2000: 92.

³⁰⁹ Duda 2000: 92.

³¹⁰ „Skupština Udruženja književnika Srbije“. U: *Vjesnik*, 20. III. 1967: 3.

³¹¹ „Deklaracija i rezolucija – političko licemjerje“. U: *Vjesnik*, 25. III. 1967: 4.

³¹² „Politička akcija u Hrvatskoj olakšala borbu protiv šovinstu u Srbiji“. U: *Vjesnik*, 22. IV. 1967: 1.

³¹³ Klasić 2012: 302.

³¹⁴ Tripalo 2011: 110.

³¹⁵ Tripalo 2001: 111.

³¹⁶ „Stvarni domet nacionalizma“. U: *Vjesnik u srijedu*, 29. III. 1967: 5.

„reprezentativnom i meritornom“, a institucije koje su je donijela kao najmjerodavnije za pitanje hrvatskoga književnoga jezika.³¹⁷ Na taj se način i *Predlog*, iako na klimavim nogama, uključuje u obranu *Deklaracije* te zajedno s njom doživljava osudu. Ono što *Predlog* čini problematičnim jest izjava da se zahtjevima u njemu i *Deklaraciji* poništavaju Bečki i Novosadski dogovor koji svakako jesu već tada bili zastarjeli i nisu odgovarali modernim znanstvenim zasada, ali pogotovo Novosadski dogovor još je uvijek bio važeći makar sa službenoga stajališta partije. Problematična je i ograda da grupa pisaca ne pretendira ulaziti u povijesne i znanstvene vidove problema,³¹⁸ a bez toga – dakle, znanstvenih argumenata kao čvrstih uporišta – teško se jedan dokument može održati bez da bude diskriminiran kao neozbiljan, netočan ili u krajnjoj liniji beskoristan i štetan. Također je moguće da je grupa pisaca *Predloga* samo htjela reći da se neće baviti povijesnim i znanstvenom poledinom problema kao što su to činili sastavljači *Deklaracije* govoreći o tekovinama revolucije, NOB-u, temeljima socijalizma, ali i standardnim varijantima i sl.

Ako bi se usporedili *Predlog* i *Deklaracija*, oni svakako imaju mnogo dodirnih točaka, no također se razlikuju u određenim aspektima. Slažu se da svaki narod ima pravo nazivati jezik vlastitim imenom i u zahtjevu za općom ravnopravnošću svih jezika, npr. ravnopravnoj uporabi u saveznim spisima i medijima.³¹⁹ Također se oba dokumenta podnose sličnim ili istim institucijama sa zahtjevom za izmjenama ustavnih formulacija o jezicima.³²⁰ Isto tako, u oba se teksta ističe pravo na uporabu svojega jezika u školama, kulturnim društvima, novinskim poduzećima itd.³²¹

Deklaracija i *Predlog* razlikuju se u dvije osnovne stvari. Prva se odnosi na *Deklaracijinu* ulogu kao ustavnoga amandmana. *Predlog za razmišljanje* nije prijedlog izmjene ustava. Iako se u njegovome tekstu navedene određene institucije, nije službeno podnesen kao prijedlog amandama jer ipak ostao samo ono što mu i naslov govori – prijedlog, dakle nije prihvaćen na plenumu Udruženja književnika Srbije niti je donesena rezolucija o kojoj se raspravljalo. Druga točka u kojoj se *Deklaracija* i *Predlog* razilaze jest odnos prema Srbima u SR Hrvatskoj, odnosno Hrvatima u SR Srbiji. *Deklaracija* zahtjeva da svi narodi, uključujući Srbe, u SR Hrvatskoj govore hrvatskim jezikom,³²² a u *Predlogu* se izlazi s idejom da „svim Hrvatima koji žive na teritoriji SR Srbije i svim Srbima koji žive na teritoriji

---

³¹⁷ „Što sadrži 'Predlog za razmišljanje'“. U: *Borba*, 2. IV. 1967: 5.

³¹⁸ „Što sadrži 'Predlog za razmišljanje'“. U: *Borba*, 2. IV. 1967: 5.

³¹⁹ „Što sadrži 'Predlog za razmišljanje'“. U: *Borba*, 2. IV. 1967: 5; *Deklaracija* 1997: 25-26.

³²⁰ „Što sadrži 'Predlog za razmišljanje'“. U: *Borba*, 2. IV. 1967: 5; *Deklaracija* 1997: 28.

³²¹ „Što sadrži 'Predlog za razmišljanje'“. U: *Borba*, 2. IV. 1967: 5; *Deklaracija* 1997: 28.

³²² *Deklaracija* 1997: 28.

SR Hrvatske“³²³ treba omogućiti uporabu imena, samostalan i neometan razvoj jezika te dosljednu uporabu u gore navedenim slučajevima. Zato je *Predlog* tolerantniji od *Deklaracije*. Ako se *Deklaracijin* zahtjev shvati kao napad ne samo na Srbe nego i sve druge narode koji bi eventualno mogli živjeti u SR Hrvatskoj, onda sastavljači *Predloga* svakako staju u obranu prava Srba u SR Hrvatskoj. Međutim, obrana ne znači prijetnju, tim više zato što sastavljači *Predloga* izlaze u susret pružajući, barem na idejnoj razini, Hrvatima u SR Srbiji ista prava koja traže za Srbe u SR Hrvatskoj. U tome smislu, iako bi ta razlika mogla biti kamen spoticanja među dvama tekstovima, čini se da su ocjene poput toga da „*Predlog* (kurziv M.Z.) nije predstavljao poziv na suradnju (...), već upozorenje Hrvatima“³²⁴ preoštre jer *Predlog* i *Deklaracija* imaju više dodirnih nego razilaznih točaka.³²⁵ Također, da bi se takvo nešto moglo tvrditi trebalo bi imati saznanja, potkrijepljenih argumentiranim dokazima, o izvornome smislu *Predloga za razmišljanje* i autorovim namjerama. Stav CK SKS bio je da „motivi *Predloga* (kurziv – M.Z.) nisu stvaranje bolje atmosfere, (...) njegovanje međunacionalnih odnosa, već izazov i partnerstvo u nacionalizmu s onim negativnim snagama koje su inspirirale bit *Deklaracije* (kurziv – M.Z.)“³²⁶ Takvo mišljenje CK SKS upućuje da su *Predlog* i *Deklaracija* partnerski tekstovi koji teoretski pozivaju na međusobnu suradnju, ali ne pozitivnu suradnju, nego onu negativnu na nacionalističkim, gotovo šovinističkim pozicijama.

---

³²³ „Što sadrži 'Predlog za razmišljanje'“. U: *Borba*, 2. IV. 1967: 5.

³²⁴ Klasić 2012: 301.

³²⁵ Usp. Duda 2000:93.

³²⁶ Prevela M.Z.; Jandrić 2006: 382 (*Reakcije na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika iz „Aktualnih informacija“ br. 10 Informativne službe Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije – pretisak iz: HDA, 1220 CK SKH, D – pov. 14.*).

8. POSLJEDICE *DEKLARACIJE*

Budući da je gotovo jednoglasna osuda prevladala nad malobrojnim pokušajima obrane *Deklaracije*, očekivano je za sobom povukla brojne posljedice, prvenstveno one političke. Posljedice su se ticale pojedinaca i institucija povezanih s donošenjem *Deklaracije*. Među osudama *Deklaracije*, na raznim sastancima ne samo aktiva SK nego i u drugdje u javnosti, primjerice tvornicama (*Rade Končar*, *Prvomajska* itd.) čije su partijske organizacije organizirale proteste protiv *Deklaracije*,³²⁷ često su se javljali zahtjevi za prozivanjem i političkom odgovornošću pojedinaca koji su sudjelovali u donošenju *Deklaraciju*. Isticalo se da trebaju izaći iz anonimnosti, a ne skrivati se iza institucija potpisnica. Nekoliko je važnih političkih organa također pozvalo na odgovornost sudionike *Deklaracije*. Tako je Gradski komitet SK Zagreba u svojim zaključcima iznio da „poziva sve organizacije SK i institucije potpisnice *Deklaracije* (kurziv – M.Z.) da sazovu sjednice i ocijene rad svojih organizacija u vezi s donošenjem *Deklaracije* (kurziv – M.Z.)“ i istaknuo da imaju obvezu „utvrditi stupanj odgovornosti članova SK“.³²⁸ Različita vijeća Sabora SRH također su pozvala da se utvrdi odgovornost inicijatori, organizatora i potpisnika *Deklaracije*.³²⁹ Konkretno, Republičko je vijeće pozvalo na isto, ali donijelo i dvije preporuke. U prvoj se preporučuje „građanima, društveno-političkim organizacijama i općinskim skupštinama da onemoguće izbor u predstavnička tijela onim pojedincima koji su odgovorni za donošenje deklaracije i koji je podržavaju“, a u drugoj „Centralnom komitetu SK Hrvatske i Glavnom odboru Socijalističkog Saveza radnog naroda Hrvatske da ubrzaju raščišćavanje političke odgovornosti članova ovih foruma (tj. CK SKH i GO SSRNH – op. M.Z.) i organizacija koji su bili sudionici donošenja deklaracije.“³³⁰ Time se ne samo osuđuje sudionike *Deklaracije*, nego ih se isključuje iz političkoga života uopće. Slična su se potraživanja ticala i sudionika donošenja *Predloga* pa je primjerice samo Udruženje književnika Srbije, izravno vezano uz nastanak toga teksta, istaknulo političku, društvenu i moralnu odgovornost inicijatora i potpisnika *Predloga*.³³¹

---

³²⁷ Matković 2003: 355; Brandt 1994: 352.

³²⁸ „Zaključci Gradskog komiteta SK Zagreba“. U: *Telegram*, 31. III. 1967: 3.

³²⁹ „Zaključci Privrednog vijeća“ i „Stav socijalno-zdravstvenog vijeća“. U: *Vjesnik*, 30. III. 1967: 2.

³³⁰ „Zaključci Republičkog vijeća“. U: *Vjesnik*, 31. III. 1967: 3.

³³¹ „Osuda potpisnika 'Predloga za razmišljanje'“. U: *Vjesnik*, 3. IV. 1967: 2.

8. 1. POVLAČENJE POTPISA I JAVNO OGRAĐIVANJE OD *DEKLARACIJE*

Strah od posljedica nagano je neke da povuku svoj potpis ili se ograde od *Deklaracije*. Učinio je to, primjerice, književnik Gustav Krklec.³³² Od *Deklaracije* se od pojedinaca primjerice ogradio i Ivo Frangeš, jedna od osoba koja je bila zadužena za njezino prenošenje na glasovanje i potpisivanje u druge ustanove, izjavivši da je *Deklaracija* pogreška niza uglednih ljudi hrvatske kulture.³³³ Dvojica profesora, Nikola Ivanišin i Ante Franić,³³⁴ na Katedri za jugoslavenske književnosti Filozofskog fakulteta u Zadru također su se javno ogradila od *Deklaracije*. Ista je Katedra istaknula da nije pristala ni bila upitana o objavljivanju *Deklaracije* u javnosti jer su njezini članovi *Deklaraciju* usvojili samo načelno i pod iznimnim okolnostima, a da se također ne slažu kako ostvariti ravnopravnost hrvatske i srpske varijante.³³⁵ To nije bio prvi slučaj (djelomičnoga) ograđivanja od *Deklaracije*. Već je ranije istaknuto da su brojni ogranci MH diljem zemlje ogradili od *Deklaracije*, a isto je učinilo i Filozofski fakultet u Zagrebu. On je bio jedna od institucija koja se ogradila od *Deklaracije* ističući da je ona prihvaćena bez znanja savjeta, vijeća i uprave fakulteta te da su u njezinu prihvaćanju sudjelovale 4 od 75 katedri i 2 od 9 institucija u okrilju fakulteta.³³⁶ Ipak, važno je napomenuti da iako su se određeni dijelovi institucija ograđivali od *Deklaracije*, kao u slučaju u Filozofskog fakulteta u Zagrebu ili JAZU kao što je ranije spomenuto, nijedna od osamnaest navedenih institucija-potpisnica nije povukla svoj potpis, a isto vrijedi za najznačajnije pojedince koji su bili sastavljači, prenositelji ili potpisnici *Deklaracije*.

8. 2. DRUŠTVENA I POLITIČKA ODGOVORNOST AUTORA I POTPISNIKA *DEKLARACIJE*

U pozivanju institucija i pojedinca na odgovornost bilo je pokušaja odvajanja političke od društvene odgovornosti. Politička bi se odgovornost ticala članstva u SK, a društvena

---

³³² „Pismo Gustava Krkleca“. U: *Borba*, 3. IV. 1967: 2; *Deklaracija* 1997: 116.

³³³ „'Deklaracija' je plod fatalne političke nebudnosti“. U: *Borba*, 2. IV. 1967: 4.

³³⁴ „Prilikom čitanja „Deklaracije“ rečeno je da je podržavaju kulturni i politički autoriteti“. U: *Borba*, 29. III. 1967: 6.

³³⁵ „Pismo katedre za jugoslavenske književnosti Filozofskog fakulteta u Zadru Matici hrvatskoj – BEZ PRISTANKA KATEDRE U ZADRU“. U: *Geneza maspoka u Hrvatskoj* 1990: 21.

³³⁶ „Bez znanja savjeta, vijeća i uprave fakulteta“. U: *Vjesnik*, 2. IV. 1967: 2.

radnoga mjesta. Iako su neki u jeku osude *Deklaracije* kritizirali takvo odjeljivanje, npr. Pero Pirker,³³⁷ ovaj će rad slijediti takvu podjelu zbog preglednosti.

Što se tiče društvene odgovornosti, otkazi ili ostavke bile su nešto rjeđi slučaj od isključivanja iz SK ili drugih partijskih kazni. Kao samo jedan primjer istaknut će se ostavke I. Frangeša, Lj. Jonkea i R. Filipovića u raznim raznim savjetima i odborima Savjeta za naučni rad SR Hrvatske, a u istome su Savjetu Miroslav Šicel, Dragutin Tadijanović, Vjekoslav Štefanić, Veljko Gortan i Slavko Pavešić bili „oslobođeni (... svojih funkcija (...)) dok se detaljnije ne ispita stupanj njihove odgovornosti prilikom donošenja deklaracije“.³³⁸

Kad je riječ o političkoj odgovornosti, kazne nisu bile za sve osobe iste. Tripalo je na sastanku GK SK Zagreba predstavio svoje mišljenje da stupanj odgovornosti u svezi s *Deklaracijom* nije za sve podjednak, odnosno da treba razlikovati organizatore i inspiratore od onih koji se na neki način priključili svemu.³³⁹ U skladu s time kazne su se razlikovale pa su članovima SK čija je odgovornost utvrđena dijeljeni ukori, opomene i isključenja iz Saveza komunista.

Budući da je jako puno osoba kažnjeno različitim oblicima kazni, ovdje će biti navedene samo najvažnije osobe, one koje su izravno vezane uz *Deklaraciju* – bilo da su članovi komisije koja ju je sastavila, bilo osobe koje su je dostavile u određene institucije ili potpisale u njihove ime, bilo da su jednostavno istaknute osobe kulturnoga i općenito javnoga života. Vlatko Pavletić, sedmi član komisije sastavljača *Deklaracije* za kojim se dugo tragalo, isključen je iz GK SK Zagreba i SKJ zbog „političke nebudnosti“ i odgovornosti.³⁴⁰ Međutim, većina odluka o kaznama nije se donosila na tako visokim razinama partije. Najčešće su se sastajale osnovne organizacije SK određenih institucija. Tako je na sastanku osnovne organizacije SK Filozofskoga fakulteta u Zadru Dalibor Brozović isključen iz SK, a na sastanku osnovne organizacije SK Filozofskoga fakulteta u Zagrebu prvotno su predviđene sljedeće kazne: isključenje Miroslavu Brandtu, a kasnije čak preinaka u posljednju opomenu, što je dobio i Ljudevit Jonke, Josipu Pupačiću i Ivi Frangešu dodijeljeni samo ukori, a Aleksandar Flaker nije trebao dobiti nikakvu kaznu.³⁴¹ Međutim, odluke OO SK izmijenio je Sveučilišni komitet nakon izjave sekretarijata GK SK Zagreba da pojedine kazne treba promijeniti jer nisu u skladu sa stvarnom političkom odgovornošću članova SK.³⁴² Obrazloženje preinake kazni koji je učinio Sveučilišni komitet bilo je da osnovna organizacija

³³⁷ „P. Pirker: Pojava deklaracije nije slučajan akt grupice lingvisti i književnika“. U: *Vjesnik*, 20. IV. 1967: 3.

³³⁸ „Prihvaćene ostavke I. Frangeša, Lj. Jonkea i R. Filipovića“. U: *Vjesnik*, 15. IV. 1967: 2.

³³⁹ „Nacionalizam nije i ne može biti u interesu hrvatskog naroda“. U: *Vjesnik*, 25. III. 1967: 4.

³⁴⁰ „Zaključci Gradskog komiteta SK Zagreba“. U: *Telegram*, 31. III. 1967: 3.

³⁴¹ „Izrečene kazne za deklaraciju“. U: *Vjesnik*, 1. IV. 1967: 2.

³⁴² „Kazna prema stupnju odgovornosti“. U: *Vjesnik*, 2. IV. 1967: 2.

nije dovoljno vodila brigu o različitosti stupnja odgovornost nositelja i inicijatora *Deklaracije* od onih koji su u njezinu donošenju na skupovima sudjelovali nepotpuno informirani.³⁴³ Na kraju su iz SK isključeni profesori na Filozofskome fakultetu u Zagrebu Miroslav Brandt, Ivo Frangeš i Ljudevit Jonke. Posljednje opomene upućene su Josipu Pupačiću i Miroslavu Vaupotiću, a samo opomena Aleksandru Flakeru. Inače, općenito komunisti zaposleni na Filozofskome fakultetu osudili su *Deklaraciju* i ogradili se od nje tvrdeći da nisu bili obaviješteni,³⁴⁴ a sam je Brandt na sastanku OO SK rekao da se o *Deklaraciji* može govoriti kao o „političkoj pogrešci, nebudnosti, ali o nacionalizmu, šovinizmu, o prijetnjama i nastojanjima da se razbije ova zemlja (...) – takva formulacija je nemoguća“.³⁴⁵

Situacija u Društvu književnika Hrvatske bila je posebno zanimljiva. Dana 29. i 30. ožujka sastao se aktiv SK DKH koji se nije sastajao za vrijeme donošenja *Deklaracije*. Tom je prilikom iznio svoje statove o *Deklaraciji* govoreći da je izašla iz lingvističkih i zašla u političke okvire. Tekst zaključaka toga sastanka pripremila je komisija koju su činili: Jure Kaštelan, Živko Jeličić, Josip Pupačić, Milivoj Matošec, Josip Barković i Slavko Mihalić.³⁴⁶ Pupačić će, kao što je rečeno, biti isključen iz SK na sjednici OO SK Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, dok je slučaj Slavka Mihalića neobičan. On je u to doba bio tajnik DKH i sekretar OO SK u toj instituciji, a ujedno je bio jedan od članova komisije koja je sastavila *Deklaraciju* i sudjelovao je pri njezinu objavljivanju u *Telegramu*. Dakle, on je istodobno autor Deklaracije i autor zaključaka aktiva SK DKH koji je osudio *Deklaraciju*. Mihalić je isključen upravo na sastanku Osnovne organizacije SK Društva književnika Hrvatske. Tako je Osnovna organizacija SK DKH zbog političke nebudnosti u radu na *Deklaraciji* isključila iz Saveza komunista, osim Mihalića, Petra Šegedina i Jakšu Ravlića, tadašnjega predsjednika MH, dok je književnik Vjekoslav Kaleb dobio ukor. Ipak, ni mjesec dana kasnije novi sekretarijat osnovne organizacije SK DKH ponudio je mogućnost kažnjenim književnicima da se radom politički rehabilitiraju baš u DKH.³⁴⁷

Još od važnijih institucija valja spomenuti Fakultet političkih nauka u Zagrebu čija je osnovna organizacija SK prvo dodijelila posljednju opomenu Mladenu Čaldaroviću,³⁴⁸ a potom ga isključila iz SK.³⁴⁹

---

³⁴³ „Oštrije kazne za krivce za deklaraciju“. U: *Vjesnik*, 4. IV. 1967: 2.

³⁴⁴ „Komunisti Filozofskog fakulteta u Zagrebu osuđuju deklaraciju“. U: *Vjesnik*, 31. III. 1967: 4.

³⁴⁵ Jandrić 2006: 113.

³⁴⁶ „Zaključci aktiva SK Društva književnika Hrvatske“. U: *Vjesnik*, 31. III. 1967: 4.

³⁴⁷ „Novi sekretarijat osnovne organizacije SK Društva književnika Hrvatske“. U: *Borba*, 27. IV. 1967: 4.

³⁴⁸ „M. Čaldarović kažnjen posljednjom opomenom“. U: *Vjesnik*, 4. IV. 1967: 2.

³⁴⁹ „Odgovornost članova Saveza komunista“. U: *Telegram*, 7. IV. 1967: 3.

Nakon podjele kazni svim članova SK upletenima u donošenje *Deklaracije* i kad se situacija već stišavala, na sedmoj sjednici CK SKH Pero Pirker iznio je statističke podatke. Brojke su uključivale sljedeće: utvrđeno je da je 130 članova raznih institucija sudjelovalo u donošenju *Deklaracije*, a od toga je 70 bilo članova SK. Kažnjena su ukupno 34 komunista, a 10 ih je isključeno iz SK. Isto tako, nekima su kazne povišene, a u samo dva slučaja su umanjene.³⁵⁰

8. 3. SLUČAJ MIROSLAVA KRLEŽE

Ipak, od svih isključenja iz SK vjerojatno je najzanimljiviji slučaj Miroslava Krleže. On je prihvatio *Deklaraciju* u sklopu njezinoga predstavljanja pred Odjelom za suvremenu književnost JAZU³⁵¹ iako je prema popisu nazočnih osoba i svjedočenju drugih bio prisutan i na plenumu DKH.³⁵² Kako se sastanak u JAZU održao prije onoga u DKH, čini se da je relevantnije prvo Krležino prihvaćanje *Deklaracije*. Na tome prvom sastanku Šegedin je izjavio da *Deklaracijin* tekst može biti diskutabilan, ali da ne treba odugovlačiti s njegovim prihvaćanjem jer je veći dio institucija također prihvatio tekst, a Krleža se, prema samome Šegedinovome svjedočenju, s njime složio.³⁵³ Nakon osude *Deklaracije* u javnosti se mnogo spekuliralo o mogućnosti Krležina povlačenja potpisa. Sam je Krleža čak bio pozvan na osobni razgovor kod Tita. To se zbilo 3. travnja. Tripalo je također bio pozvan kod Tita na taj sastanak. Prema Tripalu, Tito je htio uvjeriti Krležu da povuče potpis i ogradi se od *Deklaracije* bez obzira što ga je Krleža upozoravao na neke probleme poput imena jezika ili pokušaja unifikacije srpskohrvatskoga jezika. Konačno je Krleža rekao da će dati ostavku na članstvo u CK SKH, ali da ne želi povući potpis jer bi mu se izrugivali objašnjavajući to sljedećim riječima: „Ako povučem potpis, svi će kazati – pogledaj onog starog majmuna, sada se pravi da ne zna što je potpisao.“³⁵⁴ Tripalo i Tito su se na kraju složili da je dovoljno samo davanje ostavke.³⁵⁵ Brandt prenosi nepouzdana, za koje sam otvoreno priznaje da su takve, informacije o Krleži i *Deklaraciji*. Suprotno Tripalovim riječima prema kojima Krleža nije htio povući svoj potpis, Brandt navodi da je htio to učiniti, ali ga je odgovorila njegova supruga Bela riječima: „Ti si Krleža, i ako si na nešto stavio svoj potpis, ne možeš ga više

---

³⁵⁰ „P. Pirker: Pojava deklaracije nije slučajan akt grupice lingvista i književnika“. U: *Vjesnik*, 20. IV. 1967: 3.

³⁵¹ *Deklaracija* 1997: 77, 185.

³⁵² *Deklaracija* 1997: 140, 150.

³⁵³ *Deklaracija* 1997: 185.

³⁵⁴ Tripalo 1992: 28.

³⁵⁵ Tripalo 1992: 28, Tripalo 2001: 111.

povlačiti kao da si dječarac.“³⁵⁶ To se poklapa sa sjećanjem Dubravka Jelčića o Frangešovu prepričavanju razgovora s Belom koja je strahovala da Tito ne uvjeri Krležu da povuče potpis.³⁵⁷ Na kraju je nepoznato iz kojih točno razloga,³⁵⁸ ali Krleža ipak nije povukao potpis. Samo je predao ostavku na članstvo u CK SKH što je prihvaćeno na sedmome plenumu Centralnoga komiteta SKH 19. travnja 1967. godine, ali ipak je ostao u partiji. Njegova je ostavka samo primljena na znanje i prihvaćena bez rasprave.³⁵⁹

8. 4. POSLJEDICE *PREDLOGA ZA RAZMIŠLJANJE*

Povlačenje potpisa, ostavke i različite kazne u SK bile su slučaj sa sudionicima donošenja *Predloga za razmišljanje*. Kad je na plenumu Udruženja književnika Srbije *Predlog* osuđen, došlo je do podjele među sudionicima. Dio je članova povukao svoj potpis, ali dio je to odbio učiniti ističući da nisu očekivali takvu reakciju. Među njima je bio i Borislav Mihajlović-Mihiz, autor i izravni sudionik donošenja *Predloga*, a često kasnije označivan kao njegov incijator, koji je rekao da je teško anatemu pretvoriti u dijalog i da neće raspravljati ako ga se naziva šovinomom, unitaristom i sl. Drugi su mu se pridružili sličnim riječima.³⁶⁰ U aktivima SK različitih poduzeća upletenih u donošenje *Predloga*, poput *NIP Politike*, *Zore* itd., sudionici na izradi ili izglasavanju toga teksta primili su isključenja iz SK. Vasa Popović, iako se poslije ogradio od *Predloga*, i Žika Lazić kažnjeni posljednjom opomenom,³⁶¹ a iste su kazne dobili Antonije Isaković i Petar Džadžić³⁶² čija su se imena često isticala u člancima o *Predlogu* u raznoraznim tiskovinama. Džadžić je upravo sastanku osnovne organizacije SK beogradske *Prosvete* izjavio da je *Predlog* „djelo Borislava Mihajlović Mihiza (člana redakcije „Prosvete“) koji ga je u petak 17. ožujka donio u poduzeće kao odgovor na deklaraciju“ pa je Mihajlović-Mihiz oštro osuđen na tome sastanku kao i spomenuto njegovo istupanje na sastanku Udruženja književnika Srbije.³⁶³ Antonije Isaković kasnije je dao ostavku na funkciju člana CK SK Srbije.³⁶⁴

---

³⁵⁶ Brandt 1996: 83.

³⁵⁷ Jelčić 2009: 116.

³⁵⁸ Usp. Čengić 1985: 132.

³⁵⁹ *Deklaracija* 1997: 77; „Nikad u historiji nisu naši narodi, pa i hrvatski narod, imali tako ugledno mjesto u svijetu“. U: *Vjesnik*, 20. IV. 1967: 1; *Sedmi plenum CK SK Hrvatske* 1967: 20.

³⁶⁰ „Osuda potpisnika 'Predloga za razmišljanje'“. U: *Vjesnik*, 3. IV. 1967: 2.

³⁶¹ „Kažnjeni potpisnici predloga“. U: *Vjesnik*, 5. IV. 1967: 2.

³⁶² „Izrečene kazne potpisnicima predloga“. U: *Vjesnik*, 7. IV. 1967: 2.

³⁶³ „Izrečene kazne potpisnicima predloga“. U: *Vjesnik*, 7. IV. 1967: 2.

³⁶⁴ „Politička akcija u Hrvatskoj olakšala borbu protiv šovinista u Srbiji“. U: *Vjesnik*, 22. IV. 1967: 1.

8. 5. MATICA HRVATSKA NAKON *DEKLARACIJE* I HRVATSKO PROLJEĆE IZ JEZIČNO-KULTURNE PERSPEKTIVE

Iako Matica hrvatska ni ostale institucije-potpisnice *Deklaracije* nisu kažnjene, s ostavkom se suočio cijeli njezin Upravni i Nadzorni odbor nakon osude *Deklaracije*. Odbori su dali ostavke kao tijela,³⁶⁵ a ne pojedinačno kao članovi na zajedničkoj sjednici 11. travnja 1967. godine jer Izjava Matice hrvatske od 25. ožujka nije zadovoljila javnost.³⁶⁶ Na Izvanrednoj skupštini 25. lipnja prihvaćena je ostavka obaju odbora koji su razriješeni dužnosti, a prišlo se izboru novih članova.³⁶⁷ Izvršni odbor Matice hrvatske također je raspravljao o novonastaloj situaciji, a jedan od zaključaka bio je da treba razgovarati „s predstavnicima političkog života i doći do realne ocjene situacije i u pogledu jezične politike i drugih problema kulturnog rada“ te da „poslije postignute suglasnosti i formuliranih prijedloga treba nastaviti razgovore s Maticom srpskom“.³⁶⁸ Dakle, nakon *Deklaracije* ističe se suradnja s političkim vrhom kad je riječ o jezičnim pitanjima, a pod razgovorima s Maticom srpskom radi se o raspravi o daljnjoj suradnji na rječniku dviju Matice. Redakcija *Rječnika* predložila je da se rasprava o jezičnim pitanjima nastavi početkom 1968. godine na savjetovanju sličnu Novosadskom dogovoru „s mogućnošću njegove revizije, ispravke i dopune“, ali zaključeno je da se prva dva sveska *Rječnika* tiskaju prema ranijem sporazumu, tj. spomenutom Novosadskome dogovoru.³⁶⁹ Na istoj sjednici Izvršnoga odbora MH raspravljalo se o budućim članovima Upravnoga odbora, a navedeno je da se o tome također razgovoralo s neimenovanim članom sekretarijata CK SKH. Kasnije se spominje prezimenom samo Katić pa je moguće da je riječ o Duji Katiću.³⁷⁰ Katić je bio mišljenja „da ne treba kandidirati ljude koji su se jače istakli oko donošenja *Deklaracije* (kurziv – M.Z.)“³⁷¹ što jasno sugerira da su zbivanja u svezi s *Deklaracijom* utjecala na bitne promjene u strukturi

---

³⁶⁵ Primjerice, Marin Franičević je istaknuo da se Upravni odbor ne smije dijeliti na „učesnike i neučesnike“. Zapisnik sjednice Upravnog odbora održane 11. IV. 1967. U: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.2.10. Zapisnici Upravnog odbora MH, kutija 59.

³⁶⁶ Izvještaj o radu Upravnog odbora MH od 29. V. 1966. do 25. VI. 1967. U: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.2.7.1. Zapisnici Glavne skupštine MH, kutija 50.

³⁶⁷ Izvanredna skupština 25. VI. 1967. U: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.2.7.1. Zapisnici Glavne skupštine MH, kutija 50.

³⁶⁸ Zapisnik sjednice Izvršnog odbora Matice hrvatske od 28. VI. 1967. održane u 17.30 sati. U: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.2.11. Zapisnici Izvršnog odbora MH, kutija 60.

³⁶⁹ Zapisnik sjednice Izvršnog odbora Matice hrvatske od 28. VI. 1967. održane u 17.30 sati. U: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.2.11. Zapisnici Izvršnog odbora MH, kutija 60.

³⁷⁰ Zapisnik sjednice Izvršnog odbora Matice hrvatske od 28. VI. 1967. održane u 17.30 sati. U: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.2.11. Zapisnici Izvršnog odbora MH, kutija 60.

³⁷¹ Zapisnik sjednice Izvršnog odbora Matice hrvatske od 28. VI. 1967. održane u 17.30 sati. U: HDA, 1567 Matica hrvatska, 2.2.11. Zapisnici Izvršnog odbora MH, kutija 60.

vodstva MH³⁷² iako će očito početkom 1970-ih, na što upućuju događaji hrvatskoga proljeća, u njoj biti simpatizera obrane hrvatskoga nacionalnog identiteta. Prema Brandtu, nakon *Deklaracije* krenulo je onemogućavanje afirmacije i djelovanja njezinih sastavljača i potpisnika, a posebno članova UO MH.³⁷³

Jedna od najzanimljivijih posljedica *Deklaracije* jest zaokret u partijskome pogledu na srpskohrvatski ili hrvatskosrpski jezik u odnosu na ono što je donio Novosadski dogovor. Dok je 1967. godine partija i dalje čvrsto stajala uz *Zaključke* Novosadskoga dogovora, već 1968. godine mijenja svoj službeni stav. Naime, ona tada priznaje postojanje standardnojezičnih varijanti iako se i dalje naglašava jezično jedinstvo. Kad se riječ o varijantama, posebno se ističe potreba njihovoga njegovanja i izričito se odbija bilo kakvo nasilje nad jezikom u smislu neprirodnih promjena.³⁷⁴ Dakle, s takvim novim shvaćanjem otvara se put slobodnome govoru o jezičnim posebnostima varijanata, a ne samo razlikama u izgovoru kao što je stajalo u Novosadskome dogovoru, što će biti posebno bitno u izmjenama Ustava 1972. i novome Ustavu 1974. godine, ali i tijekom rasprava osamdesetih godina.

Međutim, samo priznavanje varijanti ne znači nužno da su se statusi jezika poboljšali, da je ravnopravnost dviju standardnih varijanti ostvarena niti da jezici kojima govore južnoslavenski narodi nose svoja imena, tj. imena po narodima, odnosno nacijama, koje ih govore. To dobro ilustrira Zagrebački sastanak Matice hrvatske, Matice srpske i uredništva zaduženog za izradu rječnika obiju Matice održan 1969. godine. Na tom su sastanku doneseni zaključci čije su početne točke osobito zanimljive za navedenu problematiku. Prva točka glasi: „Hrvatskosrpski, odnosno srpskohrvatski književni jezik ima dvije ravnopravne varijante: jednu kakva se upotrebljava u hrvatskoj književnosti, i drugu kakva se upotrebljava u srpskoj književnosti.”³⁷⁵ U to je vrijeme Novosadski dogovor još na snazi kao i Ustav iz 1963. koji štiti navedeni naziv jezika. Napredak je u odnosu na ranije što se ističe ravnopravnost varijanti što će kasnije biti jedna od najčešćih zamjerki *Rječniku hrvatskosrpskoga jezika* da ih zanemaruje. Nadalje, u trećoj se točki naglašava ravnopravnost jezika i kultura naroda SFRJ te se posebno ističe „potreba da rječnik prikaže stanje dviju varijanata hrvatskosrpskog književnog jezika”.³⁷⁶ I ovaj su dio neki jezikoslovci našli problematičnim smatrajući da se ravnopravnost varijanata ne poštuje te da je cijeli rječnik

³⁷² Više o tome u: Ivičević-Bakulić 2009: 147-149.

³⁷³ Brandt 1994: 353.

³⁷⁴ Izvršni komiteti CK SKH i CK SKS o suvremenoj jezičnoj problematici 1968: 65-67.

³⁷⁵ Zaključci primljeni na Zagrebačkom sastanku Matice hrvatske, Matice srpske i uredništva Rječnika (Rečnika) 4. i 5. siječnja 1969, 1969: 175.

³⁷⁶ Zaključci primljeni na Zagrebačkom sastanku Matice hrvatske, Matice srpske i uredništva Rječnika (Rečnika) 4. i 5. siječnja 1969, 1969: 175.

izrađen u prilog tezi da su razlike među varijantama minimalne, gotovo zanemarive.³⁷⁷ Ovaj Zagrebački sastanak bio je uvertira u prekid rada dviju Matica na *Rječniku* koji je definitivno uslijedio nakon Matičina odbacivanja Novosadskog dogovora. Iz ovih rasprava oko *Rječnika* i same *Deklaracije* jasno je da se od šezdesetih godina Matica hrvatska preusmjerila se na obranu hrvatskoga kulturnoga identiteta.³⁷⁸ Ipak, takve su promjene kulminirale početkom sedamdesetih godina u jeku hrvatskoga proljeća. Dana 16. travnja 1971. *Izjavom Matice hrvatske*, koja je potaknula i druge institucije da učine isto, npr. Hrvatsko filološko društvo, Institut za jezik JAZU itd.,³⁷⁹ donesen je nedvosmislen stav o odricanju od Novosadskoga dogovora. U toj *Izjavi* stoji da je „Matica hrvatska prihvatila (...) Novosadski dogovor unatoč sumnjama i bojaznima“, ali da se on „pokazao neprikladnim da se na njemu zasnuju ravnopravni jezični odnosi“ te da je „od samog početka omogućivao samovoljna tumačenja pa i takva koja niječu samobitnost hrvatskog književnog jezika“. U *Izjavi* iznose stav da se „Novosadski dogovor pretvorio u sredstvo za opravdanje jezične neravnopravnosti i za nametanje srpskog književnog jezika ekavskog tipa“ te „stalni izvor nesporazuma i (...) zapreku da se naša jezična stvarnost istinski uoči i znanstveno protumači.“ Na kraju se zaključuje da se „zbog svega toga Matica hrvatska odriče (...) Novosadskoga dogovora smatrajući ga bespredmetnim i nevažećim“.³⁸⁰ Vladimir Bakarić držao je da je Matica hrvatska uzela sebi za pravo upravljanje jezikom i zato se odrekla Novosadskoga dogovora³⁸¹ što zapravo znači da jedna znanstvena institucija nema pravo prihvaćanja ili odbacivanja nekoga dokumenta koji uređuje jezična pitanja jer ona ne smije upravljati jezikom. Taj je dogovor bitno upravljao jezikom, odnosno za njime se vodila jezična politika gotovo dva desetljeća. Naravno, Matica hrvatska i Matica srpska nisu donijele taj dogovor, ali budući da su ga prihvatile, preuzele obvezu rada na novome pravopisu i rječniku, a time inicirale i provodile jezičnu politiku koja je slijedila taj dogovor, onda su sukladno tome imale pravo i odustati od dogovora.

Svi napadi na *Deklaraciju* i posljedice koje je izazvala neizbježno su doveli uvida da „postojeće stanje, slabljenje hrvatskog nacionalnog entiteta, kulturno negiranje i omalovažanje kao i ekonomsko podčinjavanje Hrvatske postaje sve teže i neodrživo“³⁸² pa je bilo samo pitanje vremena kad će se takva politika i predvodnici SR Hrvatske na polju politike, kulture, znanosti itd. sukobiti. To se zbilo u hrvatskome proljeću gdje je, uz reformno

---

³⁷⁷ Usp. Babić 1969: 25.

³⁷⁸ Usp. Brandt 1996: 77.

³⁷⁹ Usp. Pranjković 2006: 40.

³⁸⁰ Izjava Matice hrvatske 1971: 138.

³⁸¹ *Taj hrvatski* 1992: 116.

³⁸² Jandrić 2006: 148.

vodstvo SKH, koje su predvodili Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo, te studentski pokret, na čelu kojega su bili Dražen Budiša i Ivan Zvonimir Čičak, Matica hrvatska bila treće žarište. Ona je kao institucija stala na nacionalne ili, prema partiji, nacionalističke pozicije objavljujući razne knjige i časopise, među kojima je zasigurno najpoznatiji *Hrvatski tjednik* (1971). Ispočetka ga je uređivao Igor Zidić, ali potom je taj posao preuzeo Vlado Gotovac pod čijim je uredništvom časopis dosegao tiražu od preko 100 000 primjeraka te stekao osobit i nezanemariv utjecaj u hrvatskoj javnosti. List se bavio različitim temama koje su uključivale promišljanja o razvoju demokracije i hrvatske nacionalne teme.³⁸³ Nakon što je nacionalni pokret u SR Hrvatskoj proširio i dosegao neočekivane te za vrh SKJ opasne promjere, Tito je prestao podržavati reformno vodstvo CK SKH koje bilo prisiljeno dati ostavke na sastanku u Karadorđevu 30. studenoga i 1. prosinca 1971. godine. U represiji koja je uslijedila, osim reformnoga vodstva, na udar su došli istaknuti studenti, niz državnih funkcionera, brojni znanstveni i kulturni radnici, novinari itd. Ni MH nije izmakla posljedicama sloma hrvatskoga proljeća. Niz njezinih kulturnih radnika izvedeno je pred sud na kojem su dobili kazne u rasponu od dvije do četiri godine zatvora, među njima primjerice spomenuti Vlado Gotovac, Marko Veselica i dr.³⁸⁴ Osim toga, obustavljeno je izlaženje svih Matičinih časopisa, a ona je zabranjena.³⁸⁵ Također, i novi *Hrvatski pravopis* autora Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša iz 1971. godine, koji je inicirala MH, a koji je trebao popuniti prazninu nastalu nakon odbacivanja pravopisa utemeljenoga na Novosadskome dogovoru, zabranjen je nakon Karadorđeva³⁸⁶ i tiskan u Londonu u dva izdanja 1972. i 1974. godine, a u Hrvatskoj tek 1990. godine.³⁸⁷

Povlačenjem potpisa s Novosadskoga dogovora na inicijativu Matice hrvatske preostao je vrijediti taj dokument, a pod utjecajem *Deklaracije* i hrvatskoga proljeća, tj. općenito jačanja hrvatskih nacionalnih osjećaja krajem šezdesetih i početkom sedamdestih godina 20. stoljeća,³⁸⁸ u središte su došli neki novi, prema partijskoj ocjeni ekstremni,³⁸⁹ nazivi jezika poput hrvatski jezik i hrvatski književni jezik. Oni će svoj odjek naći u nadolazećem amandmanima i novome Ustavu nekoliko godina kasnije. Amandmani na Ustav iz 1967. i 1969. bavili su se položajima jezika naroda i narodnosti Jugoslavije, kako se to navodi u samim ustavnim formulacijama, ali ne i imenima jezika. Formulacije o jeziku u

---

³⁸³ Goldstein 2008: 544-545.

³⁸⁴ Goldstein 2008: 550.

³⁸⁵ Matković 2003: 367.

³⁸⁶ Banac 1991: 103.

³⁸⁷ Mićanović 2012: 285.

³⁸⁸ Više o nacionalizmu u jugoslavenskome društvu, posebno s naglaskom na SR Hrvatsku i MH iz partijske vizure u: Bilić 1975: 55-88.

³⁸⁹ Usp. *Taj hrvatski* 1992: 62.

nacrtu amandmana na Ustav SRH iz kolovoza 1971. godine najavile su bitne promjene govoreći o „hrvatskom, odnosno srpskome jeziku“.³⁹⁰ Ipak, najznačajni amandmani na Ustav prihvaćeni su tek nakon sloma hrvatskoga proljeća 1972. godine. Naime, iako je krajem 1971. godine u Karađorđevu smijenjeno hrvatsko partijsko vodstvo, a kasnije i reformna vodstva u drugim republikama, i činilo se kao da će sve demokratske reforme biti poništene, amandmani na Ustav iz ožujka 1972. najavili su ono što će se odraziti u Ustavu SFRJ 1974., a to je da je „ojačan (...) suverenitet republika i autonomnih pokrajina“.³⁹¹ Tako su, između ostaloga, novi (republički) Ustav i raniji ustavni amandmani stajali na temeljima usmjerenima prema reformi i zapravo su na neki način ostvarili težnje *Deklaracije*. Naime, u Ustavu SR Hrvatske iz 1974. godine, a vrlo se slična formulacija, uz minimalne razlike, može pronaći u amandmanima na Ustav 1972. godine, stoji u članku 138. sljedeće: „U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u javnoj je upotrebi hrvatski književni jezik – standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski.“³⁹² Pitanje naziva jezika nije riješio navedeni Ustav i ono je ostalo goruće idućih petnaestak godina, a posebno tijekom osamdesetih. Naziv hrvatski jezik u članku 138. neki su shvatili kao pravi naziv jezika, dok su drugi kao pravi naziv isticali drugi dio formulacije hrvatski ili srpski jezik. Išlo se čak toliko daleko u inzistiranjima na netočnosti i nepreciznosti formulacije članka 138. da je taj ustavni članak podvrgnut provjeri ustavnosti.³⁹³ Iako je raznoliko tumačena, formulacija iz Ustava 1974. učinila je bitan korak naprijed u odnosu na prethodna razdoblja. Primjerice, jedna od prednosti bila je mogućnost objavljivanja udžbenika s nazivom hrvatski jezik na naslovnici.³⁹⁴ U konačnici neumorne rasprave osamdesetih godina nisu riješile problem naziva i položaja jezika, a utišale su se tek s Domovinskim ratom. Hrvatski je jezik proglašen službenim s tim imenom u Ustavu samostalne Republike Hrvatske 1990. godine,³⁹⁵ ali i do danas se u nekim, čak i znanstvenim krugovima, još uvijek pokušava afirmirati kao zaseban jezik. *Deklaracija*, koja je još 1967. godine istupila s hrvatskim kulturnim osjećajem potražujući podjednaka prava u smislu ravnopravnosti i prava na vlastito ime za sve jezike naroda Jugoslavije, u tome je smislu najavila potrebu reformi u demokratskome duhu i porast nacionalizma koji se ostvario s hrvatskim proljećem. Iako je pokret ugušen, njegovi su ideali preživjeli, a koliko su duboke korijene imali, dobro pokazuje upravo *Deklaracija*. Nakon početnih godina druge Jugoslavije s nepostojećim ili minimalnim zanimanjem za jezičnu i nacionalnu tematiku, a

---

³⁹⁰ Mićanović 2012: 286.

³⁹¹ Matković 2003: 372-373.

³⁹² Ustav 1981: 300.

³⁹³ Babić 1990: 202-204.

³⁹⁴ Pranjković 2006: 44

³⁹⁵ Ustav 1994: 10.

potom 1950-ih s Novosadskim dogovorom, nametanjem unitarizma sa srpskim jezikom kao tzv. državnim/saveznim i novim raspravama o problemu nacionalizma, *Deklaracija* krajem šezdesetih nastupa kao svojevrsna prijelomnica i najava novih strujanja. Temelji koje je postavila osjećaju se do danas u jezičnoj i ustavnoj politici, kulturi, znanosti itd., ali to je već tema za neko drugo istraživanje koje bi se detaljnije i iscrpnije bavilo dalekosežnim, a ne samo njezinim neposrednim, posljedicama kao u ovome radu.

9. ZAKLJUČAK

Već na početku s aluzijom u obliku naslova ovoga diplomskoga/magistarskoga rada praktički je dan odgovor na središnje istraživačko pitanje. Pitanje je glasilo: „je li *Deklaracija* politički, kulturni i/ili jezikoslovni fenomen?“, a odgovor je vrlo jednostavan: *Deklaracija* zaista jest politički, kulturni i jezikoslovni fenomen, kao što je pokazano u radu. Ona je sve navedeno u složenoj isprepletenoj mreži te je pojedini od tri navedena aspekta gotovo nemoguće odvojiti i izolirano promatrati. *Deklaracija* je jezikoslovni fenomen zato se u svojoj srži bavi jezičnom problematikom: imenom i položajem hrvatskoga jezika, njegovim razlikovanjem od srpskoga i ravnopravnošću prema njemu i općenito nekim lingvističkim problemima poput standardne varijante i sl. Međutim, *Deklaracija* se upleće u jezičnu politiku u Jugoslaviji, posebno na ustavnoj razini, što je istodobno čini političkim fenomenom. Njezina osuda u političkome vrhu prvenstveno SR Hrvatske, ali i od strane Tita i cjelokupne jugoslavenske javnosti, a zatim i njezine posljedice s političkim reperkusijama u obliku ostavki na radnim mjestima ili isključenja iz Saveza komunista za autore i potpisnike *Deklaracije* jasno ističu njezinu političku dimenziju. U konačnici, ona je i kulturni fenomen. Budući da je izazvala veliko zanimanje laika diljem Jugoslavije, podigla je buru u intelektualnome i kulturnome životu zemlje, a činjenica da je inicirana u Matici hrvatskoj, najvažnijoj znanstvenoj i kulturnoj instituciji tadašnje SR Hrvatske, a potom prihvaćena u nizu nezaobilaznih drugih znanstvenih i kulturnih institucija, jasno aludira na važnost *Deklaracijina* kulturnoga aspekta. U nadi da je na centralno istraživačko pitanje dan relevantan odgovor, potrebno je osvrnuti se i na potpitanja. U radu je istaknuto da je *Deklaracija* nastala upravo 1967. godine, a ne ranije ili kasnije, u sazrelim prilikama, stabilizaciji države nakon Drugoga svjetskoga rata, atmosferi reformi te moguće demokratizacije i liberalizacije povodom pada Rankovića, uspona Tripala i Dabčević-Kučar koji su kasnije postali vodeće ličnosti u hrvatskome proljeću, ali istodobno u okviru nametanja jugoslavenskoga unitarizma i, katkad rjeđe, katkad češće, srpske dominacije pod krinkom ravnopravnosti i bratstva, npr. baš u jezičnoj politici. Razlozi *Deklaracijina* nastanka višestruki su i leže upravo u ključu raznolikih tumačenja Novosadskoga dogovora i članaka o jeziku u saveznome i republičkim ustavima u prvih dvadeset godina druge Jugoslavije, nametanja srpskoga jezika u službenim dokumentima, medijima itd. U *Deklaraciji* se izlazi sa željom da se to izmijeni, da hrvatski jezik ponese ime i zauzme položaj koji sastavljači te potpisnici toga dokumenta smatraju ispravnim. Upravo zato su ime (hrvatski jezik, a ne

srpskohrvatski/hrvatskosrpski) i položaj jezika (ravnopravnost sa srpskim, slovenskim i makedonskim u svim aspektima) sporni u atmosferi naglašavanja bratstva i jedinstva na temelju ravnopravnosti te u kontekstu još uvijek (upitno) vrijedećega Novosadskog dogovora, stavova Saveza komunista i njihova tumačenja jezične problematike nasuprot onih moderne lingvistike koje zastupaju brojni jezikoslovci, intelektualci te znanstvene i kulturne institucije koje su donijele i potpisale *Deklaraciju*. Dakle, krajem 1960-ih godina za hrvatski standardni jezik općenito se traži priznavanje vlastitoga imena i statusa standardne varijante kao jednoga od četiriju službenih jezika SFRJ na što i *Deklaracija* manje ili više izravno upućuje, a SK 1967. godine još uvijek nije spreman odreći se Novosadskoga dogovora i tumačenja o jedinstvenome srpskohrvatskome/hrvatskosrpskome narodnom i književnom/standardnom jeziku. Iako se situacija ubrzo, već iduće godine, mijenja, čak i pod utjecajem zbivanja oko *Deklaracije*, današnji moderni lingvistički parametri o razlikovanju hrvatskoga i srpskoga standardnog jezika počinju polako vrijediti i biti priznati, uz neizbježne brojne probleme, u svim krugovima. Međutim, *Deklaracija* je uvjetovana vremenom u kojem je nastala i zbog toga je, neovisno o svome jezikoslovnome sadržaju, povijesni problem. Na tragu toga i za to vrijeme praktički skandaloznoga govora o posebnosti hrvatskoga jezika te želja i ideja iznesenih u *Deklaraciji*, ona se može tumačiti kao dio hrvatskoga nacionalizma, a jezik kao jedna od osnovnih odrednica nacionalnoga identiteta izvrsno na to upućuje. Problem neravnopravnosti jezika samo upućuje na jednu širu sliku jugoslavenskoga društva u kojem su dominirali Srbi u gotovo svim aspektima, npr. tijela različitih organizacija, raspodjeli novca iz zajedničke savezne blagajne itd. Zato *Deklaracijin* istup svakako jest istup obrane hrvatskoga identiteta, a budući da je inicirana i donesena u jednoj od vodećih hrvatskih kulturnih i znanstvenih institucija – Matici hrvatskoj, dovoljno govori da je njezin nacionalizam definitivno na tragu prirodnoga osjećaja zaštite „hrvatskoga“ u atmosferi ugroženosti.

Odgovori dani na sva postavljena, centralno i pomoćna dodatna, pitanja, kao i sve navedeno u uvodnome dijelu rada, čine zatvorena ili riješena pitanja koja bi se eventualno mogla proširiti istraživanjem izvora koji zbog nedostupnosti, prostorne udaljenosti ili financijskih razloga nisu obuhvaćeni ovim radom. Osim zatvorenih, preostaje i nekoliko otvorenih ili barem slabije istraženih problema poput odjeka *Deklaracije* u inozemstvu, tj. pretežno političkoj emigraciji, ali i općenito.³⁹⁶ Također bi bilo potrebno pokušati dodatnim istraživanjima, prvenstveno metodom oralne historije dok je još moguće ispitati sjećanja

---

³⁹⁶ Primjerice, rad Ante Batovića o zapadnim reakcijama na objavu *Deklaracije* ne bavi se samo medijskim odjecima spomenutoga dokumenta nego i izvještajima američkoga i britanskoga konzula svojim vladama u samome jeku osude *Deklaracije* u jugoslavenskoj javnosti. Više o tome u: Batović 2010: 579-594.

brojnih suvremenika *Deklaracije*, i pokušati usuglasiti barem neka od neslaganja ili proturječnosti na koje je ovaj rad upozoravao. Također bi bilo dobro istražiti arhivsku građu Gradskoga komiteta SK Zagreba, zatim građu koja bi se mogla pronaći u arhivima Beograda, Sarajeva i Ljubljane, ali i sve sačuvano u arhivima HRT-a, dakle sve televizijske i radijske emisije iz vremena *Deklaracije*, ali i nakon nje. Tu bi vjerojatno najzanimljivije bilo usporediti različite interpretacije *Deklaracije* u vrijeme njezina nastanka koje je pretežno osuđuju te one novije u kojima se miješaju objektivnost istraživača izvora i subjektivnost sudionika *Deklaracije*. Na kraju sva otvorena i zatvorena pitanja neizbježno dovode i do još jednoga: što je s *Deklaracijom* danas?

Dalibor Brozović jednom je prilikom početkom devedesetih godina napisao da će u budućnosti „djeca učiti o *Deklaraciji* (kurziv – M.Z.) onako kako danas uče o Gajevoj 'Kratkoj osnovi'“ i izjavio da misli da je bio u pravu.³⁹⁷ Čini se da je takva ocjena pretjerana jer današnja situacija pokazuje suprotno. Rijetko je koji laik čuo za *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* jer se dvije do tri rečenice u školskim udžbenicima povijesti ili hrvatskoga jezika, koje se često i zaobiđu, gotovo nikome ne usijeku u pamćenje. U znanstvenim je krugovima *Deklaracija* češće zastupljena i javlja se prilikom obljetnica ili s obzirom na aktualnost jezične tematike, posebno primjerice zbog prisutne anglizacije i sveopćega utjecaja interneta.³⁹⁸ Isto tako, još od 1990./1991. svake se godine u Institutu za jezik i jezikoslovlje³⁹⁹ održavaju Dani hrvatskoga jezika od 13. do 17. ožujka⁴⁰⁰ u čast *Deklaracije*, čija se važnost i zasluge uvijek iznova naglašavaju,⁴⁰¹ a nedavno je – neposredno prije ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju i priznavanja hrvatskoga jezika kao službenoga jezika EU – u časopisu *Kolo* izašao je tematski broj *Položaj hrvatskoga jezika – jučer, danas, sutra*⁴⁰² u kojem se, između ostaloga, dio autora u svojim člancima dotaknuo *Deklaracije* što dokazuje njezinu aktualnost i značaj. Ipak, Brozović je i objektivan kad procjenjuje njezin sadržaj navodeći da u „čisto jezičnom smislu, po svojim intelektualnim dometima i po težini svojih znanstvenih teza prilično skroman tekst“, ali da drugačija nije ni mogla biti jer je napravljena „preko koljena' uz određene bojazni i računice“⁴⁰³ što je izvrsno vidljivo u partijskome diskurzu, pozivanju na Novosadski dogovor i općenito nedovoljno

---

³⁹⁷ *Deklaracija* 1997: 98.

³⁹⁸ Usp. Kuna 2009: 122, 131.

³⁹⁹ Institut za jezik i jezikoslovlje jedan je od potpisnika *Deklaracije* 1967. godine, a tada je još nosio ime Institut za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

⁴⁰⁰ Godine 2014. Dani hrvatskoga jezika održali su se u sklopu Mjeseca hrvatskoga jezika od 21. veljače, kao Međunarodnoga dana materinskoga jezika, do 17. ožujka, kao dana objave *Deklaracije*.

⁴⁰¹ *Deklaracija* 1997: 217.

⁴⁰² *Kolo* (2012), br. 5-6. Zagreb: Matica hrvatska.

⁴⁰³ *Deklaracija* 1997: 131.

elaboriranim lingvističkim argumentima u samome tekstu. Ima i dijametralno oprečnih mišljenja o *Deklaraciji* pa tako Josip Pavičić smatra da je njome počela „hrvatska jezična pobuna, (da je – op. M.Z.) u njoj je je klica drugoga hrvatskog narodnog preporoda“,⁴⁰⁴ dok Stjepan Babić nije ni sačuvao tekst *Deklaracije* objavljen u *Telegramu*, nego je izrezao Brozovićev članak o uporabi zareza koji je tiskan na njezinoj poledini, tj. na drugoj stranici istoga lista.⁴⁰⁵ Naravno, to ne znači da Babić nije naknadno i s vremenskim odmakom uvidio ulogu *Deklaracije*, pogotovo nakon što je krenula njezina osuda u javnosti. Miroslav Brandt pak smatra da su svi 1967. godine bili svjesni barem političke važnosti *Deklaracije* unatoč uvriježenoj predodžbi da nisu.⁴⁰⁶ Međutim, ako se sve hiperbole i eufemizmi koji se vrte oko *Deklaracije* i danas, pogotovo u riječima njezinih suvremenika, ostave po strani, neupitan je njezin značaj. Ona je ipak bila svojevrsna prekretnica, povijesni međaš, jer se nakon nje situacija u jezičnome pogledu bitno mijenja – CK je priznao postojanje standardnih varijanti već 1968. godine, prekinut je rad dviju Matica na *Rječniku* i zajedničkome nazivlju (terminologiji) uspostavljen Novosadskim dogovorom, a zatim je 1971. Matica hrvatska odbacila Novosadski dogovor, u ustavnim su amandmanima 1972. godine i samome novom Ustavu SRH 1974. godine izašle nove ustavne formulacije o hrvatskome jeziku i, neovisno kako tumačene, bile su korak naprijed u odnosu na prethodno razdoblje. U razdoblju nakon sloma hrvatskoga proljeća 1971. jezik će „biti važan vid nacionalnoga samopotvrđivanja“, a isto vrijedi za situaciju nakon 1991. godine.⁴⁰⁷ *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnoga jezika* pokrenula je lavinu događanja ne samo na jezičnome nego i kulturnome planu te na taj način ostavila svoj pečat koji se danas, makar često neprimjetno, osjeti kad, jednostavno rečeno, nema osobe u Hrvatskoj koja ne zna da je službeni jezik hrvatski i kad se, iako vrlo sporo, u međunarodnim znanstvenim i političkim krugovima sve više promovira razlikovanje hrvatskoga i srpskoga jezika čemu bi priznavanje hrvatskoga jezika kao službenoga jezika EU trebalo doprinijeti.

---

⁴⁰⁴ *Deklaracija* 1997: 148.

⁴⁰⁵ *Deklaracija* 1997: 145.

⁴⁰⁶ Brandt 1996: 81.

⁴⁰⁷ Mićanović 2012: 287.

10. BIBLIOGRAFIJA

10. 1. IZVORI

Arhivska građa (neobjavljeni izvori)

Fond Matice hrvatske, HR-HDA-1567.

Fond Sabora Socijalističke Republike Hrvatske, HR-HDA-1081.

Objavljena arhivska i novinska građa

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika (1997), pripremila: Jelena Hekman. Zagreb: Matica hrvatska.

Geneza maspoka u Hrvatskoj (1990), priredili: Jovan Kesar, Đuro Bilbija i Nenad Stefanović. Beograd: Književne novine.

Jandrić, B. (2006), *Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti. Osobe i događaji koji su obilježili hrvatsku povijest nakon Drugoga svjetskog rata*. Sv. 1. Zagreb: Srednja Europa.

Sedmi plenum CK SK Hrvatske – O međunacionalnim odnosima (1967), Zagreb: Informativna služba CK SKH i Vjesnik.

Taj hrvatski (1992), ur. Ante Selak. Zagreb: Školske novine.

Službeni dokumenti

Odluka o objavljivanju odluka i proglasa Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, njegovog Pretsjedništva i Nacionalnog komiteta na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku (1969), U: *Kritika. Književni jezik i pitanje varijanata*. Ur. Vlatko Pavletić. Sv. 1. Zagreb: Matica hrvatska, 2.

Izjava Matice hrvatske (1971), U: *Jezik*, 18/5. Ur. Stjepan Babić. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 138.

Izvršni komiteti CK SKH i CK SKS o suvremenoj jezičnoj problematici (1968), U: *Jezik*, 15/3. Ur. Ljudevit Jonke. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 65-67.

Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije (1946), Zagreb: Naprijed.

Ustav Narodne Republike Hrvatske (1947), Zagreb: Sabor Republike Hrvatske.

Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije s ekspozeom predsjednika Komisije za ustavna pitanja Edvarda Kardelja, Ustavnim zakonom o sprovođenju Ustava i

Zakonom o organizaciji i radu Saveznog izvršnog vijeća (1963), Beograd: Službeni list SFRJ.

Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije sa Ustavima socijalističkih Republika i statutima autonomnih pokrajina (1963), Beograd: Službeni list SFRJ.

Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Ustav Socijalističke Republike Hrvatske (1981), Zagreb: Narodne novine.

Ustav Republike Hrvatske (1994), Zagreb: Informator.

Zaključci Novosadskog dogovora (1960), U: *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska; Novi Sad: Matica srpska, 7-8.

Zaključci primljeni na Zagrebačkom sastanku Matice hrvatske, Matice srpske i uredništva Rječnika (Rečnika) 4. i 5. siječnja 1969 (1969), U: *Kritika. Književni jezik i pitanje varijanata*. Ur. Vlatko Pavletić. Sv. 1. Zagreb: Matica hrvatska, 175-176.

Novine

Borba (1967), godina 32. Br. 76-115 (19. 3. 1967. – 27. 4. 1967.). Ur. Moma Marković. Zagreb: Novinsko izdavačko poduzeće „Borba“.

Hrvatska revija (1967), godište 17. Sv. 1-2 (1965 – 1966). Ur. Vinko Nikolić. München: „Logos“ GmbH.

Kolo (2012), godište 22. Br. 5-6. Ur. Ernest Fišer. Zagreb: Matica hrvatska.

Večernji list (1967), godište 9. Br. 2364-2399 (13. 3. 1967. – 21. 4. 1967.). Ur. Vesna Vrcić. Zagreb: Vjesnik.

Vjesnik Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske (1967), godina 27. Br. 7123-7247 (19. 3. 1967. – 22. 4. 1967.). Ur. Mirko Peršen. Direktor: Božidar Novak. Zagreb: Vjesnik.

Vjesnik u srijedu (1967), br. 778 (29. 3. 1967.). Ur. Krešimir Džeba. Zagreb: Vjesnik.

Telegram (1967), godište 8. Br. 359-363 (17. 3. 1967. – 14. 4. 1967.). Ur. Mirko Bošnjak. Zagreb: Vjesnik.

Memoari

Bilandžić, D. (2006), *Povijest izbliza. Memoarski zapisi 1945. – 2005*. Zagreb: Prometej.

Brandt, M. (1996), *Život sa suvremenima*. Zagreb: Naklada P. I. P. Pavičić.

Dabčević-Kučar, S. (1997), *'71. Hrvatski snovi i stvarnost*. Sv. 1. i 2. Zagreb: Interpublic.

Tripalo, M. (2001), *Hrvatsko proljeće*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

10. 2. LITERATURA

Članci

- Babić, S. (1969), O Rječniku Matice hrvatske. *Kritika. Književni jezik i pitanje varijanata*, sv. 1. Ur. Vlatko Pavletić. Zagreb: Matica hrvatska, 25-40.
- Babić, S. (2009), O Deklaraciji – činjenice i pretpostavke. *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 102-111.
- Batović, A. (2010), *Zapadne reakcije na objavu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Časopis za suvremenu povijest 42/3. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 579-594.
- Brandt, M. (1994), Povijesno mjesto Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog jezika iz 1967. godine. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 27/1. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 347-353.
- Brozović, D (1973), O ulozi Ljudevita Gaja u završnoj etapi hrvatske jezične unifikacije. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 3/1. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 35-63.
- Čizmić, I. (2009), Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika i njezin odjek u hrvatskoj političkoj emigraciji. *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 193-203.
- Duda, I. (2000), Deklaracijom do jezika. Pogled na kulturno-jezičnu sliku povijesti druge polovice XX. stoljeća. *Kolo*, 10/3. Zagreb: Matica hrvatska, 85-104.
- Ivičević-Bakulić, J. (2009), Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika u sklopu suvremene hrvatske povijesti. *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 146-150.
- Ivić, M. (1965), Problem norme u književnom jeziku. *Jezik* 13/1. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1-8.
- Jandrić, B. (1999), Pogledi o Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. *Povijesni prilozi*, godište 18/18. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 325-371.
- Jelčić, D. (2009), O Deklaraciji (Sjećanja). *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 112-117.
- Ježić, M. (2012), Hrvatski jezik na pragu Europske unije. *Kolo*, 22/5-6. Zagreb: Matica hrvatska, 99-106.
- Jonke, Lj. (1965), Peti kongres jugoslavenskih slavista u Sarajevu. *Jezik* 13/1. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 30-32.
- Jonke, Lj. (1969), Osnovni pojmovi o jeziku Hrvata i Srba. *Kritika. Književni jezik i pitanje varijanata*, sv. 1. Ur. Vlatko Pavletić. Zagreb: Matica hrvatska, 236-240.

- Kamberović, H. (2009), Bošnjaci 1968: politički kontekst priznanja nacionalnog identiteta. U: *Rasprave o nacionalnom identitetu Bošnjaka: zbornik radova*. Ur. Husnija Kamberović. Sarajevo: Institut za istoriju, 59-81.
- Katičić, R. (2009), Deklaracija i jezikoslovlje. *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 76-88.
- Kuna, B. (2009), Značenje Deklaracije danas. *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 122-132.
- Lisac, J. (2009), Deklaracija i njeni sastavljači: Tko je bio sedmi? *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 118-121.
- Mamić, M. (2006), Hrvatsko jezično zakonodavstvo i jezična politika u 20. stoljeću. *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*. Ur. Marko Samardžija i Ivo Pranković. Zagreb: Matica hrvatska, 59-70.
- Maštrović, T. (2012), Međunarodno priznanje hrvatskoga jezika. *Kolo*, 22/5-6. Zagreb: Matica hrvatska, 172-181.
- Mićanović, K. (2012), Jezična politika s kraja 60-ih i s početka 70-ih: u procjepu između autonomije i centralizma. U: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*. Ur. Tvrtko Jakovina. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 271-290.
- Moguš 2009a: Moguš, M. (2009), Značenje Deklaracije u povijesti hrvatskoga jezika. *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 89-96.
- Peti, M. (2009), Jezik kojim je pisana Deklaracija. *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 211-221.
- Pranjковиć, I. (2006), Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000. U: *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*. Ur. Marko Samardžija i Ivo Pranković. Zagreb: Matica hrvatska, 29-58.
- Šentija, J. (2009), Jezik i jezična politika u medijima uoči Deklaracije. *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 167-172.
- Šentija, J. (2012), Što je zapravo bilo hrvatsko proljeće? U: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*. Ur. Tvrtko Jakovina. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 3-15.
- Štambuk-Škalić, M. (2009), Arhivsko gradivo o Matici hrvatskoj u fondovima Hrvatskog državnog arhiva. *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 173-189.
- Tripalo, M. (1992), Deklaracija o hrvatskom književnom jeziku. *Republika*, 48/7-8. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 24-28.

Zelić-Bučan, B. (1971/1972), Narodni naziv hrvatskog jezika tijekom hrvatske povijesti. *Jezik*, 19/2–3. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 38-48.

Knjige

- Anić, V. (2006), *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. s. v. idiom. Zagreb: Novi Liber, 426.
- Babić, S. (1990), *Hrvatski jezik u političkom vrtlogu*. Zagreb: Ante Pelivan i Danica Pelivan.
- Banac, I. (1991), *Hrvatsko jezično pitanje*. Zagreb: Most/The Bridge, a Journal of Croatian Literature, 97-105.
- Bilandžić, D. (1985), *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918 – 1985*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bilandžić, D. (1999), *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden Marketing.
- Bilić, J. (1975), *Revolucija i politika*. Zagreb: Narodno sveučilište grada Zagreb, Centar za aktualni politički studij.
- Brozović, D. (2006), *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnog standarda*. Zagreb: Školska knjiga.
- Čengić, E. (1985), *S Krležom iz dana u dan*. Sv. 1. Zagreb: Globus.
- Enciklopedija Jugoslavije* (1990), s. v. jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski. Sv. VI. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 48–94.
- Goldstein, I. (2008), *Hrvatska 1918 – 2008*. Zagreb: EPH Liber.
- Hobsbawm, E. J. (1993), *Nacije i nacionalizam. Program, mit, stvarnost*. Zagreb: Novi Liber.
- Jandrić, B. (2006), *Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti. Osobe i događaji koji su obilježili hrvatsku povijest nakon Drugoga svjetskog rata*. Sv. 1. Zagreb: Srednja Europa.
- Katičić, R. (1992), *Novi jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Klasić, H. (2012), *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Lovrenović, I. (2002), *Bosanski Hrvati. Esej o agoniji evropsko-orijentalne mikrokulture*. Zagreb: Duriex.
- Lovrenović, I. (2010), *Unutarnja zemlja. Kratki pregled kulturne povijesti Bosne i Hercegovine*. Zagreb, Sarajevo: Synopsis.
- Matković, H. (2003), *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Naklada P. I. P. Pavičić.
- Mićanović, K. (2008), *Hrvatski s naglaskom. Standard i jezični varijeteti*. Zagreb: Disput.
- Mihaljević, N. (2011), *Za vratima domovine. Sudbine i pogledi hrvatskih intelektualaca u emigraciji od 1945. do 1990*. Zagreb: Naklada P. I. P. Pavičić.

- Moguš 2009b: Moguš, M. (2009), *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Novak, B. (2005), *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 527-528.
- Silić, J. (2006), *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.
- Škiljan, D. (1988), *Jezična politika*. Zagreb: Naprijed.
- Šuvar, S. (1988) *Socijalizam i nacije*. Sv. 2. Zagreb: Globus.